

ОДБРАНА

Година XIII ■ Број 293 ■ 1. децембар 2017. ■ цена 100 динара ■ 1,20 евра

ИНТЕРВЈУ

ПУКОВНИК ВЛАДЕТА БАЛТИЋ,
НАЧЕЛНИК ШТАБА КОМАНДЕ КОВ

ПОДИЖЕМО ЛЕСТВИЦУ СПОСОБНОСТИ

НОВИ наслови

РАТ СРБИЈЕ СА АУСТРОУГАРСКОМ, НЕМАЧКОМ И БУГАРСКОМ – 1915. ГОДИНЕ

Ж. Павловић

Броширано, ф. 17×24, 1.008 стр.

шифра: 111372, цена: 1.408,00 **са попустом: 985,60**

Ратни дневник академика и генерала Живка Павловића даје одговоре на значајна питања која су и тада и данас била актуелна и никад до краја испричана прича: зашто Србија, после сјајних победа, првих и јединих на почетку Великог рата, није наставила офанзивна дејства према непријатељу и гонила га све до Беча; зашто није енергичније кренула према Бугарима и завршила ратну причу отпочету још у балканским ратовима; зашто су савезници, у најмању руку, имали чудан однос према Србији.

Дневник Врховне команде, који по данима приказује наступање и борбена дејства наших састава, а истовремено и борбена дејства непријатеља, пун је изванредних примера храбрости и пожртвовања јединица и појединаца, али и тешких страдања и расула.

Књигу су за штампу приредили генерал-мајор у пензији Видосав Ковачевић и пуковник у пензији Зоран Јаковљевић.

Књиге можете наручити на **тел: 011/3201-810** или на **e-mail: komercijala@odbrana.mod.gov.rs**

ДНЕВНИК ИЗ 1914 – МИНИСТРА ВОЈНОГ ПУКОВНИКА ДУШАНА СТЕФАНОВИЋА

А. Животић

Броширано, ф. 15×23.5, 804 стр.

шифра: 111373, цена: 1.650,00 **са попустом: 990,00**

Дневник српског војног министра Стефановића има посебан значај за употпуњавање слике о догађајима с почетка Првог светског рата, који су обликовали и деценије након њега. Захваљујући тим записима сачуван је низ докумената који су у међувремену изгубљени или уништени.

Министар Стефановић казивања почиње даном Аустроугарске предаје ултиматума српској влади, наставља запажањима везаним за евакуацију Београда и прелазак српске владе из Београда у Ниш – ратну престоницу Краљевине Србије. Он аналитично прати мобилизацију српске војске, њене војне операције, али и дешавања на Источном и Западном фронту, међународне односе, интересе великих сила и сучељености њихових намера на Балкану.

Дело ђенерала Душана Стефановића *Дневник из 1914.* приредио је за штампу доц. др Александар Животић, који је и аутор уводне студије.

Књиге можете наручити на **тел: 011/3201-810** или на **e-mail: komercijala@odbrana.mod.gov.rs**

МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
УПРАВА ЗА ОДНОСЕ СА ЈАВНОШЋУ
Медија центар „Одбрана“

ИЗЛОЖБА УМЕТНИЧКИХ ДЕЛА

ДУША ОД СТАКЛА И СНАГА ПОТЕЗА

Јелена Милошевић Јовановић
Зоран Јовановић Добротин

Отварање изложбе 5. децембра 2017. у 19.00 часова

Изложба је отворена до 27. децембра 2017.

ВЕЛИКА ГАЛЕРИЈА ДОМА ВОЈСКЕ СРБИЈЕ
БРАЋЕ ЈУГОВИЋА 19, БЕОГРАД

ОДБРАНА

Магазин Министарства одбране и Војске Србије

„Одбрана“ наставља традицију „Ратника“, првог војног листа у Србији, који је изашао 24. јануара 1879.

Издавач

Медија центар „ОДБРАНА“
Београд, Браће Југовића 19
medijacentar@mod.gov.rs

Директор

Стевица С. Карапандин, пуковник

Главни и одговорни уредник

Владимир Почуч, потпуковник

Заменик главног уредника

Александар Петровић, капетан

Уредници

Мира Шведић, Душан Глишић

Новинари

Сања Анђелковић
Владимир Вјештић
Мирјана Крстовић, поручник
Биљана Миљић

Стални сарадници

др Себастијан Балаш, др Славиша Влацић,
Милосав Ц. Ђорђевић, др Милан Мијалковски,
др Зоран Миладиновић, др Владимир Баровић,
др Миљан Милкић, Будимир М. Попадић,
Милош Стругар, Никола Остојић, Александар Ра-
лић, Бојан Рајић, Влада Ристић, Милена Милетић,
Александар Киш

Дизајн и предом

Енес Међедовић (ликовни уредник)
Станислава Струњаш (техничка уредница)

Фотографија

Даримир Банда, Душка Стефановић, Јово Мамула
(фото-репортери)

Језички редактори

мр Наташа Николић, Слађана Мирчевски,
Јелица Живановић

Коректор

Слађана Грба

Секретар редакције

Татјана Шућин

Документација

Горан Станковић (фото-центар)

ТЕЛЕФОНИ

Директор 3241-258; 23-809

Главни и одговорни уредник 3241-257; 23-808

Секретар редакције 3201-809; 23-079

Предом 3240-019; 23-583

Маркетинг 3201-728; 23-728; 3349-536

Претплата 3241-009; 3201-995; 23-995

Продаја 3201-810; 3241-254; 23-810

ТЕЛЕФАКС 3241-258

АДРЕСА

11000 Београд, Браће Југовића 19
odbrana@mod.gov.rs
redakcija@odbrana.mod.gov.rs
www.odbrana.mod.gov.rs

Жиро-рачун

840-312849-56 МЦ „Одбрана“

Претплата

За припаднике МО и Војске Србије преко РЦ
месечно 160 динара. За претплатнике преко
Поштанске штељонице месечно 180 динара.

Штампа „ПОЛИТИКА“ АД, Београд

ISSN 1452-2160

Магазин излази сваког 1. и 15. у месецу

„Одбрана“ је члан
Европског удружења
војних новинара

БРОЈ 293

ПЕШАДИНИ
ВОЈСКЕ СРБИЈЕ
НА ОБУЧИ

Снимио
Горан СТАНКОВИЋ

СПЕЦИЈАЛНИ
ПРИЛОГ 179

Војна

неуропсихијатрија

СПЕЦИЈАЛНИ
ПРИЛОГ 180

Криптоанализа

12

Зима 2017 СКОК ИЗ ХЕРКУЛЕСА

18

Пушка FN FAL калибра
7,62×51 mm

ЛАКА
ФАЛОВКА

26

Александар Гаталица
писац

О ПИСЦУ
ДЕМИЈУРГУ
И УМЕТНОСТИ

38

У овом броју...

- 8** Пуковник Владета Балтић,
начелник Штаба Команде
Копнене војске
**ПОДИЖЕМО
ЛЕСТВИЦУ
СПОСОБНОСТИ**
- 14** Ускоро и српски цивили
у мировним мисијама
КОРАКОМ НАПРЕД
- 22** Белешке
из мировне мисије
**ДАН КАДА СМО
НА КИПРУ
ЗАСАДИЛИ ДРВО**
- 32** Риста Марјановић,
први српски ратни
фото-репортер
**ЕКСЕЛЕНЦИЈА
ФОТОГРАФИЈЕ**
- 34** Др Алберто Бин, директор
Директората
за интеграцију,
партнерство и сарадњу
**КОРУПЦИЈА
ПРЕТЊА
БЕЗБЕДНОСТИ**
- 42** Савремено обавештајно
ратовање (3)
**ТАЈНЕ ХАКЕРСКОГ
РАТОВАЊА**
- 46** Херман Нојбахер
специјални Хитлеров
изасланик за Балкан
**ПРЕИСПИТИВАЊЕ
ПРОШЛОСТИ**

Донедавно је било опште прихваћено мишљење да на Западном Балкану није довољно развијена свест о значају и потенцијалу цивилних капацитета за учествовање у мировним мисијама. Да се на том плану нешто мења показала је дводневна Конференција о успостављању система за учешће цивилних експерата у мултинационалним операцијама ОЕБС-а, ЕУ и УН, одржана 7. и 8. новембра у Палати „Србија“ у Београду, коју су организовали Министарство одбране Србије и Мисија ОЕБС-а у нашој земљи.

Србија интензивно успоставља правни оквир како би већ идуће године могла да исказе способност, као што показује и политичку вољу, да учествује у будућим цивилним мисијама и помаже онима којима је помоћ потребна. Наша земља сигурним корацима иде у сусрет времену свеобухватног партнерства са свим државама које су опредељене за сарадњу, ради успостављања глобалног мира.

Најбројнији састав Војске Србије недавно је обележио свој дан и спрема се да сведе биланс године на измаку. Бројке говоре за себе – припадници Копнене војске извели су више од 3.900 гађања, петнаестак мултинационалних и десетоструко више националних вежби, изградили и поправили стотине километара путева... Циљ којем теже је јасан – да на темељима славне традиције изграде војску спремну да оговори захтевима новог времена. О задацима у 2017. години и плановима за будућност у „Одбрани“ говори пуковник Владета Балтић, начелник Штаба Команде Копнене војске.

Припадници Специјалне бригаде Војске Србије и 173. падобранске бригаде Европске команде Оружаних снага САД, од 13. до 17. новембра, прошли су земаљску падобранску обуку у Касарни „Народни херој Стевица Јовановић“ у Панчеву и извели два заједничка скока на аеродромима „Ковин“ и „Лисичији јарак“.

Петодневна вежба „Зима 2017“ била је прилика да српски падобранци сагледају могућности америчког падобрана МЦ-6, поступке у ваздуху, као и процедуре напуштања ваздухоплова и приземљења. Увежбавали су и принудне процедуре, одговарајуће реакције уколико дође до потпуног или делимичног отказа падобрана, те поступке у случају приземљења на различите препреке. Иако имају дугогодишње искуство и на десетине скокова иза себе, први пут су искакали из америчког авиона Ц-130 „херкулес“.

Пажњи читалаца препоручујемо и интервју директора Директората за интеграцију, партнерство и сарадњу др Алберта Бина, који за наш магазин говори о корупцији као значајној претњи безбедности и одбрани, као и текст о првом српском ратном фото-репортеру Ристи Марјановићу, човеку који је забележио вредна фотографска документа, попут велике победе српске војске на Церу и Колубари, те повлачењу преко Албаније.

На страницама „Одбране“, у рубрици Култура, аутор књиге „Велики рат“, која је пре неколико година награђена и НИН-овом наградом, Александар Гаталица говори о писцу као демијургу, савременој књижевности, моралном и неморалном у уметности данас. ■

СУСРЕТ ГЕНЕРАЛА ДИКОВИЋА И СТАВИЦКОГ

Начелник Генералштаба Војске Србије генерал Љубиша Диковић сусрео се 24. новембра у Београду са начелником Управе инжињерије Оружаних снага Руске Федерације генерал-потпуковником Јуријем Михаиловичем Ставицким.

Двојица генерала разговарала су о билатералној војној сарадњи двеју земаља и сагласили се да се она развија у свим областима од заједничког интереса. На састанку је посебно било речи о сарадњи у области инжињерије кроз школовање, заједничку обуку, вежбе и такмичења, те размену инструктора и предавача. ■

ПОВЕРЕЊЕ У ВОЈНО ЗДРАВСТВО

Војномедицинске центре Нови Београд и Карабурма, где су организовани бесплатни лекарски прегледи за грађане, обишао је 18. и 25. новембра министар одбране Александар Вулин. Грађани су имали прилику да бесплатно провере здравствено стање и у Војномедицинском центру Нови Сад и Војној болници Ниш. Захваљујући тој акције више од 1.200 грађана обавило је различите лекарске прегледе.

Министар Вулин истакао је да је то начин да се још једном покаже колико је Војска део свакодневног живота грађана Србије. Према његовим речима, Министарство одбране ће следеће године повећати улагања у војно здравство, што ће допринети квалитету живота и војних и цивилних осигураника. ■

МИНИСТАР ВУЛИН НА КИПРУ

На позив министра одбране Републике Кипар Христофора Хокаидиса, министар одбране Александар Вулин боравио је 27. новембра у посети тој земљи. Двојица министара потписала су Споразум о размени и заштити тајних података, који је правни основ за интензивнију размену обавештајних података, што је, како истичу, од великог значаја у условима све већих асиметричних претњи с којима се сусрећу не само Србија, Кипар и регион, већ и читав свет.

Током посете Кипру министар Вулин разговарао је и са командантом војних снага генерал-мајором Мохамедом Камајан Камиром, те обишао припаднике Министарства одбране и Војске Србије који су ангажовани у мировној мисији на Кипру. ■

ЈАЧАЊЕ САРАДЊЕ СА УАЕ

Министар одбране Александар Вулин боравио је 20. и 21. новембра у Уједињеним Арапским Емиратима, где се у Абу Дабију састао са државним министром за одбрану те земље Мухамедом Ахмедом Ал Бавариди Ал Фаласијем. Разговарали су о плановима за унапређење сарадње у области одбране, даљем интензивирању војноекономске и научнотехничке сарадње. Такође се сусрео са начелником Генералштаба Оружаних снага УАЕ генерал-потпуковником Хамадом Мохамедом Тани Ал Румаитијем и командантом Копнене војске генерал-мајором Салехом Мохамедом Салех Ал Америјем, са којима је говорио о могућностима за реализацију заједничке обуке и вежби.

Делегација Министарства одбране и Војске Србије обишла је Војни меморијални центар у Абу Дабију, а на артиљеријском полигону присуствовала тестирању самоходне хаубице „НОРА Б-52“. ■

СВЕЧАНОСТ ПОВОДОМ ДАНА КОПНЕНЕ ВОЈСКЕ

У оквиру прославе Дана Копнене војске и Дана пешадије, у нишком Дому војске 16. новембра одржана је свечана академија, којој су присуствовали изасланик председника Републике Србије Никола Селаковић, министар одбране Александар Вулин, начелник Генералштаба Војске Србије генерал Љубиша Диковић, представници Града Ниша, локалних самоуправа и верских заједница.

Командант Копнене војске генерал-потпуковник Милосав Симовић подсетио је на славну војничку историју српског народа и значај Топличког устанка. Том приликом припадницима Министарства одбране и Војске Србије уручена су одликовања председника Републике. Одликовано је 49 припадника за изузетне заслуге и резултате показане у обављању дужности и задатака у области одбране и безбедности. ■

ДАН ЦЕНТРАЛНЕ ЛОГИСТИЧКЕ БАЗЕ

Дан Централне логистичке базе, односно једанаеста годишњица постојања те највеће логистичке јединице наше војске, обележен је 15. новембра.

Начелник Управе за логистику Генералштаба бригадни генерал Жељко Нинковић рекао је да је База основни стуб логистичке подршке и ослонац свим јединицама у извршавању мисија Војске Србије, те да су у њој интегрисане све логистичке службе.

О историјату тог састава и резултатима рада у протеклом периоду говорио је командант бригадни генерал Петар Латковић, истичући да је јединица реализовала све задатке, посебно издвојивши формирање 1. логистичког центра. ■

ЈУБИЛЕЈ 250. РАКЕТНЕ БРИГАДЕ

Припадници 250. ракетне бригаде за ПВД обележили су 24. новембра 55. годину постојања. Заступник команданта тог састава Војске Србије пуковник Милан Поповић рекао је да је јединица у протеклом периоду извршавала многобројне задатке у области контроле и заштите ваздушног простора Републике Србије.

Пуковник Поповић истакао је да је Бригада још једном успешно реализовала бојево гађање циљева на полигону „Шабла“ у Бугарској, потврдивши висок професионализам и стручност припадника. Као посебан искорак у раду навео је израду и усвајање „Студије концепта развоја рода АРЈ за ПВД“, на основу које се планира опремање рода савременим борбеним системима различитих карактеристика и борбених могућности. ■

ДЕЦЕНИЈА ПОСТОЈАЊА 98. ВАЗДУХОПЛОВНЕ БРИГАДЕ

На Аеродрому „Лађевци“ код Краљева, 28. новембра, свечано је обележена десетогодишњица од формирања 98. ваздухопловне бригаде. Министар одбране Александар Вулин захвалио је припадницима тог састава што су часно служили и служе отаџбини.

Командант Бригаде пуковник Дејан Васиљевић подсетио је на богато историјско наслеђе јединице и сумирао њене резултате рада, истичући да је увек имала савремену ваздухопловну технику и високе борбене могућности, те да је њене припаднике красила висока стручна и борбена оспособљеност, снажан колективни дух и несаломив борбени морал.

Председник Републике одликовао је јединицу Орденом за заслуге и безбедност трећег степена, који је министар одбране уручио команданту. ■

ПУКОВНИК ВЛАДЕТА БАЛТИЋ,
НАЧЕЛНИК ШТАБА КОМАНДЕ КОПНЕНЕ ВОЈСКЕ

ПОДИЖЕМО ЛЕСТВИЦУ СПОСОБНОСТИ

Најбројнији састав Војске Србије недавно је обележио свој дан и спрема се да сведе биланс године на измаку. Бројке говоре за себе, а циљ којем се тежи је јасан – на темељима славне традиције изградити војску спремну да оговори захтевима новог времена.

Снимио Даримир БАНДА

Копнена војска била је и остала тврдо језгро наше војске. Штит и мач система одбране. Кошница која марљиво ради дању и ноћу, па њено уједначено зујање готово да више нико ни не примећује... А ако би „зујање“ престало, ту громогласну тишину најбоље би чули непријатељи Србије. Да се тако нешто никада неће догодити уверио нас је својим надахнутим говором генерал-потпуковник Милосав Симиовић на свечаној академији поводом Дана Копнене војске.

Подаци које је том приликом изнео звучали су импресивно. Више од

3.900 гађања, петнаестак мултинационалних и десетоструко више националних вежби, стотине километара изграђених и поправљених путева и још много тога. И све то за само једну годину. Ако се замислимо над овим бројкама у контексту величине наше земље и наше војске, постаје јасно да метафора о штиту, мачу и кошници, која непрекидно ради у корист безбедности Србије, и те како има смисла.

Поводом Дана Копнене Војске за магазин „Одбрана“ говори пуковник Владета Балтић, начелник Штаба Команде Копнене Војске. Искусни старешина војнички прецизно дао је

пресек стања у највећем борбеном саставу Војске Србије.

О Господине пуковниче, генерал Симиовић поменуо је хиљаде различитих активности, а година траје „само“ 365 дана. Не треба много маштајуће да се дође до закључка колико је то активности које се истовремено одвијају на дневном нивоу. И све оне, на неки начин, дођу на Ваш сто. Како се носите с њим изазовима?

– Војска никада није, нити може зависити од рада једног човека, његових способности или пожртвовања. Сваки успех и достигнуће увек се темеље на заслугама многих. Тачно је да

дужност начелника Штаба носи велико бреме одговорности, али не треба заборавити да је највећа одговорност управо на команданту генерал-потпуковнику Милосаву Симовићу, затим његовом заменику генерал-мајору Желимиру Глишовићу. Штаб Команде Копнене војске којим руководим чиним компетентних и искусних старешина, великих професионалаца и патриота. Без њиховог доприноса не би било резултата. Пуковник Зоран Насковић, помоћник за операције, пуковник Саша Петровић, помоћник за подршку, само су неки од људи чија имена вреди поменути када се говори о резултатима нашег рада. А све те активности које наводите не би било могуће успешно реализовати без труда који улажу сви припадници Копнене војске, сви команданти и командири, органи команди, сви војници и цивилна лица у њеном саставу.

Q *Задржимо се, на тренућак, на бројкама које је командант изнео, а односе се на обуку и вежбе.*

– Један од тежишних задатака у овој години био је обука свих припадника Копнене војске. Изведено је 3.951 гађање са 46.271 извршиоцем и средњом оценом гађања 4,15 – врло добар. Националних вежби јединица ранга чета–батерија–група бродова и виших било је 149. До краја године планирано је извођење још шест вежби батаљонског и четног нивоа. Имали смо 13 мултинационалних вежби. Пет смо организовали и спровели у Србији и у њима је учествовало 439 припадника Копнене војске. На осам вежби у иностранству ангажовали смо 256 лица из нашег састава. Ради додатног оспособљавања припадника Копнене војске организовано је 206 курсева, које је успешно завршило 1.845 лица.

Q *Може ли се закључити да је међународна сарадња ове године била успешна?*

– Апсолутно. Копнена војска настоји да повећа ниво оперативних способности, између осталог, и сарадњом са страним армијама. Вежбе и заједничка обука су најбољи начин за то. Као што се могло видети, наши припадници имају знања и способности да стану раме уз раме не само са

својим колегама из региона, него и са онима који важе за најбоље у свету. „Платинасти вук“, „Словенско братство“, „Јастреб“, „Гвоздени мачак“, „Комшије“, „Платинасти лав“, само су неке од вежби у земљи и иностранству с којих смо донели значајна искуства. Неке од поменутих активности већ су постале традиција. Као што видите сарађујемо и са Истоком и са Западом и настојимо да најбоље и од једних и од других инкорпорирамо у наш систем обуке.

Q *На приказу дела ојераћивних способности 20. октобра, поводом Дана ослобођења Београда, презентован је пројекат „1.500“. Да ли је и то део „учења“ о коме говорите?*

– На неки начин јесте, према смо ми и на основу сопствених искустава имали јасну слику шта нам је потребно како бисмо побољшали, строго војнички речено, степен заштите снага, делотворне или ефикасне употребе снага, повећање мобилности у зони операције, искоришћења информационог простора и одрживости јединица. Суштину пројекта обухвата опремање одређених јединица савременим средствима заштите, наоружањем, возилима, оптоелектронским средствима, падобранским средствима, беспилотним летелицама и логорском опремом. Циљ јесте да се тиме повећа способност снага за реаговање.

Q *Да ли је ова опрема набављена?*

– Великим делом јесте, а оно што још није стигло, биће нам испоручено у 2018. години.

Q *Може ли нам открићи чиме ће војници из пројекта „1.500“ бити опремљени?*

– Списак је дуг и не бих ишао у детаље. Реч је, свакако, о најсавременијем наоружању и опреми. Поменућемо пиштоље „Glock“, калибра 9 милиметара, аутоматске пушке 5,56 милиметара „SCAR-L“, лаке пушкомитраље „Minimi“, двогледе и ласерске даљини-мере „IM UC“ и „MOSKITO“... Биће ту, наравно, ронилачке, падобранске и заштитне балистичке опреме и оптоелектронских средстава. Припадници снага за реаговање неће ни по чему заостајати за тренутно најсавременије опремљеним јединицама у Европи.

Q *Безбедносне процене и даље идентификују југ Србије и Косово и Метохију као неуралгичне тачке. Каква је ситуација на административној линији?*

– Ситуација је генерално мирна, али не треба заборавити да на 384 километра дугој административној линији према Косову и Метохији увек можете очекивати неки ризик или инцидент. Наше снаге у Копненој зони безбедности контролишу територију од 1.920 квадратних километара, што захтева непрекидну будност и опрезност. Као и ранијих година, с временом на време, имамо тешкоће са лицима која с територије Покрајине прелазе административну линију и нелегално секу шуму. Захваљујући професионализму наших припадника, немамо већих проблема. Треба имати на уму да током реализације задатака у КЗБ остварујемо успешну сарадњу са снагама КФОР-а на Косову и Метохији, припадницима МУП-а Србије, Координационим телом Владе, органима локалне самоуправе и становништвом у општинама чија се територија налази у Копненој зони безбедности. Без сарадње свих наведених државних органа и грађана не бисмо имали стабилну ситуацију.

Q *С времена на време чујемо за заједничке патроле Војске Србије и КФОР-а. Има ли још неких контака?*

– Једновремене патроле су само један облик од 271 активности сарадње које смо имали са КФОР-ом током ове године. Одржано је 39 састанака на локалном, координационом и командном нивоу, на којима смо разменили информације и међусобно координисали активности. Реализоване су 172 једновремене патроле и 44 осматрачнице, чиме је омогућено благовремено препознавање и дефинисање такозваних врућих рејона, то јест подручја карактеристичних по случајевима бесправне сече шуме, илегалних прелазака миграната и кријумчарења акцизне робе. Поред наведеног, извели смо и једну заједничку вежбу.

Q *Тренутно командујете Заједничким снагама Војске Србије и МУП-а које обезбеђују државну границу према Македонији, Бугарској и Црној Гори. Рекло би се*

да је мигрантска криза утихнула. Или је то само привид?

– Кретање миграната јесте у стагнацији, што је последица појачаних контрола државне границе Републике Србије и осталих суседних земаља на „Балканској рути“, као и погоршања временских услова. У лето 2016. године, у просеку је седмично било око 760 покушаја илегалних прелазака границе. Од новембра је тај број константно у опадању, тако да последњих неколико месеци бележимо око 60 покушаја илегалних прелазака седмично. У време када је генерал Глишовић одређен за првог команданта Заједничких снага пред њим је био изазов да успостави и усагласи систем рада припадника Војске и МУП-а у складу с додељеном мисијом и задацима. Он је свима нама који смо се мењали на дужности команданта на неки начин трасирао пут. Наравно, и бригадни генерали Миле Јелић и Дејан Јанковић допринели су да се систем рада усаврши, о чему говоре и резултати.

Од почетка ангажовања Заједничких снага укупно је откривено више од 22.500 миграната. Од намере да илегално пређе државну међу одвраћено је око 21.200, а по дубини територије откривено је више од 1.300 миграната,

углавном кријумчарених лица, која су после откривања смештена у прихватне центре. Један од задатака Заједничких снага јесте спречавање кријумчарења људи. Добром сарадњом с органима МУП-а до сада су спречена 144 случаја кријумчарења. Процесуирано је 156 кријумчара држављана Србије, Бугарске, Пакистана, Авганистана, Ирака, Холандије, Аустрије, Молдавије и Босне и Херцеговине.

О *Било је притужби, нарочито у погледу ангажовања Заједничких снага, на услове рада, смештај, логистику. Јесу ли ти проблеми превазиђени?*

– Наравно да је било проблема. После много година Војска је ушла у напуштене карауле. Систем логистичке подршке требало је разрадити. Не заборавите да је реч о граници дугој 462 километра. Проблеми су ту да би се решавали. И решени су.

О *Током прошле године било је доста речи о попуни јединица, односно повећаном одливу кадра, нарочито професионалних војника. Како се Команда КоВ-а носи с тим проблемом?*

– Одлив кадра јесте проблем с којим смо се суочили у протеклом периоду. Наравно да није добро када систем напуштају обучени професионални војници, али треба имати у виду да је то природан процес и нешто са чиме се суочавају и остали систе-

ми и друге, много богатије војске и државе. У КоВ је ове године већи прилив професионалних војника у односу на одлив. Од 1. септембра омогућен је непрекидан пријем професионалних војника на упражњена места у свим јединицама Копнене војске и до сада смо примили 816 професионалних војника, а до краја године очекујемо пријем још 300. Такође, за потпуно 69 упражњених места цивилних лица расписан је јавни конкурс. У септембру, по завршетку Војне академије, извршен је пријем 65 потпоручника, а током ове године и 80 подофицира од професионалних војника који су завршили лидерски и основни курс за подофицире. То је снага на коју рачунамо. Не треба заборавити и најављено повећање примања у наредној години. То ће сигурно утицати да се на запослење у Војсци гледа другим очима. Треба веровати руководству земље када каже да и следеће године можемо очекивати неке кораке у побољшању стандарда наших припадника.

О *Одлазак у мултинационалне операције многи припадници Војске Србије видели су као прилику да унапреде животини стандард. Старијине су, поред тог материјалног момената, заинтересоване и за стицање искуства које им може бити значајно за развој каријере. Којна војска је, сти-*

цајем околности, највећи „извор“ мировњака.

– То је тачно. Као најбројнији састав Војске, сразмерно дајемо и највећи број припадника за мултинационалне операције. Тренутно имамо 167 лица ангажованих на тим задацима, а укупно ове године их је 353. Тежиште је и даље на мултинационалној операцији UNIFIL у Либану, где КоВ има пешадијску чету од 130 лица. Они се налазе у Сектору „Исток“, у саставу шпанског батаљона. Имамо и вод за заштиту снага, од 33 припадника, у Сектору „Запад“, у саставу италијанског контингента. У децембру је планирана редовна замена ових снага. Треба рећи да ове године није било непосредног угрожавања безбедности наших снага ангажованих у мисијама. А о квалитету њиховог рада и ангажовања сведоче извештаји и признања које добијамо.

О Припадници Команде КоВ често истичу значај Центра за обуку јединица за мултинационалне операције. Да ли делиш те стај став?

– Центар за обуку јединица за мултинационалне операције постоји од 2012. године и представља национални центар за оспособљавање јединица за мисије Војске Србије с перспективом да буде и регионални центар „Партнерства за мир“. Јединствен је у региону јер поседује модерне полигоне, тренажере и симулаторе за

обуку јединица. Тамо имамо Симулациони центар, који је опремљен симулатором виртуелног борбеног окружења. У току 2018. године очекујемо испоруку тренажера за гађање из личног наоружања „Laser shoot“, који ће бити инсталиран у наведеном објекту.

Центар располаже вишенаменским учioniчким центром, који је изграђен 2017. године и представља најсавременији наставни објекат у нашој војсци. Такође, ту је и полигон за обуку у области извођења војних операција у урбаним срединама и за пролазак конвоја кроз појас с импровизованим експлозивним направама. Ту се не заустављамо! Један од најзначајнијих пројеката јесте изградња стрелишта „Вртогош“, које ће омогућити реализацију гађања на даљинама до 600 метара и гађање из конвоја. Тамо ће бити инсталирана најсавременија стрелишна опрема, чија је испорука планирана у марту 2018. године.

О Звучи као импозантан пројекат.

– И јесте. Инжињеријски радови на проширењу стрелишта трајали су две године. Било је ангажовано 107 припадника КоВ-а, уз испомоћ припадника РВ и ПВО. Због обима радова и очувања ресурса инжињеријских машина, поред капацитета Прве, Друге, Треће и Четврте бригаде Копнене војске, подршку су дали 333. инжињеријски батаљон из РВ и ПВО, Команда за обуку и Гарда. Ангажовано је 20

инжињеријских машина и 20 самоистоваривача. Пређено је 100.973 километара и утрошено 190.691 литар дизел горива. Ископано је и превезено 564.740 кубних метара материјала. Посла су имали и минери, утрошено је 3.660 килограма тротила и 800 килограма пластичног експлозива.

У току су радови на изградњи инфраструктуре на стрелишту – командни торањ, линије мета, електрификација, дренажа терена и уређење водотокова. Те радове изводи Војнограђевинска установа „Београд“. Очекујемо да буду окончани до краја 2017. године.

О Ближи се крај године, ђа се већ могу сводиш рачуни и биланси задовољства и незадовољства. С каквим расположењем напушташ 2017. и улазиш у 2018. годину?

– Ако бих рекао да сам незадовољан оним што смо постигли, био бих неправедан према већини припадника Копнене војске који су својим трудом и радом заслужили признање за резултате. С друге стране, ако бих рекао да сам задовољан, то би могло да звучи супротно од онога чему ми у Команди КоВ-а увек тежимо – стално повећање нивоа оперативних способности! То увек може и увек мора боље. Чим достигнумо жељени ниво, дижемо лествицу! ■

Александар ПЕТРОВИЋ

ЗИМА 2017

СКОК ИЗ ХЕРКУЛЕСА

Припадници Специјалне бригаде Војске Србије и 173. падобранске бригаде Европске команде Оружаних снага САД од 13. до 17. новембра прошли су земаљску падобранску обуку у Касарни „Народни херој Стевица Јовановић” у Панчеву, и извели два заједничка скока на аеродромима „Ковин” и „Лисичији јарак”.

Током обуке српски падобранци сагледали су могућности америчког падобрана МЦ-6, поступке у ваздуху, као и процедуре напуштања ваздухоплова и приземљења. Тежишно су увежбавали принудне процедуре, одговарајуће реакције падобранаца уколико дође до потпуног или делимичног отказа падобрана, те поступке у случају приземљења на различите препреке.

Изнад војвођанске равнице, један за другим, 120 српских и америчких падобранаца десантирали су из „херкулеса”, с висине од 300 метара, чиме је успешно завршена петодневна вежба „Зима 2017”.

Српски падобранци, који имају дугогодишње искуство и на десетине скокова иза себе, први пут су имали прилику да искачу из америчког авиона Ц-130 „херкулес”. ■

Мирјана КРСТОВИЋ
Снимио Горан СТАНКОВИЋ

ЛАКШЕ ЈЕ С КРИЛОМ

Куполни падобран Т-11 тежак је 17 килограма и има пречник од 9,3 метра, док је резервни нешто лакши, и тежи „свега” седам килограма. Просечна брзина спуштања америчким падобраном износи 5,8 метара у секунди. Према речима искусних српских падобранаца, теже је управљати тим типом, него падобраном „крило”, који је у употреби у јединицама наше војске.

ЗНАК СРПСКЕ ВОЈСКЕ НА ПОНОС

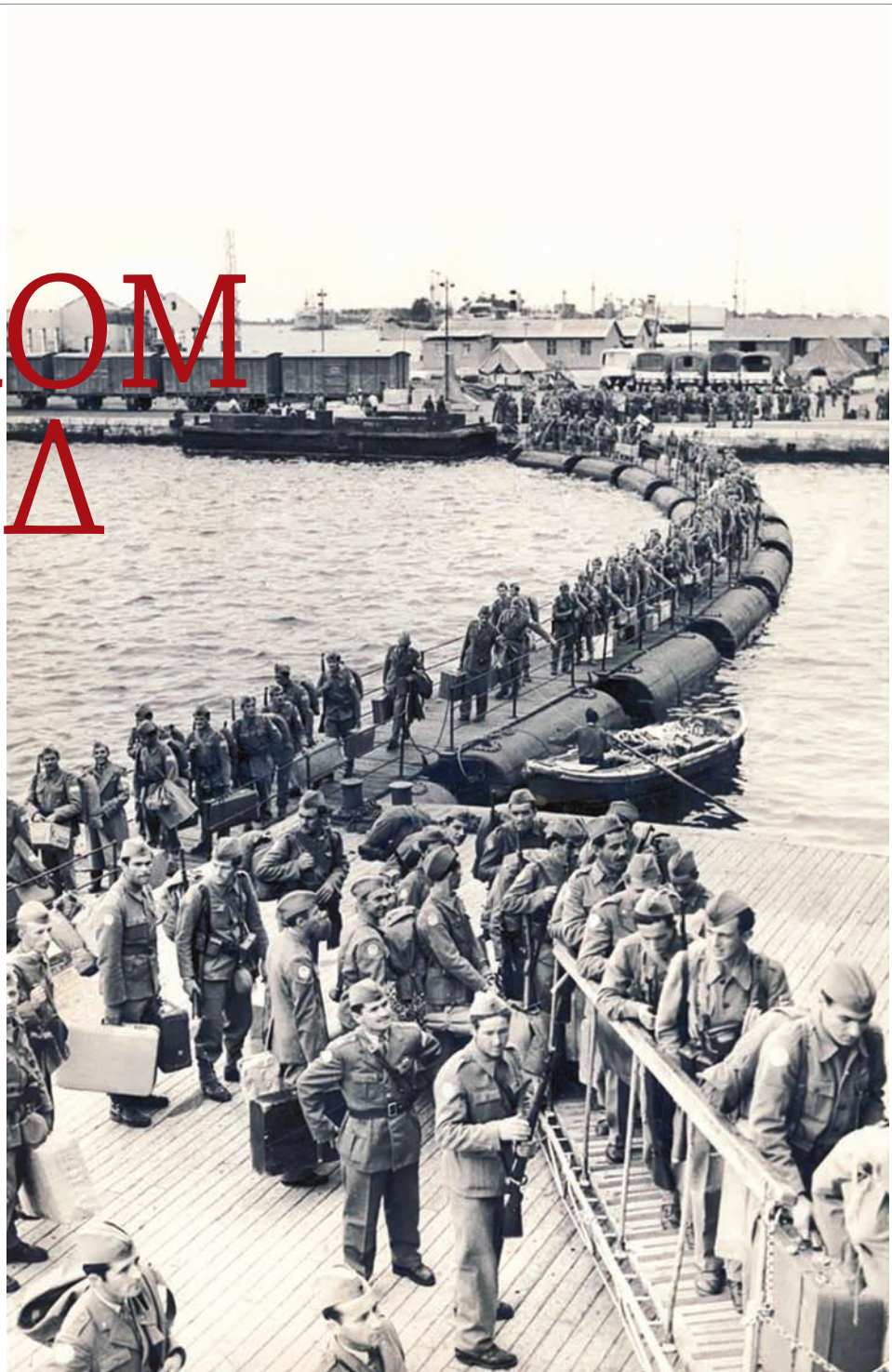
После успешно реализоване вежбе војници две војске разменили су падобранске значке. Најстаријима по чину значке су уручили министар одбране Александар Вулин и амбасадор САД Кајл Скот.

– Знак носите с поносом. Добили сте значку најхрабрије, најтврдоглавије, најжигавије и најупорније војске на свету – рекао је министар Вулин, качећи ознаку америчком потпуковнику. Том приликом оценио је да су српски специјалци били на висини задатка.

УСКОРО И СРПСКИ
ЦИВИЛИ У МИРОВНИМ
МИСИЈАМА

КОРАКОМ НАПРЕД

– Србија интензивно успоставља правни оквир како би већ идуће године могла да искаже способност, као што показује и политичку вољу, да учествује у будућим цивилним мисијама и помаже онима којима је помоћ потребна – рекао је министар одбране Александар Вулин на отварању недавно одржане дводневне Конференције о успостављању система за учешће цивилних експерата у мултинационалним операцијама ОЕБС-а, ЕУ и УН, која је потврдила да наша земља иде у сусрет времену свеобухватног партнерства с државама окренутим сарадњи ради успостављања глобалног мира

Донедавно је било опште прихваћено мишљење да на Западном Балкану није довољно развијена свест о значају и потенцијалу цивилних капацитета за учествовање у мировним мисијама. Такав закључак формализовала је и крајем прошле године одржана конференција „Безбедносни изазови као спона између грађана и институција“, коју је организовао Београдски центар за безбедносну политику.

На скупу, који је био завршни догађај трогодишњег пројекта „Изградња цивилних капацитета земаља Западног Балкана за учешће у мировним операцијама“, могло се чути и да је општи тренд у региону стварање својеврсне слике супервојника, те да сви мисле да се промене могу направити искључиво деловањем војних снага, што је неприхватљиво.

Многи учесници дискусије истакли су како управо цивили треба да преузму кључну улогу и да, иако оружане снаге не раде лош посао, цивилна компонента мировних мисија треба да добије већи легитимитет.

Један од (прилично песимистичких) закључака био је и да, док се не деси промена у размишљању, првенствено код људи који доносе одлуке, концепт учешћа цивила у мировним мисијама неће заживети и њихов огромни капацитет наставиће да се занемарује.

Време партнерства

Да се на том плану нешто мења показала је дводневна Конференција о успостављању система за учешће цивилних експерата у мултинационалним операцијама ОЕБС-а, ЕУ и УН, одржана 7. и 8. новембра у Палати „Србија“ у Београду, коју су организовали Министарство одбране Србије и Мисија ОЕБС-а у нашој земљи.

Осим министра одбране Александра Вулина, на отварању су говорили и шеф делегације Европске уније у Србији амбасадор Сем Фабрици, шеф локалне Мисије ОЕБС-а амбасадор Андреа Орицио и помоћница министра за Европске интеграције Ксенија Миленковић.

Министар Вулин истакао је да Министарство одбране, као и читаво наше друштво, има снажна и дубока искуства када је реч о мировним мисијама, још из времена бивше Југославије, од Синајског полуострва па наовамо, те да су припадници наше војске били тамо где је тешко, где је требало успоставити мир, сачувати га или учествовати у обнови простора који је био девастиран ратом и политичким сукобима.

– Од прве до последње мисије, од када смо почели до данас, када још увек с поносом и задовољством учествујемо у многобројним мисијама, потврђујемо и показујемо, и на овај начин, колико је наша војска поштована, способна и вредна пажње, колико је у стању да се носи с бројним изазовима – рекао је министар Вулин и подсетио да су у овом тренутку припадници Министарства одбране и Војске Србије у десет мировних мисија, од тога шест под окриљем Уједињених нација и четири под командом Европске уније. Он је рекао да је данас 341 припадник нашег система одбране на простору од Кипра до Централноафричке Републике, Сомалије и Либана, где помажу људима да живот учине бољим.

– Идуће године Министарство одбране предвидело је да кроз мировне мисије прође седам стотина наших припадника, а то су људи који су свој живот посветили Војсци. Време је да Србија учини и корак напред, да искорачи и почне да учествује и у цивилним мисијама. Не зато што је то део неког поглавља, већ зато што је то добро и корисно за Републику Србију – рекао је министар одбране и додао да су такве активности у земљама које се суочавају с проблемима веома сврсисходне, јер, када прођу сукоби и када земље почну да се опорављају и обнављају, по правилу, њихова политичка руководства окрећу се онима који су помагали у најтежим тренуцима и пожелеле да управо с њима обнављају домовину, те да је реч о јасном политичком и економском интересу.

Продубљивање сарадње

Према речима најодговорнијег човека у Министарству одбране, због тога се интензивно ради на законском оквиру, како би српски цивили већ идуће године имали прилику да, учешћем у цивилним мировним мисијама, с развијеним светом, помажу и ублажавају последице ратова, сукоба и криза.

Да се ствари у тој области мењају потврдио је и шеф делегације Европске уније у Србији амбасадор Сем Фабри-

ци, који је истакао да нашу земљу све више доживљавају као партнера у сектору безбедности и одбране и да она већ много доприноси мисијама у оквиру Заједничке безбедносне и одбрамбене политике Уније.

– Учешће Србије у тим мисијама посебно се цени, нарочито због професионализма, посвећености и знања људи. Око 30 војних службеника распоређено је у четири

од шест мисија и Србија је заиста значајан фактор који доприноси операцијама у оквиру Заједничке безбедносне и одбрамбене политике. Видим да постоји заједнички и снажан интерес између Европске уније и Србије за учешће цивила и у цивилним мисијама које предводи Унија, којих тренутно има десет, а којима настојимо да обезбедимо безбеднији међународни поредак. Управо због тога интензивно разговарамо са српском владом о могућности да цивили из Србије учествују у некој од наших цивилних мисија – рекао је шеф делегације Европске уније у нашој земљи амбасадор Сем Фабрици.

Амбасадор Андреа Орицио, шеф Мисије ОЕБС-а у Србији, поручио је да је поносан што је његова организација, уз Министарство одбране, домаћин београдског скупа, који је видео као прилику за продубљивање партнерства и за стварање могућности да Србија ангажује свој „фантастични људски потенцијал“ за обезбеђивање мира широм света, што је у складу са свеобухватним приступом ОЕБС-а међународној безбедности.

– Наш циљ јесте да се Србија у потпуности осећа као власник једног, у потпуности функционалног система упућивања цивила, који је регулисан добро усклађеним

ПОСТКОНФЛИКТНА СТАБИЛИЗАЦИЈА

ИСКУСТВО КАО ПРЕПОРУКА

Дводневна међународна Конференција о успостављању система за учешће цивилних експерата у мултинационалним операцијама ОЕБС-а, ЕУ и УН представља први корак у јавном презентовању досадашњих активности Србије на изградњи капацитета за учешће у цивилним мисијама.

Обраћањем представника Одељења за мировне операције УН из Њујорка, Центра за превенцију конфликта ОЕБС-а из Беча, представника Европског колеџа за одбрану и безбедност, Аустријског центра за мировне студије и студије конфликта, министарства спољних послова Чешке, Финске, Швајцарске, те Министарства унутрашњих послова Словеније, учесницима Конференције из државне управе, академске заједнице и организација цивилног друштва омогућен је увид у искуства осталих земаља у процесу идентификације и селекције расположивих експерата, различитих модалитета обуке и сагледавања могућих начина ангажовања цивилних стручњака, уз анализу искустава и примера добре праксе држава и међународних институција.

Јачање спољнополитичких капацитета земље

Наша земља већ дуго година, превасходно посредством капацитета Војске Србије, успешно доприноси успостављању мира на кризним жариштима широм света, што су препознали и релевантни међународни субјекти и домаћа јавност. Учешће у мировним мисијама, било војним или цивилним, несумњиво данас представља један од основних механизма јачања спољнополитичких капацитета Србије. Актуелна констелација међународних односа и раст глобалних претњи асиметричног карактера неминовно намећу потребу јачања мисија

сетом правила, које спроводе професионалци – истакао је представник ОЕБС-а и додао да цивили, људи који не носе униформу и долазе из различитих области живота, такође играју кључну улогу у смањењу друштвеног насиља и стварању безбедног окружења.

Као својеврсна конкретизација истакнутих опредељења, сесије првог дана Конференције биле су посвећене прегледу најбоље европске правне праксе која омогућава привремено упућивање цивилних експерата у мултинационалне операције, док су се учесници другог дана скупа бавили питањима развоја људских и институцио-

налних капацитета, те хоризонталним питањима која су важна за учешће цивилних стручњака у мултинационалним операцијама при ОЕБС-у, ЕУ и УН.

Ваља знати да Србија има развијен систем упућивања својих војних структура у мировне мисије, али и даље развија капацитете за слање цивилних стручњака. О цивилним мировним операцијама разговара се и у процесу придруживања Србије Европској унији, као делу преговарачког поглавља 31, јер су важан елемент спровођења спољне безбедносне и одбрамбене политике Европске уније. ■

Владимир ВЈЕШТИЋ

„постконфликтне стабилизације”, које постају подједнако важне као и класичне мисије, с основним функцијама изградње и очувања мира.

Будући да у овом тренутку Србија нема изграђен институционални механизам по коме би своје цивилне експерте упућивала у мировне мисије (досадашње ангажовање појединих грађана било је „по уговору” – contracted, али их није држава упутила у мисију – seconded) било је потребно, примењујући свеобухватан приступ, обезбедити законски оквир и организациону структуру која би омогућила координацију, планирање, регрутовање и обуку цивилних експерата.

Због тога је, одлуком министра одбране, марта 2016. године формирана подгрупа Министарства одбране и Војске Србије задужена за обезбеђивање законског оквира и јачање институционалних капацитета за учешће наше земље у цивилним мисијама Европске уније у оквиру преговарачке групе за Поглавље 31 – спољна, безбедносна и одбрамбена политика. Поред тога што се на тај начин доприноси преговарачком процесу за приступање Унији и стварају услови за учешће у њеним мисијама, изграђује се и механизам који ће бити примењив за цивилне мисије било које међународне организације.

Званични, формални носилац и координатор активности које су у вези с упућивањем цивилних стручњака у мултинационалне операције јесте Министарство спољних послова, док готово све стручне и административне послове, на новоу подгрупе (у чији рад су поред припадника система одбране укључени и представници Министарства за европске интеграције, Министарства спољних послова и Министарства унутрашњих послова), обавља Дирекција за европске интеграције и управљање пројектима Сектора за политику одбране Министарства одбране.

Закон је довољан, следи конкретизација

Неопходност регулисања тог питања препозната је у извештају Владе о потреби успостављања националног законодавног оквира и институционалних капацитета за учешће цивилних структура из Србије у мултинационалним операцијама, усвојеном у мају 2017. године, а једна од основних актив-

ности подгрупе била је израда Акционог плана за развој цивилних доприноса мултинационалним операцијама, чије се усвајање ускоро очекује.

Важно је нагласити да постојећи законски оквир (Закон о употреби Војске Србије и других снага одбране у мултинационалним операцијама ван граница Републике Србије) омогућава учешће цивила у мисијама. Закон својим одредбама пружа довољан оквир, док ће прецизно дефинисање свих питања везаних за упућивање цивилних експерата у мировне операције бити регулисано одговарајућим подзаконским актима.

Предвиђено је да се обука цивилних експерата за основне безбедносне изазове на националном нивоу изводи у Центру за мировне операције Војске Србије, због искуства, знања, техничких и кадровских капацитета. С обзиром на искуство постконфликтног друштва, очекује се да ће први стручњаци који ће бити упућени у те мултинационалне операције бити експерти за реформу сектора безбедности и изградњу институција. Области ангажовања ће се даље несумњиво ширити, јер Србија поседује кадровске капацитете за интензивно учешће у цивилним мисијама – од експерата у области јачања владавине права, реформе правосуђа, подршке изборним процесима, питања повратка избеглица, миграција, до експерата из области изградње инфраструктуре или здравства.

Свакако да је и свеже историјско искуство које смо као народ и држава стекли само по себи препорука за наше учешће у цивилним мисијама, које помажу институционалној изградњи и стабилизацији прилика у постконфликтним друштвима. О томе најбоље сведочи део говора министра одбране приликом отварања Конференције: „Свака земља која учествује у мировним мисијама, било да су војне или цивилне, свакако има и политички и економски и хуманитарни интерес, и држава Србија нема разлога да буде другачија. Наше жеље и спремност, и због тога радимо на законском оквиру, јесу да почнемо да учествујемо и у цивилним мировним мисијама, заједно с развијеним светом ради помоћи и ублажавања последица ратова, сукоба и криза. Уосталом, ко од нас боље може да зна и да цени како је када вам дође помоћ после тешких времена”.

Јелена КРЏАВАЦ СКАКИЋ

Дирекција за европске интеграције и управљање пројектима Сектора за политику одбране Министарства одбране

210. ИНЖИЊЕРИЈСКИ БАТАЉОН ДРУГЕ БРИГАДЕ КОПНЕНЕ ВОЈСКЕ

ЈЕДИНИЦА КОЈА НЕ СПАВА

Мало је задатака с којима се припадници 210. инжињеријског батаљона нису сусретали последњих година. Земљотреси, поплаве и снежне мећаве погађале су их немилице, а они су из тога сваки пут излазили јачи и богатији за ново искуство. Сваком додељеном задатку и данас приступају с истим жаром, доказујући да су достојни носиоци 152 године дуге традиције инжињерије на нашим просторима.

Командант батаљона потпуковник Дамир Новоселац истиче да Батаљон којим командује пружа оперативну подршку маневарским јединицама бригаде, што значи да имају задатак да борбеном делу обезбеде маневар и покрет.

– Опремљени смо инжињеријском механизацијом, која је у суштини грађевинска. У свом саставу имамо путне водове који су искључиво намењени за реконструкцију путева и израду привремених војних деоница, који морају да имају одређену носивост због тешке војне механизације – каже потпуковник Новоселац, додајући да су одељења у воду конципирана тако да могу самостално да реализују задатке.

Најтраженији батаљон

Путно одељење, у просеку, има четири до пет машина (обично су то дозер, утоваривач, копач, ваљак или грејдер) и два самоистоваривача. Треће одељење има лансирне мостове ТММ (тешки механизовани мост) на возилима точкашима „краз”. Свако

Краљевачки инжињерци с лепим временом излазе на задатке реконструкције путева, заштитних бедема, израде мосних прелаза... Речју, свега што је потребно за војне и цивилне структуре. С првим снегом улазе у систем зимске службе за одржавање путних комуникација ка базама и чвориштима везе, тако да за њих практично нема предаха.

одељење има четири „краз” и способно је да премости 42 метра дужине и до три метра дубине. Поседовање такве механизације учинило је српске инжињерце најтраженијима у 2013. и 2014. години када су бујичне поплаве однеле на десетине мостова у Србији. Припадници 210. инжињеријског батаљона постављали су мосне прелазе у Крушевцу, Краљеву, Зворнику, Бајиној Башти...

– Тек смо 30. октобра укинули задње мостовно место које смо поставили још пре три године. Све то време смо га и одржавали, што подразумева контролу и обилазак места на којем је постављен мосни блок, контролу обалних потпора, међупотпора и нагиба – објашњава потпуковник Новоселац и напомиње да су мосни блокови предвиђени за војне употребе, те да имају

одређене колотраге прилагођене за гусеничаре и точкаше, док су међуколотразни застори шупљи. Месне заједнице, каже он, имале су обавезу да поставе додатне ограде, да прилагоде мост за пешаке и да поставе саобраћајне знаке упозорења.

У последњој години Батаљон је ангажован на низу задатака и за цивилне потребе. Радили су реконструкцију пута према родној кући Милунке Савић у селу Копривница, надомак Јошаничке бање, као и део пута према родној кући војводе Бојовића, у селу Мишевићи, у нововарошкој општини. Оба задатка краљевачки инжињерци завршили су пре задатог рока.

– Реконструкција дела пута до саме куће војводе Бојовића наставак је радова које смо започели прошле године, када смо у КТВ „Морава” до-

били задатак да санирамо последице елементарне непогоде. Тада смо реконструисали део пута до школе у селу Мишовићима – наводи потпуковник Новоселац, додајући да је за ци-

ДУГА ТРАДИЦИЈА

За Дан рода инжињерије у Војсци Србије одређен је 6. новембар. Тог дана 1865. године у Кнежевини Србији донет је *Закон о измени и дојуну Закона о уређивању војске из 1864. године*, којим су понтонири и пионири издвојени из артиљерије и образовали су посебан род – инжињерију. Инжињеријско одељење у стајаћој војсци подељено је на два полубатаљона: први пионирски, с две чете, и други понтонирски, с три чете.

вилне потребе у општини Нови Пазар урађена реконструкција деонице пута у селу Шароње као и у месној заједници Девићи, у општини Ивањица.

У селу Троштице, у општини Нови Пазар, за ратног војног инвалида с Кошара Милоша Јовановића делимично је реконструисан пут ка његовој кући и пробијена траса пута како би био се олакшао прилаз санитетским колима до њега.

Први човек 210. инжињеријског батаљона поносан је на своје људе јер су сачували другарство и здрав војнички колектив и поред свих напора с којима су се последњих година суочавали. Од земљотреса 2010. године, када су само на територији Краљева срушили 208 објеката, инжињеријске машине из Касарне „Рибница“ сваких неколико месеци „палиле“ су моторе

како би се одазвале на апеле грађана и локалних самоуправа.

Наравно, признања од Војске и цивилних структура доказ су да велико ангажовање и оптерећење људи није остало незапажено.

Други руше, они граде

Иако јединица по формацији има 169 људи, тренутно броји 130. Највећи проблем им је, истиче командант, то што генерално мало војника одслужи војни рок у ВЕС-у инжињерца.

– Од четири професионална војника, колико смо их у последњих месец дана примили, један је послужилац утоваривача и има реализовану обуку, док остала тројица немају ВЕС инжињерца и обука им тек предстоји – објашњава Новоселац, напомињући да када нови војници дођу у јединицу, пр-

во пролазе додатну обуку после које предстоји полагање испита и стицање квалификација за струку којом ће се бавити.

Према његовим речима, неопходно је да човек проведе бар две године у јединици како би могао самостално да обавља готово сваки додељен задатак, односно да самостално ради с машином.

Када је реч о подофицирском кадру, ту је, додаје он, боља ситуација. У последње две године војници који су се истакли у обуци и који су имали афинитет завршили су курсеве и сада су на дужностима командира одељења у краљевачком инжењеријском батаљону. Олакшавајућа околност у свакодневном раду им је, сматра потпуковник Новоселац, то што су сви професионални војници махом оспособљени да раде с две или три машине.

– Када погледате формацију јединице, на једну инжењеријску машину иду два послуживоца. То је важно јер, примера ради, у току извршавања ратних војних задатака једна машина може да се ангажује дневно и до 14 сати, а човек не може – каже командант 210. инжењеријског батаљона, објашњавајући зашто на једну машину иду два послуживоца.

Управо зато, наводи, у јединици којом командује људи иду и полажу додатне испите у Команди за обуку, после че-

ПИЈАБА ВОДА ЗА УЖИЧАНЕ

Нови цевовод од Сушичког врела до села Стапари, намењен водоснабдевању Ужица, завршен је 2014. године за свега 18 дана. Заслуге за то припадају краљевачким инжењерцима наше војске, који су у тако кратком периоду успели да рашчисте сав непроходни простор око реке Сушице, ископају цевовод, поставе 1,9 километара цеви и омогуће да цевоводом протекне вода с новог изворишта.

МЕЋУСОБНА ПОМОЋ

Када изводе велике и сложене задатке инжењерци из целе Србије се међусобно помажу. Тако су на уређењу стреlišта „Вртогош“, које се налази у оквиру Четврте бригаде Копнене војске, осим надлежног 410. инжењеријског батаљона, руковаоце и машине упутиле и остале јединице, јер је обим посла био превелик за један батаљон.

га добијају сертификате и дозволе да су оспособљени за ангажовање на више машина.

– Велики је изазов реализовати све задатке који се постављају пред нас, уз максимално поштовање мера заштите. Оно што нас разликује од осталих родова у Војсци јесте чињеница да иза нас увек остану конкрет-

ни резултати – истиче потпуковник Новоселац, додајући да док други руже, инжењерци граде.

Сваке године на многобројним вежбама на којима учествују краљевачки инжењерци „окрепе“ и изградбе на десетине километара пута, мноштво заклона за борбена возила, спољне ровове и саобраћајнице за пе-

шадјиске јединице. На инжењерцима је, такође, и израда бина и осматрачница неопходних приликом сваке веће вежбе.

– У Богутовачкој бањи налазило се мостовно место преласка састављено из два чланка, с једном међупотпором, испод које је дошло до поткопавања воде, услед чега је мост улегао. У таквим случајевима раније смо позивали цивилне структуре које би својом механизацијом то поправљале. Међутим, то је могуће отклонити и нашим машинама. Неопходно је да се два моторна возила „краз“ сајлама вежу за средину моста и, једно с једне, друго с друге стране, истовремено дижу оба мосна блока. Ми смо, колико ми је познато, једини у Војсци то пробали и у

томе били успешни – каже пуковник Новоселац, наглашавајући да његови инжењерци поседују искуство и знање за такве подухвате, али да је одржавање тако сложене и разноврсне технике каква је она којом располажу прави изазов. Управо зато свакодневно морају одређивати приоритете, јер је немогуће сваки квар одмах отклонити.

У таквим околностима, напомиње потпуковник Новоселац, права је срећа имати искусне руковаоце који знају и могу на прави начин да одржавају делове и тако продуже радни век средствима.

У овом тренутку 210. инжењеријски батаљон уређује складиште Централне логистичке базе „Јеменска стена“, а једна инжењеријска група ангажована је у рејону Базе „Боранце“, где реконструише рокадне путеве и патролне стазе које се користе у систему обезбеђења. С обзиром на то да се у њиховом рејону налазе чворишта везе „Јадовник“, „Чигота“ и „Маљен“, краљевачки инжењерци припремају се већ за предстојећу снежну сезону и укључивање у систем зимске службе. Од земљотреса до поплава и снежних мећава Батаљон који „никад не спава“ није престао с ангажовањем. ■

Мирјана КРСТОВИЋ
Снимили фото-репортери
магазина „Одбрана“

БЕЛЕШКЕ ИЗ МИРОВНЕ МИСИЈЕ

ДАН КАДА СМО НА КИПРУ

ЗАСАДИЛИ ДРВО

Српски војници, баш као и мировњаци из осталих земаља, не могу да помире непомирљиво, нити да исправе грешке из прошлости. Не могу да врате расељене, да помере куле осматрачнице, с којих их свакодневно посматрају будне очи „две супротстављене стране”. Много тога не могу, али могу да, макар на симболичан начин, „помере” место у коме бораве ка бољој будућности.

Мултинационална операција Уједињених нација у Републици Кипар (UNFICYP) успостављена је 4. марта 1964, усвајањем Резолуције Савета безбедности 186, којом се саветује формирање мировних снага у тој земљи. У име Војске Србије, која је део мисије од октобра 2010. године, данас очувању мира у тој држави доприносе по два штабна официра и војна посматрача (МОЛО официр и SCAMLO официр), шест чланова патроле и 37 припадника пешадијског вода при словачко-мађарском контингенту.

Почетком септембра, с Аеродрома „Батајница” пут Кипра отишла је садашња ротација српских мировњака. Начелник Генералштаба генерал Љубиша Диковић поручио им је да настављају 61 годину дугу традицију учешћа у мировним мисијама и да је наша војска данас у свету препозната као партнер који професионално извршава задатке.

Даноноћне патроле

После три месеца боравка на најтоплијем медитеранском острву, у име српских мировњака, заставник прве класе Саша Јовановић каже да се активности у мисији одвијају плански и предвиђеном динамиком. Наводи да се у

појасу раздвајања – „бафер зони“, даноноћно патролира, што је једна од тежишних активности наших „плавих шлемова“.

– Патроле се организују у теренским возилима „тојота“ или „исузу“. Крећемо се макадамским путевима, различитог квалитета и стања. Брзина нам је строго ограничена на 25 километара на час. Наши војници су се у свим досадашњим мисијама показали као савесни возачи – каже заставник Јовановић и објашњава да врло често, због захтевности пута и великих стрмина, мора бити активиран погон на сва четири тачке, а постоје и посебно опасне тачке.

Патроле трају по шест сати, колико и одмор, затим још шест сати ангажовања. Тако је организован дан на дежурству наших „плавих шлемова“.

– Следећег дана смо у приправности за додатне задатке или радне активности у кампу, а трећи дан је, обично, слободан.

Описујући зону којом се патролира, Јовановић каже да је њена ширина од пар стотина метара до седам или осам километара.

– Обе стране, и грчка и турска, имају постављене осматрачнице с којих се прати наш рад. „Бафер зона“ је напуштена, а кретање у њој дозвољено је само уз одобрење Уједињених нација. Често то крше ловци, чобани или земљорадници. Ми их тада заустављамо, разговарамо, фотографишемо и позивамо УНПОЛ (полицију Уједињених нација) која решава такве ситуације.

За заставу и химну Србије

Осим кратког рапорта из мисије UN-FICYP, с Кипра је стигло и неколико дневничких белешки. Прву је заставник Саша Јовановић написао 2. октобра, дана предвиђеног за „заставу и химну Србије“.

„Прошло је месец дана нашег учешћа у мисији. Већ традиционално, сваког првог понедељка у месецу, у Команди 'Сектора 4', у Кампу 'Генерал Штефаник', у граду Фамагуста, постројавају се сви припадници јединице. Свака нација, учесница мисије, представља се колегама.

Свечаност почиње дочеком команданта, словачког потпуковника Јарослава Марка. На јарбол се подижу заставе и интонирају химне свих нација заступљених у том рејону. Најпре заставе УН, а потом Словачке, Мађарске, Србије и Украјине.

Следи свечани дефиле националних састава, уз звуке војничког марша. Српски војници имали су прилику да прикажу лепоту, као и војничку захтевност нашег маршевог корака.

Командант 'Сектора 4', том приликом, за изузетан лични ангажман и помоћ током припрема за испуњење задатака мисије, похвалио је плакетом и двојицу српских војника – поручника Милан Петровића и мене.”

Нов живот у „бафер зони”

„Не сећам се када сам последњи пут посадио садницу или цвет”, пише надаље заставник Јовановић. „У ствари, да ли сам икада у животу посегнуо за таквим малим покушајем да свет променим на боље? Ми, српски мировњаци на Кипру, то смо учинили. Управо на месту где је и најпотребније.

Наиме, део нашег контингента смештен је у Базу ‘Стефан Немања’, у близини села Пила. База се налази у

МАРАТОН

У недељу, 19. новембра, девет припадника српског вода у мисији трчало је са колегама из осталих војски ревијалну маратонску трку. Наш кувар, разводник Дејан Цветковић, из 250. ракетне бригаде за ПВД, претрчао је 42 километра и 195 метара, и оборио лични рекорд. Био је једини припадник UNFICYP-а који је успешно истрчао целу деоницу маратона.

Наши мировњаци кажу да, због специфичности посла, није било прилике за одговарајуће припреме за такмичење. Радиле су по сменама, нису имали ни исхрану прилагођену тако захтевној трци. Прави је подвиг било и одлучити се за учешће.

Војску Србије су, ипак, на маратону представљали поручник Милан Петровић, заставници Горан Бузић и Бранко Чекић, старији водник прве класе Игор Штарк, десетар Влада Недић и разводници Дејан Цветковић, Марко Ђорђевић, Слободан Живановић и Живан Дудић.

‘бафер зони’, демилитаризованој области која раздваја острво на два дела – део који се назива Република Кипар и Републику Северни Кипар. Заправо, она већ деценијама раздваја кипарске Грке и кипарске Турке. Православље од ислама. Нажалост...

‘Бафер зона’ је заборављена од свих. Данас као да је више нико и не жели. Има оскудну вегетацију, тек понеки кактус... Непрегледно поље камена и прегореле траве. У њој је много напуштених објеката. Пuteви су макадамски, а стазице козије. Прође њоме, некада, за-

лутали ловац, по које стадо оваца... Виђали смо змије и зечева...

Српски војници, баш као и мировњаци из осталих земаља, не могу да помире непомирљиво, нити да исправе грешке из прошлости. Не могу да врате расељене, да помере куле осматрачнице, с којих их свакодневно посматрају будне очи две супротстављене стране. Много тога не могу, али могу да, макар на симболичан начин, помере место у коме бораве ка бољој будућности. Да у њему, на пример, посаде дрво.

За тај мали, али симболично велики чин, заслужни су десетар Влада Недић и капетан Александар Милосављевић. Посадили су палму усред 'буфер зоне'. Остаће трајно сведочанство нашег боравка овде" – бележи у свом дневнику заставник прве класе Саша Јовановић. ■

Приредио Владимир ВЈЕШТИЋ
Снимили Шандор ВИНСЕНТ и
Бранко ЧЕКИЋ

ПУШКА FN FAL КАЛИБРА 7,62×51 mm

ЛАКА ФАЛ ПУШКА

Белгијски конструктор оружја Дидон Сев (1888–1970), творац легендарних пиштоља Browning Hi-Power и Browning Baby, након завршетка Другог светског рата враћа се из избеглиштва и наставља рад у матичној компанији „Fabrique Nationale” (скр. FN). Пројекат започет још пре рата завршава 1947. године и представља карабин FN-49 (SAFN) у варијанти аутоматска, полуаутоматска и снајперска пушка у неколико пушчаних калибара (7,65×53, 7×57, 7,9×57 mm и .30-06). Исте године са инжењером Ернестом Веривером (творцем пушкомитраљеза FN MAG и Minimi), на бази FN-49, развија пушку FN FAL (акроним од фра. Fusil Automatique Léger – лака аутоматска пушка). Први прототип био је у калибру 7,92×33 mm Kurtz, средњем пушчаном метку који су развили Немци крајем Другог светског рата за јуришну пушку StG-44 (Sturmgewehr).

Интересантан развојни пут

Пушка FN FAL је од самог почетка имала интересантан развојни пут. На захтев Велике Британије „FN” 1948. године развија FAL у калибру .280 British (7×43 mm) и још један модел у булпап конфигурацији, који остаје само на нивоу прототипа. Британци тада раде упоредна тестирања пушке FN FAL са својим моделом EM-2 (енг. Experimental Model-2). Две године касније у америчкој бази Војног опитног центра у држави Мериленд (Aberdeen Proving Ground) тестиране су белгијска FN FAL, британска EM-2 (обе у калибру .280 British) и амерички прототип Springfield Armory T25 у калибру .30

Прва аутоматска пушка у калибру 7,62 НАТО која је својом распрострањеношћу на готово свим континентима обележила период хладног рата била је FN FAL. Првобитно је замишљена као јуришна пушка за средњи пушчани метак, а на крају је уведена у наоружање као пушка за метак пуне снаге. Иако је по називу „лака”, у пракси је са својих 4,5 kg поприлично тешка. И поред тога поставила је нове стандарде и остала најбољи западни модел све док калибар 5,56 mm није полако почео да заузима своје место.

light rifle (7,62×49 mm). Иако су све три пушке показале добре резултате, највећу пажњу Американаца привукла је белгијска FN FAL.

Како је у то време требало изабрати и унифицирати стандардни метак за све чланице НАТО-а, полемика се водила управо око типа муниције за FN FAL. Американци (нарочито стари ратни официрски кор) сматрали су да је британски метак превише слаб и да пушка треба да буде у класичном пушчаном калибру (предложен је амерички метак). С друге стране, Британци су заступали концепт јуришне пушке са средњим пушчаним метком и сматрали да метак пуне снаге није рационално решење за аутоматску пу-

шку. Свој предлог бранили су добрим резултатима тестирања, немачким ратним искуствима са StG-44 и чињеницом да супарник СССР уводи у наоружање управо јуришну пушку у мањем калибру 7,62×39 mm (AK-47).

На крају је одлучила политика – у НАТО-у је 1954. године усвојен амерички метак 7,62×51 mm (војна ознака 7,62 NATO), који је настао од комерцијалног .308 Winchester. Исте године компанија „FN” израђује прототипе у изабраном калибру и обавештава савезнике да ће као поклон за ослобођење Белгије бесплатно дати право на лиценцу производњу. Американци најављују да ће након формалног тестирања увести у наоружање белгиј-

Бразилски војници ојремљени „фоловкама“

ску пушку. С обзиром на то да је у то време FN FAL била једина аутоматска пушка калибра 7,62×51 mm на тржишту, државе чланице НАТО-а, али и многе друге, почињу масовно да је купују или лицензно производе.

Верзије

Аутоматска пушка FN FAL функционише на принципу позајмице батутних гасова (кратки трзај клипа). Гасни систем сличан је совјетској пушци СВТ-40, где је масивни клип са опругом (потискивач) смештен у дугачки гасни цилиндар изнад цеви. По опаљењу метка део гасова преко гасне коморе делује на чело клипа који се креће уна-

зад и кратким трзајем преноси силу на носач затварача. Принцип брављења преузет је са совјетске СКС, односно француске MAS-49, и брави се падом затварача у испуст испред лежишта метка.

Према западној класификацији оружја, FN FAL спада у тзв. бојне пушке (енг. battle rifles). То су пушке дугих цеви, аутоматске или полуаутоматске, у класичном пушчаном калибру 7,62×51, 7,62×54 и сл. (као нпр. немачка НК G3, америчка M14, српска М-77, савременије SCAR-H, НК-417 и др.)

Белгијски „Fabrique Nationale“ производио је пушку у неколико конфигурација: FAL 50.00 Standard са фиксним кундаком (дрвеним или полимер-

ним) и стандардном цеви дужине 533 mm; FAL 50.61 са бочно преклопним металним кундаком и стандардном цеви; FAL 50.62 Para (падобранска) има кратку цев дужине 458 mm и преклопни кундак; FAL 50.63 Para најкраћа варијанта израђена по захтеву белгијских падобранаца (цев 436 mm); FAL 50.64 Para са преклопним кундаком, стандардном цеви, алуминијумским сандуком и склопивом ручицом за пуњење; FAL 50.41 или FALO (фра. Fusil Automatique Lourд – тешка) пушкомитраљез са тешком цеви (533 mm), склапајућим ножицама и полимерним кундаком – пуни се оквиром од 30 метака; FAL 50.42 варијанта модела 50.41, али са дрвеним кундаком.

Стандардна верзија FN FAL (50.00) са фиксним кундаком има масу од 4,3 kg (са празним оквиром) и дуга је 1.090 mm. Дужина цеви је 533 mm (21"), а почетна брзина зрна 840 m/s. Теоријска брзина паљбе је око 700 метака у минути. Пуни се челичним кутијастим оквиром капацитета 20 метака. Најефикасније дејство јединачном паљбом постиже на даљинама од 200 до 600 метара. Пушка може да лансира све типове НАТО тромблонских мина (тромблон 22 mm НАТО стандард).

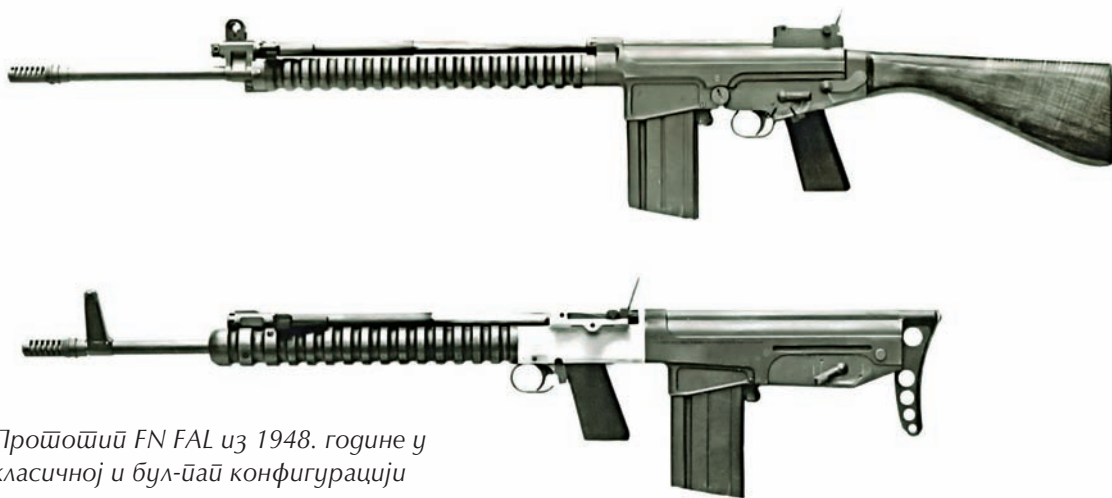
Одике

Пушка се брзо и једноставно расклапа, склапа, чисти и одржава.

Главни делови су: цев, горњи сандук, поклопац сандука, рукохват са механизмом за окидање, кундак, предња заштитна облога, склоп затварача са повратном опругом, гасна комора са регулатором гасова, гасни цилиндар, клип са опругом и механички нишани (предњи и задњи).

Сандук пушке израђен је из једног комада глодањем челичних одливака. Постоје два типа: метрички (најзаступљенији) и инчни, који се производио само у земљама Комонвелта на основу империјалних мерних јединица. Разликују се незнатно у димензијама, облику кундака, усаднику оквира, оквирима (који нису компатибилни) и другим ситнијим детаљима.

Ручица за запињање је са леве стране сандука и не помера се приликом дејства. Тако позиционирана омогућава пуњење пушке левом руком док је десна на рукохвату. Код неких модела ручица се може склопити како не би закачила опрему приликом ношења. Са десне стране сандука је ручица за ношење по којој је FAL препознатљива. Регулатор паљбе у виду полуге која се ротира постављен је с леве стране сандука изнад пиштољског рукохвата. Зависно од верзије, произвођача и захтева корисни-

Прошлости FN FAL из 1948. године у класичној и бул-џај конфигурацији

ОСНОВНЕ ТЕХНИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПУШКЕ FN FAL БЕЛГИЈСКЕ ПРОИЗВОДЊЕ

варијанта	калибар	дужина (мин-макс)	маса	дужина цеви	брзина паљбе	оквир
FAL Standard (50-00)	7,62 NATO	1.090 mm	4,3 kg	533 mm	700 мет./мин.	20 метака
FAL Standard (50-61)	7,62 NATO	845 / 1.090 mm	4,1 kg	533 mm	700 мет./мин.	20 метака
FAL Para (50-63)	7,62 NATO	770 / 1.020 mm	3,9 kg	458 mm	700 мет./мин.	20 метака
FAL Para (50-64)	7,62 NATO	790 / 1.050 mm	3,7 kg	436 mm	700 мет./мин.	20 метака
FALO (50.41 / 50.42)	7,62 NATO	1.150 mm	6,0 kg	533 mm	750 мет./мин.	20 и 30 метака

ка, може бити са две (полуаутоматска) или три позиције (аутоматска). На пример Британци, Канађани и Аустралијанци нису имали опцију рафалне паљбе зато што су је сматрали неефикасном за тако велики калибар, па су њихове верзије FAL биле полуаутоматске. Режим паљбе обележен је словима S (safe – укочено), R (repetition – јединачна) и A (auto – рафална).

Гасна комора са регулатором гасова је иза постоља предњег нишана. Може се подешавати и тако регулисати проток гасова зависно од временских услова и типа муниције. Код верзија са фиксним кундаком повратна опруга смештена је у унутрашњост кундака, а код верзија са преклопним кундаком је у поклопцу сандука (због тога је склоп затварача код модела Para конструкцијски мало измењен). Кундак, облоге и рукохват израђивани су у почетку од дрвета, затим метала (скелетни, троугаоног облика) а од половине седамдесетих година и од полимера. Испод облоге могу се поставити ножице, које су на неким верзијама стандардни део пушке (аустријска и бразилска). Механички нишани су диоптерског типа и могу се подешавати по правцу и висини. Дужина нишанске линије стан-

дардног модела је 533 mm, а код краће, падобранске верзије износи 549 милиметара. Зависно од произвођача могу бити вишег или нижег профила, са или без трицијумских тачкица за ноћно гађање.

На сваки FAL може се монтирати нож, односно бајонет, који је део комплета пушке. Зависно од врсте сечива и земље произвођача постоје: тип А – најраспрострањенији бајонет у виду бодежа са обостраним сечивом (тзв. spear point) и дрвеним или пластичним корицама; тип В – бајонет са једностраним тзв. Clip point сечивом (Bowie) за британски, канадски и аустралијски моделе; тип С – бајонет са шупљим рукохватом који се навлачи преко уста цеви (конструисан да би могао да се постави преко тромблona).

Лиценцна производња

Пушка FAL произведена је у више од два милиона примерака и била је стандардно оружје у 90 земаља. Била је најраспрострањенија (полу)аутоматска пушка у НАТО-у. Како су са друге стране СССР, државе чланице Варшавског пакта, Кина и друге комунистичке земље „ограничене слободе“ у свом арсеналу имале АК-47 „калашњи-

ков", FN FAL је на Западу био симбол борбе против комунизма и називан је „десном руком слободног света“ (енг. The right arm of the Free World).

FAL се по лиценци производила у 15 земаља: у Великој Британији („RSAF“ и „BSA“) и Аустралији („Lithgow Small Arms Factory“) модел L1A1; Канади C1A1 („Canadian Arsenals“); Аргентини FM FAL („FMAP-DM“); Аустрији StG-58 („Steyr-Daimler-Puch“); Бразилу M964 („IMBEL“); Грчкој („ЕВО“ и „PYRKAL“); Израелу („IMI“); Јужној Африци R-1 („Lyttleton Engineering Works“), САД експериментални модел T-48 („H&R Firearms“) и друго. Индијски „Концерн фабрика борбене технике“ („Ordnance Factory Board“) производио је без лиценце копију FAL и L1A1. Данас се

војне верзије FAL производе само у Аргентини и Бразилу, а цивилне (као полуаутоматско спортско оружје) у неколико приватних компанија у САД.

Једна од занимљивости везаних за лиценцне верзије је да већина делова није заменљива са изворним белгиј-

ским моделом. Разлике су у облику фиксног кундака и његовом начину спајања са сандуком, заштитним облогама (једноделне или дводелне), типу скривача пламена, типу механичких нишана, а код неких модела (британски и израелски) и изменама унутра-

FN FAL са фиксним и преклопљивим кундаком

НИЈЕ ЗАДОВОЉИЛА АМЕРИЧКА ТЕСТИРАЊА

Током 1952. и 1953. године у америчкој бази Форт Бенинг, Џорџија, реализовано је упоредно тестирање пушка Springfield T44, T47 и T48 (америчке верзије FAL компаније „H&R Firearms“). Прве године опитовања одбачена је T47 јер је имала превише застоја, T48/ FAL се боље показала у условима прљавштине (песка и прашине) и лакше се расклапала, чистила и одржавала у теренским условима. Модел T44 је боље функционисао у зимским и арктичким условима (код T48/ FAL било је проблема са оквирима и застојима услед залеђивања гасне коморе), лакши (око један килограм) и јефтинији за серијску производњу, јер су се користиле машине које су раније производиле M1 Garand. Како на поновном зимском тестирању 1956. године белгијски инжењери нису могли да отклоне проблем смрзавања гасне коморе, T48/ FAL се више није разматрала. У наоружање ОС САД уводи се T44 која добија војну ознаку United States Rifle 7,62 mm M14.

Тестирање T48 (FAL) у САД 1953. године

шњег склопа ради повећања поузданости у условима песка и прашине.

Велика Британија, Канада и Аустралија су прве добиле техничку документацију и право на лиценцу производњу. Свака држава производила је пушку у својим домаћим фабрикама. Модели су били полуаутоматски (без опције рафалне паљбе), израђени по инчном обрасцу, односно империјалним мерама, па тако нису били компатибилни са метричким моделима других произвођача. Британска и аустралијска варијанта носила је ознаку L1A1 Self Loading Rifle (самопуњећа пушка) скр. SLR, док је канадски означен са C1A1. Пушкомитраљеска варијанта носила је ознаку L2A1 (C2A1).

Аустријски „Steyr-Daimler-Puch“ је од 1958. до 1978. године за своју војску лиценцно производио полуаутоматски FAL под ознаком Sturmgewehr 58 (StG-58). Ради уштеде у тежини пушка је имала полимерни кундак и дводелну алуминијумску облогу. Цев је била веома квалитетна и тврдо хромирана, а свака пушка опремљена је склапајућим бипод-ножицама.

Аргентина је од 1960. године производила FN FAL у погонима државне фабрике „Fábrica Militar de Ar-

mas Portátiles – Domingo Matheu”. Занимљиво, Аргентинци су задржали акроним FAL јер у преводу са шпанског такође значи „лака аутоматска пушка” (шпа. Fusil Automático Liviano). Модели су се означавали са FM (од Fabricaciones Militares) FAL. Производили су се у разним конфигурацијама: модели Standard (FAL M1, M2 и M4), Para (FAL M3) и FAP (скр. Fusil Automático Pesado) пушкомитраљез са тешком цеви. На основу FAL развијен је модел FALMP III у калибру 5,56 mm, који се пунио оквирима од M16 (Type 1) или AUG Steyr (Type 2). Аргентинци су FAL продали неким

УСЛУГА ЗА УСЛУГУ

Према анегдоти (истинитој или не?) „битку за будући службени метак НАТО-а” окончали су лично амерички председник Хари Труман и британски премијер Винстон Черчил договором quid pro quo (услуга за услугу). Ако Британци прихвате метак 7,62×51, Американци ће усвојити FAL као службено оружје своје војске. На крају су Британци испоштовали договор, а Американци након тестирања нису прихватили FAL.

Израелски пушкомитраљез на бази FAL

државама Јужне Америке, а у САД извозе резервне делови и полуаутоматске моделе намењене цивилном тржишту.

Бразилска војска и данас користи аутоматску пушку FAL, односно њен дериват који се производи у државној компанији „IMBEL”. То су M964 (стандардна варијанта) и M964A1 (падобранска – са преклопним кундаком), који су произведени у више од 200.000 примерака. Неке јединице бразилске војске опремљене су и јуришним пушкама MD-2 и MD-3 калибра 5,56 mm, које су настале на основу M964 (FAL). На сајту компаније „IMBEL” нуде се модели ParaFal, Pelopes (модификовани Пикатини шинама) и савременија IA2 (јуришна пушка и кратки карабин).

Након Првог арапско-израелског рата 1948. године, Израелске одбрамбене снаге имале су великих логистичких проблема јер је у њиховом арсеналу било углавном застарело наоружање различитог порекла. Исте године када се у наоружање уводи чувени аутомат UZI (1954.) Израел купује одређену количину оригиналних FN FAL, а

неколико година касније почиње да их производи под ознаком Romat (хеб. Rov've Mittan – самопуњећа пушка) и Makelon (хеб. Makle'a Kal – лаки пушкомитраљез). Израелски FAL-ови су на први поглед препознатљиви по дводелној заштитној облози (предњи део је перфорираног лима, задњи од дрвета). Осим тога, пушка има ниже механичке нишане, а унутрашњи склоп је модификован ради боље толеранције на песак и прашину.

Борбена употреба

Пушка FN FAL први пут је борбено коришћена током Суецке кризе (1956. године). Израелци су имали

много примедби на њу јер је имала честе застоје узроковане пустињским песком, а због тежине и габарита није била погодна за превозење у возилу и борбу у насељеном месту. Зато су израелски војници у борбеним дејствима често носили заплењене АК-47, што се може видети на многим фотографијама из тог времена (FN FAL на леђима, а „калашњиков” у рукама). Међутим, захваљујући могућности лансирања тромблонских мина, Израелци су развили специфичну тактику напада. На утврђене позиције и ватрене тачке непријатеља испаливали су плотун тромблонских мина (цео вод или чета), а затим, док је непријатељ у заклону, изводили фронтални или обухватни напад.

У Фокландском рату 1982. године обе зараћене стране биле су наоружане верзијама FN FAL – Британци полуаутоматском L1A1, а Аргентинци аутоматском FAL M. Током рата заплењено је неколико хиљада аргентинских пушака које су касније онеспособљене и коришћене у британској војсци за обуку (маршеви, савлађивање полигона препрека, скокови падобраном, стројева обука и сл.).

Аргентинска FAL коришћена је у ратним сукобима у бившој СФРЈ деведесетих година и позната је под надимком „фаловка” или „аргентинка”. Хрватска је уз помоћ своје емиграције половином 1991. године, нелегалним каналима, успела да набави око 10.000 комада FAL M3 Para (преклопни кундак) и FAL M4 Standard (фиксни кундак), које су из Аргентине допремане у више бродова (од којих су неки успут били и заплењени због кршења ембарга). Била је у арсеналу Збора народне гарде Хрватске, а одређене количине су током борбених дејстава заплениле јединице ЈНА и ВРСК.

НЕМАЧКОЈ НИЈЕ ОДОБРЕНА ЛИЦЕНЦА ЗА ПРОИЗВОДЊУ

Компанија „FN” је Западној Немачкој до 1958. године испоручила 100.000 пушака FN FAL, које су означене војном ознаком G-1 (Gewehr-1). У арсеналу немачке војске биле су свега три-четири године и замењене су домаћом H&K G3 јер белгијска влада није одобрила лиценцну производњу FAL Немачкој. Пушке G-1/FN FAL су касније дониране Турској и коришћене су током инвазије на Кипар 1974. године.

Модернизован FAL SA-58 OSW америчке компаније "DSArms"

У последњим ратним сукобима у Сирији углавном се користи АК-47, а ређе јуришне пушке западног порекла. Међутим, код побуњеника и бораца тзв. Исламске државе на видеоснимцима и фотографијама истичу се белгијска FN FAL (најчешће), немачка G3 и америчка M16. Према званичним подацима Сирија је још далеке 1957. купила око 12.000 пушака FN FAL, које су избачене из наоружања пре скоро 30 година. Ако се мало боље анализира, на снимцима се виде новији модели произведени после 1973. године (са полимерним деловима) које Сирија никада није купила. На неким пушкама је и Пикатини шина за монтирање савремене оптоелектронске опреме и додатака. То упућује на закључак да су побуњеници добили помоћ у наоружа-

њу из неке арапске земље. Списак могућих донатора је широк – Уједињени Арапски Емирати, Саудијска Арабија, Катар, Либија или нека друга која FN FAL има у магацинима.

Била је најбољи западни модел

Пушка FN FAL је сигурно најуспешнији и најпродаванији производ белгијске „Државне фабрике“ из Херстала. Мало је вероватно да ће нека пушка у будућности достићи тако широку примену на Западу (бар што се аутоматских пушака тиче), јер данас многе земље производе сопствено оружје независно од великих произвођача. FAL је прва аутоматска пушка у калибру 7,62 НАТО која је својом рас-

прострањеношћу на готово свим континентима обележила један период хладног рата. Првобитно је замишљена као јуришна пушка за средњи пушчани метак, а на крају је уведена у наоружање пушка за метак пуне снаге. Иако је по називу „лака“, у пракси је са својих 4,5 kg поприлично тешка. Због габарита и масе није погодна за дуготрајно ношење, транспорт возилом и борбу у просторно ограниченим условима (шума, насељено место и сл.). Просечан војник наоружан са FN FAL у борби је обично носио 6–8 оквира, што је 120–160 метака. Његов противник са АК-47 носио је лакшу пушку и дупло лакши борбени комплет од 150 метака распоређених у пет оквира.

Све у свему „фаловка“ је јефтино, робусно и прецизно оружје које се једноставно чисти и одржава. Својом појавом поставила је нове стандарде и остала најбољи западни модел све док калибар 5,56 mm није полако почео да заузима своје место. ■

Бојан РАЈИЋ

Бразилски војници са M964, лиценцно произвођеном „фаловком“

РИСТА МАРЈАНОВИЋ, ПРВИ СРПСКИ
РАТНИ ФОТО-РЕПОРТЕР

Велике победе на Церу и Колубари, повлачење српске војске преко Албаније и све значајне епопеје у Првом светском рату овековечио је први српски ратни фото-журналиста, аутор вредних фотографских докумената

Риста Марјановић рођен је 1. марта 1885. у Шапцу. После завршене основне и средње школе у родном граду одлази у Београд да изучава сликарство код Ристе и Бете Вукановић. Упоредо са сликањем, почео је да изучава фотографски занат код чувеног Стеве Јовановића и његовог сина Милана. Од свих занимања којима је могао да се бави, желео је само да фотографише, чак и из ината према тадашњем шабачком фотографу, за кога је говорио да прави лошу фотографију.

Стевин син, а Миланов брат, познати сликар Паја Јовановић, заволео је Ристу и једног дана му из Беча до-

ЕКСЕЛЕНЦИЈА

Када је власник „Њујорк хералда“ Џејмс Гордон Бенет видео Ристину фотографију на којој хрт у пуној брзини јури зеца, дошао је у Париз да га замоли да пређе код њега у редакцију и буде уредник фотографије. Риста је пристао за велику плату и посебне услове живота, међу којима су и кућа и аутомобил на поклон. Као нови уредник илустрације у париском дописништву „Њујорк хералда“ увек се налазио на месту где се стварала истори-

Риста Марјановић

носи тада модеран фото-апарат с фото-плочом. Жељан да учи више, с осамнаест година одлази у Беч. После две године, тачније 1905, нашао се у Паризу, у атељеу чувеног Марсела Рола, код кога су тада радили најчувенији фото-репортери света.

Напредовао је, имао је таленат и одважност, снимао је сензационалне догађаје и правио чудесне фотографије – прве узлете авиона и трагедију у којој је погинуо председник француске Владе у тренутку када је његов авион ударио у свечану трибину. Били су ту сви чувени фото-репортери који су бежали главом без обзира у заклон, док је Риста стајао и фотографисао.

У „БРОДУ СПАСА“

Станко Марјановић, Ристин унук, једном је за медије испричао анегдоту из дединог живота.

– Риста Марјановић био је исцрпљен од повлачења кроз албанске гудуре. На обали Јадрана једва је улазио у „брод спаса“. На улазу га је српски официр сумњичаво погледао. Био је непрописно обучен. Имао је на глави официрску капу, а није био официр. Носио је кравату и поцепан шињел. Уследило је питање официра – Земљаче, којој ти јединици припадаш? Ниједној поручнике, или ако баш хоћеш, свим нашим јединицама. Изволи овај тајир ја ћеш видећи – рекао је Риста, а унук наставио.

– На папиру са заглављем Врховне српске команде писало је „Пропусница господина Риста Марјановића, до-

„Радо иде Србин у војнике“

ЗАНИМЉИВОСТИ

– У холу Дома Војске Србије, 11. новембра 2017, откривена је спомен-плоча Ристи Марјановићу.

– Колеге из Удружења самосталних уметника фотографије доделиле су му 1965. године престижно звање „екселенција фотографије“.

– Учествује на Свесавезничкој изложби у Лувру у Паризу, 1917. године изложба путује у Лондон, а после турнеје у Енглеској приказана је у Сједињеним Америчким Државама.

– Кадрови једног од најпознатијих филмова посвећених Великом рату – „Марш на Дрину“, настали су ређањем Ристиних фотографија и по угледу на оно што је његово фотографско око забележило.

– Ристина фотографија „Радо иде Србин у војнике“ чува се у природној величини у Педагошком музеју у Паризу. Та, као и остале фотографије, умножене су у милионе примерака.

– У Архиву Србије, као и у Фонду Министарства иностраних дела Краљевине Србије, данас се чува 8.542 фото-негатива Ристе Марјановића и још неутврђен број у Француској и Сједињеним Америчким Државама.

ФОТОГРАФИЈЕ

ја. Његова илустрација полетања Луја Блериоа на пут преко Ламанша заслужено се нашла на насловним странама многих новина.

Уочи Првог балканског рата 1912. године ради као уредник за илустрације „Њујорк хералда“ за Европу и одлази на фронт као ратни извештач српске Врховне команде по позиву Драгутина Т. Димитријевића Аписа, обавештајног официра у Министарству војске, који тражи

писник фото-репортер ‘Њујорк хералда’, овлашћен од Врховне команде“. У потпису је стајало Драгутин Т. Димитријевић Апис, обавештајни официр у Министарству војске. Прочитавши то српски официр се нагло променио у односу према Ристи – „Опростите, па то сте ви, много сте пропали. Упознали смо се на Церу кад сте сликали моју батерију, помагале су нам и жене да изгурамо хаубице. И дан данас мислим да то није баш згодно, да се у свету на слици види како у српској артиљерији жене гурају топове“. „Поручничке“, узвратио је Риста, „знам ја боље шта је згодно. Жене јесу жене, али су и народ. Па ако већ браните народ, шта је ту лоше да вам народ помаже. Срећна је војска која има такав народ“ – препричао је Станко Марјановић.

од Ристе да наоружан вишегодишњим искуством и опремом оде у отаџбину.

Као званични војни фото-репортер током балканских ратова био је у прилици да апаратом забележи већину активности. Снима ратне призоре почев од мобилизације и првог артиљеријског бомбардовања код Ристовца до ослобођења појединих градова и заробљених турских војника у Првом балканском рату. Снимио је Кумановску битку и улазак српске војске у ослобођено Куманово, Скопље и Битољ.

Његове фотографије стизале су брзо у Европу тако што их је лично слао с бојишта и упућивао уредницима. Тиме је допринео порасту угледа Србије и њене храбре војске. Убрзо се враћа у Србију због ратних дешавања 1914. године. Снимао је неуморно и пратио Први светски рат од почетка.

Годину после завршетка Великог рата одлази у Београд. Ради у Централном пресбируу и Одељењу за штампу Министарства иностраних послова, да би касније прешао у телеграфску агенцију „Авала“.

Током Другог светског рата, тачније 1941. године, одбија сарадњу са Немцима и квислинзима и наставља да снима у тајности. Мартовске демонстрације, Априлски рат, Бањички логор, улазак партизана у Београд 1944. године само су неки од мотива његових фотографија из тог периода. После 1945. године ради у *Танјугу*.

Послом фото-репортера бавио се до краја живота. Преминуо је 7. априла 1969. у Београду. Нажалост, данас када виде неке од најупечатљивијих ратних фотографија многи ни не знају да је њихов аутор чувени Риста Марјановић. ■

Приредила Сања АНЂЕЛКОВИЋ

**ДР АЛБЕРТО БИН,
ДИРЕКТОР ДИРЕКТОРАТА
ЗА ИНТЕГРАЦИЈУ, ПАРТНЕРСТВО
И САРАДЊУ**

КОРУПЦИЈА ПРЕТЊА БЕЗБЕДНОСТИ

Тком друге посете Београду директор Директората за интеграцију, партнерство и сарадњу др Алберто Бин разматрао је са представницима „План интегритета“ Министарства одбране, који се, сем осталог, односи на спровођење Програма НАТО-а за изградњу интегритетета.

Говорећи за магазин „Одбрана“ о том програму, др Бин подсећа да се ове године обележава деценија од његовог оснивања.

– Програм, који је основан 2007. године, има циљ да промовише транспарентност, одговорност и интегритет у сектору безбедности и одбране земаља чланица НАТО-а и Партнерства за мир. Будући да је Србија у Партнерству, мени је задовољство да радим са припадницима Министарства одбране. Желимо да промовишемо добро руковођење у институцијама безбедности и одбране, да их начинимо чвршћим и боље припремљеним за супротстављање безбедносним изазовима. Програм је стратешки, с циљем да реформише и трансформише институције, како би их оснажио и оспособио да се носе с различитим тешкоћама.

Како у пракси изгледа спровођење Програма НАТО-а за изградњу интегритета?

– Програм, уопштено говорећи, функционише на захтев. Земља чланица Партнерства за мир, као што је Србија или нека друга партнерска земља, мора поднети захтев за подршком у погледу спровођења Програма НАТО-а за изградњу интегритета. На основу захтева, и у складу са Споразумом Северноатлантског савета, који представља тело за доношење одлука при Алијанси, ми предлагемо да се покрене одговарајући процес. Тај процес заснива се на не-

Србија има позитиван и конструктиван приступ изградњи интегритета тако што не само да прати препоруке садржане у Извештају о самопроцени и заједничкој анализи стања интегритета, већ развија и сопствени „План интегритета“. Постоје области у којима ћемо предложити унапређења – ротација на „осетљивим позицијама“, закони који се односе на узбуњиваче, набавке или управљање људским ресурсима у развоју каријере. Спремни смо да и даље подржимо Министарство одбране, али и остале институције које се баве безбедношћу. Суштина јесте у томе да је наша комуникација двосмерна – ваша земља учи из нашег програма, а ми из вашег искуства.

колико ослонаца, а један је Упитник за самопроцену. Земља која подноси захтев, дакле, достављамо Упитник који треба да попуне њене надлежне институције, представљајући ситуацију у министарству одбране те земље. Наравно, то може бити проширено и на остала министарства.

Идеја јесте да локалне власти попуне Упитник с подацима о томе како се спроводе процедуре управљања ресурсима, финансијама, набавкама. Када се тај процес заврши, односно када нам локалне власти и институције одбране партнерске земље доставе преглед ситуације, ми препоручимо серију периодичних посета. Сарађујемо са експертима, који долазе не само из земаља Алијансе,

већ и из партнерских, као што је Србија, и на основу попуњених упитника анализирају ситуацију описану у Упитнику, и препоручују измене, које улазе у записник, у коме се наводе не само препоруке за побољшање ситуације где је потребно, већ истичу и добро урађени послови.

Суштина није у критици, већ у томе да се препоруче следећи кораци, ако ситуација захтева унапређење. Извештај о стању доставља се надлежној институцији, која има слободу да одлучи шта ће урадити с њим, односно хоће ли пратити препоруке и применити их у пракси, те сачинити сопствени „План интегритета“, као што је то било са Србијом, или нешто друго. Ми, обично, препоручимо да се изве-

штај објави, на пример, на званичној интернет презентацији институције, како би се повећао ниво транспарентности. На тај начин цивилни део друштва може да препозна шта је, на пример, министарство одбране урадило, што унапређује односе између цивилног друштва и оружаних снага.

Следећи корак јесте веома практичан – када се приме-не препоруке и сачини „План интегритета“, ми смо спремни као представници НАТО-а да обезбедимо подршку прилагођену конкретном захтеву или специфичној области као што је то управљање финансијама, набавке или људски ресурси едукацијом и обуком, те специфичним активностима које су прилагођене потребама конкретне земље.

Који су основни циљеви Програма, посебно када говоримо о нашој земљи?

– Основна корист зависи од природе проблема. Највећи проблем јесте корупција, која све више представља огроман безбедности изазов. Корупција подрива јавну законитост у влади, снагама одбране и смањује поверење јавности у националне институције, укључујући и снаге одбране. То представља потенцијал за нестабилност, јер ако људи не би веровали институцијама било би нереда, штрајкова и нестабилности уопште. А нестабилност води несигурности, што је проблем за целу земљу.

Дакле, основна идеја јесте да се корупција препозна као претња безбедности. Када се то учини изградња интегритета може да помогне у третирању тог проблема – подизањем свести, промовисањем транспарентности, одговорности и интегритета у сектору одбране применом различитих процедура попут едукације, обуке. Најзначајније је да и појединци постану свесни ризика од корупције и тога шта она представља по стабилност и безбедност земље.

Да ли можете оценити постигнути ниво спровођења Програма у Министарству одбране Републике Србије?

– Министарство одбране Републике Србије је међу најактивнијим партнерима Програма, када говоримо о изградњи интегритета. Наша сарадња започела је 2012.

године. Министарство је попунило Упитник о самопроцени, завршило оцењивање и после извештаја који смо доставили надлежним институцијама ваше земље, Министарстве одбране одлучило је да тај документ буде јаван. Такође, учинило је и корак више – одлучило да примени препоруке наведене у извештају.

Додатни аспект, који људи често не разумеју, а може се видети не само у Србији, већ и у чланицама НАТО-а, јесте чињеница да ако се ствари учине транспарентним, и одбрана отвори ка цивилном друштву, то помаже да се створи боља позиција у Индексу борбе против корупције у области одбране на нивоу држава, односно влада, који редовно одређује британска невладина организација „Трансперенси интернешнл“. То је значајно јер утиче на одлуку потенцијалних инвеститора о улагању у конкретну земљу – инвестираће ако знају да се проблеми с корупцијом решавају и да се послови обављају на транспарентнији начин.

Некада људи не схватају колико је битно, на пример код набавки, да се процес обавља без корупције или да се бар, уколико постоји проблем с корупцијом, поступа на одговарајући начин. Тада је појединим гранама индустрије лакше да послују с том земљом, односно њеним институцијама. Дакле, има много користи које се постижу спровођењем Програма.

И као последње, али не мање важно, јесте повећање нивоа свести запослених у министарству одбране и

оружаним снагама о том проблему. Такође, важно је имати и регулативу која штити узбуњиваче у случају да приметите корупцију. То је најбољи начин да се институције безбедности реформишу и трансформишу тако да боље решавају проблеме. Тада и појединци препознају да раде у одговарајућем окружењу.

Какву корист Министарство одбране и Војска Србије могу да очекују од учешћа у том програму?

– Када је о фундаменталним процесима реч, попут набавки, људских и финансијских ресурса, значајно је да се у време несташице њима управља на одговарајући начин. Србија, односно Министарство одбране и Војска Србије имају могућност да своја достигнућа у тим областима, у форми научених лекција, презентују осталим земљама, које су такође укључене у тај процес и заинтересоване за изградњу интегритета. На нивоу експерата, Србија је већ своја искуства приказала Киргистану, Казахстану и Јерменији. То је и један од начина да ваша земља унапреди међународну сарадњу са оним државама које су јој језички или културолошки ближе, што доприноси њеној позицији и улози на међународној сцени, посебно у Европи.

Каква је, по Вашем мишљењу, будућност Програма?

– Програм је основан 2007. године и у почетку је био малог обима. Нико није очекивао да ће постати стратешки елемент у стратегији кооперације НАТО-а с парт-

наглашена је чињеницом да је корупција препозната као глобална претња, те се на стратешком нивоу и решава. И убудуће Програм ће бити стратешко оруђе НАТО-а за борбу против корупције, најпре за њено спречавање, повећањем свести, образовањем и обуком. Значајно је и то да је Програм постао фундаментални ослонац, када је о стабилности реч, у раду Алијансе и ван њених граница. Што су безбедније партнерске и суседне земље, и НАТО је безбеднији. Сарадња је двосмерна. Изградња интегритета један је од најважнијих елемената планиране стабилности. Верујем у сјајну будућност Програма. Тренутно се завршава његова трећа фаза, а крајем 2018. године започећемо нову.

Шта Министарство одбране Србије може да уради када је реч о унапређењу спровођења Програма за изградњу интегритета?

– Србија има позитиван и конструктиван приступ изградњи интегритета тако што не само да прати препоруке садржане у извештају, већ развија и свој сопствени „План интегритета“. Чињеница да га анализирамо по други пут ове године показује тенденцију и жељу да се пронађу боља решења, а нашим прегледом се то и постиже. Свакако да има области у којима ћемо предложити унапређења – на пример ротација на „осетљивим позицијама“, закони који се односе на узбуњиваче, набавке или управљање људским ресурсима у развоју карије-

НЕГАТИВНИ УТИЦАЈ

Споменули сте директну везу између безбедности и корупције. Можете ли навести пример који то илуструје?

– Споменуо бих серију револуција и побуна из 2011. године у арапском свету на Средњем истоку, изазаваних корупцијом и лошим руковођењем у тим земљама. Људи су сматрали да режими и владе нису радили довољно за грађане. Спроводили су праксу која није била добра и осиромашила их је. Лоше управљање довело је до опадања поверења у институције, укључујући и највиши ниво, па

није случајно да је већина тих влада свргнута. Другим речима, људи су се окренули против њих, што је свакако екстремно, али показује да неодговарајуће управљање, посебно када је реч о корупцији, због које се неки богате, а многи сиромаше, доводи до озбиљног огорчења код људи, као и нестабилности у њиховим земљама, што је био случај у Либији и Сирији. Све то потврђује колико спречавање корупције и промовисање доброг управљања може помоћи земљама да постану стабилније и да грађани верују својим институцијама, што је суштина. Дакле, безбедност и корупција су веома повезане и није случајност да то све више препознају лидери из целог света.

нерским земљама. Он је, међутим, постао стратешко оружје у смислу оруђа, које је обезбедило солидну основу за сарадњу с партнерским земљама, којих има 11 у Програму, укључујући и Србију. Програм помаже и земљама Алијансе, јер и оне граде интегритет. То је порука коју желимо да пренесемо свима – не говоримо другима шта да раде, већ то и сами примењујемо.

Програм негује сарадњу на неколико нивоа – стратешком, оперативном, индивидуалном, тако да утичемо на све нивое у систему одбране. Стратешка компонента

ре, нарочито у случајевима када људи нису имали одговарајући професионални развој, а позитивно су им вреднована достигнућа. Спремни смо да и даље подржимо Министарство одбране Републике Србије, али и остале институције које се баве безбедношћу. Суштина јесте у томе да је наша комуникација двосмерна – Србија учи из нашег програма, а ми из нашег искуства. ■

Биљана МИЉИЋ
Снимио Горан СТАНКОВИЋ

АЛЕКСАНДАР ГАТАЛИЦА
ПИСАЦ

Снимио Даримир БАНДА

О ПИСЦУ И

демијургу уметности

Књижевност наступа ту где наука остави празан простор, да дода нове скице за слике времена и тако попуни празнине. Али ту већ писац добија, помало, улогу демијурга – мора да изгради нове јунаке, да направи узбуљиву причу, која у коначноме, ипак, неће бити у супротности с чињеницама. Писац мора да схвати да он управља својим ликовима, а преко њих и осећањима публике. То смо научили још из антике. Еурипид је био мајстор управљања осећањима, он буквално држи публику за срце и неће то срце да ишчупа, али хоће да га осети како пулсира у руци.

Нека чудна промисао хтела је да кресне искра која је довела до стварања Фрица Крупа, несуђеног великог сликара коме су Сезан, Дега, Моне, надасве Пикасо помрсили конце и гурнули га на периферију уметничког света. И који се, кад је већ био мобилисан у Првом светском рату, светио оцима савременог сликарства (пре свега Пикасу), тако што је као бомбардер на цепелину, уместо да следи упутства немачке ратне команде, наводио летелицу на улице и квартове у којима су живели баш ти велики сликари, бомбардујући их, страствено, како то само тешко фрустриран човек може.

Препознатљивог имена, тај трагикомични карактер што се ушетао у „Велики рат“ Александра Гаталице, послужио је писцу, творцу и приређивачу бројних књига да изгради своју слику тог језивог сукоба, који је, како каже, уништио милионе живота, али и целу епоху. У разговору за „Одбрану“ Гаталица каже да је он, заправо, желео да проговори о смрти епохе познатије као „Belle Epoque“, коју је управо тај сукоб окончао. Отуд тако велики број јунака у његовој књизи.

– Хтео сам да репрезентујем смрт једне епохе чињеницом да је то учинио светски рат. Епоху не можете представити кроз два, три, седам или дванаест ликова. У ствари, можете, али је то другачија техника. С друге стране, једини смисао књижевности, ваљда и целе уметности, јесте да нешто оживи. Кад је о рату реч, писац је перцептиван пре за мале судбине него за велике. И ако сте барем мало видовити, а писац би требало да то буде, кад помислите на те хиљаде, стотине хиљада и милионе жртава, рецимо у Верденској бици за само четири месеца било је скоро милион жртава, и поређате их у својој глави, с њиховом предисторијом, надама, храброшћу или кукавичлуком, с разлозима због којих су мобилисани или су хтели да буду мобилисани, онда, ако сте писац као ја, дођете до закључка да је неправедно да имате само неколико ликова. Једноставно нећете успети да представите све те гласове који допиру до вас. Зато сам хтео, у почетку, да књига има негде око 700 јунака.

○ Али?

– Али сам схватио да је то пекићевски посао и да бих тада написао неких 2.600 страница књиге. Човек тада мора бити практичан, па сам одлучио да их сведем на овај број и направим мрежу којом бих био задовољан како репрезентује поменуте гласове. Уосталом, читалац то зна – књига има и више јунака, али су они или поменути у једној реченици или тек с неколико речи.

○ Мехмед Грахо, њајолог или „доктор смрт“ како га називаше, делује као айсолушно логичан лик којим се ошвара прича. Тим пре што он чује шајат дга шела, Фердинанда и Софије, који најављује велику кланицу... Али зашто после њега одмах следи „пешанско пискарало“, с њимима која се волшебно мењају, ујркос намере њиховог аутора?

– Књига је намерно написана тако да контрастно меша трагедију с комедијом. Није, наравно, то однос пола-

пола, јер трагедије има далеко више. То пискарало, Тибор Вереш, који пише различитим пенкалама, што га касније нападају и убијају, јесте ту да читаоцу одмах покаже да га нећу само бомбардовати тешким сликама смрти, иако сам као писац који се бави ратом то превасходно дужан, већ да ћу му дати прилику да предахне, насмеје се. Чини ми се да добар роман треба да има ту скалу осећања, и смрт и љубав, и оданост и кукавичлук, као и смех. Баш зато, одмах после одласка Мехмеда Јилдиза у смрт, након што му је погинуо последњи шегрт, иде онај салон хотела у коме се смењују различити шпијуни што коментаришу да Америка сигурно неће ући у рат, а она већ сутрадан уђе. То је добра техника – ред комедије, па ред трагедије. Напослетку, убеђен сам да читаоци раде исто што и писци – праве слике у глави. А кад писац те слике прави само од растргнутих тела, онда вас тера само на тешке представе.

Q *Историја често не примењује дејтаље који се дешавају у животињама малих појединаца, а који су каикад веома важни за правце многих великих догађаја.*

– То се уклапа у причу коју сам већ појаснио. Лично, кад кренем у подухват писања књиге попут „Великог рата“ одиста чујем десетине и хиљаде гласова који траже своје место. Нисам никада био спиритиста и врло сам несклон тој врсти забаве у животу, али заиста ми се чини да десетине хиљада душа хоће да уђу у роман и кажу своју причу, било да су преживели или да су, што је чешћи случај, погинули. Кад читате грађу, читате је тако као да вам сви они нешто говоре.

Q *Шта каже грађа? Како она разговара са писцем?*

– Када пронађете депеше с фронта у којима пише како је немачка врховна команда дошла на чудовишну идеју да се француски заробљеници вежу испред немачких војника и тако крену заједно да трче по брисаном простору између два непријатељска рова не би ли стигли до противничког и на тај начин решили битку у том делу фронта, то одједном у мени направи читав театар мртвих који без претеривања говоре и сви дигну два прста да би ушли у роман. На срећу, ова метода није употребљавана много пута, али јесте 1914. године.

Q *У књизи је, отприлике, половина сиварних, а половина измишљених ликова. Сви су изузетно уверљиви. Где је граница, али и одговорност писца да, бавећи се историјском тематиком, не завара читаоца?*

– Књижевност наступа ту где наука остави празан простор, да дода нове скице за слике времена и тако попуни празнине. Али ту већ писац добија, помало, улогу демијурга – мора да изгради нове јунаке, да направи узбудљиву причу, која у коначном, ипак, неће бити у супротности с чињеницама. Јер, једно је када дода слике за већ постојеће чињенице, али нешто сасвим друго када наруши слику о догађају. Неморална књижевност, она која шаље потпуно погрешну поруку, недопустива је.

Q *Није ли то за писца огромна одговорност?*

– То је, донекле, решено самом природом књижевности. Истина је све оно што вас као читаоца узбуђује. Једна од првих ствари које смо на предавањима о књижевности научили јесте разлика између науке и уметности. Ма колико се уметност бавила историјским темама, она то чини из

емотивних разлога, а не због истраживања и сазнавања непознатих детаља. Постоји извесна дихотомија – етика и естетика су две рођене сестре, с тим што је етика далеко старија и јача од естетике. Естетика је, међутим, чудновата сестра. Она је дужна да слуша етику, и слуша је, у начелу. Али естетика оперише емоцијама, а оне су у врло компликованој вези с разумом. Естетика уме да изневери етику малтене на свакој страници романа, али на крају има неку ретку способност да у тоталном збиру остане верна етици. Јер, не сме одступити од тачне слике.

Q *Кад онда уметност постоје неморална?*

– Уметност постаје неморална онда када је лоша, када не може да узбуди читаоца и „повареним“ средствима хоће да стигне до његових осећања. Напишите роман где мајци умире петоро деце једно за другим... Сви знамо да су у таквој причи веома јака осећања. Ако ту тему обрадите рђаво, само да би публика плакала, онда сте неморалан писац. Писац мора да схвати да он управља својим ликовима, а преко њих и осећањима публике. То смо научили још из антике. Еурипид је био мајстор управљања осећањима, он буквално држи публику за срце и неће то срце да ишчупа, али хоће да га осети како пулсира у руци.

Q *Један од сиварних јунака јесте Жан Кокшо. Шта су Вам Французи рекли за његов портрет?*

– Он је стално приказиван као комични карактер. Један број критичара у Француској је то приметио и није им се допало. Међутим, један њихов колега написао је у *Ле Монду* да не постоји ниједна чињеница из његове биографије која оспорава што сам написао. То није најважније за роман, али он у суштини јесте био баш такав, у стварном животу.

Q *Зашто баш Први светски рат?*

– Као писац бавим се многим темама, превасходно из двадесетог века. О Великом рату написао сам пет прича у књизи „Век“. Није то чудна одлука. Јесте ми, око 2000. године, примицање годишњице наметнуло нека размишљања. Али категорично оповргавам сва размишљања да је књига наменски написана да би о стогодишњици тог сукоба побрала ловорике.

Q *Нема много дела на тему тог рата. Зашто?*

– Вероватно су томе допринеле противречне политичке околности. Већ је прва Југославија, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца ујединила оне који су у том рату пуцали једни на друге. Уз то, ту су и сви проблеми које је та земља имала, затим Други светски рат, који је Први превазишао по суровостима, па партизански хероји... Некако је свака деценија била обесхрабрујућа за писце да пишу о томе. Упркос томе, што је можда и срећна околност, када погледате ту вертикалу од „Дневника о Чарнојевићу“, па, ако хоћете, и до „Великог рата“, видите да су то најважније књиге српске књижевности или међу најважнијим. Очито је, такође, да је та тема велика и озбиљна и не подноси писце који су несолидни или склони јавашлуку.

Q *У причи „Најгори човек на свету“ све као рејко ко додирнули иштање рајног профитерства код нас током Великог рата, али и некажњавања шаквих појава, већ, најпоштив, најредовања за шакве, што је и данас присушно...*

– Џон Рид је о томе сјајно писао у књизи „Србија 1915“. Она се нерадо штампа, за разлику од „Десет дана који су потресли свет“. У тој необимној књизи, за мене шо-кантно сведочанству живота какав је стварно био, и далеко од наших романтичних представа, на око 120 страна Рид је генијално проциљиво дао своју слику Србије те године.

○ Данас имамо много *штога што се представља као уметности*. Ипак, ма како на први поглед било добро урађено, *припада пропаганди и оној која иде на уништење целих идеја, идеологија, народа, земаља...*

– То је срамно употребљавање уметности у целини, а у књижевности посебно. Чист памфлетизам, ништа другачије од ратног плаката. Знате, погледао сам многе ратне плакате и многи од њих су веома духовити, али су ту, чињеница, само да карикатурално представе противника.

○ *Бавише се превођењем антике. Колико се античка књижевност данас чита?*

– Слабо. Међутим, кад год се антички комад постави на сцени, и то уради добар редитељ, он има публику. Јер, то је базична књижевност из које је изникла целокупна европска литература. Кишова „Електра“ сада је постављена на сцени Народног позоришта, у одличној режији Иве Милошевић. Увек је распродата јер говори о најдубљим, основним људским емоцијама.

○ *Имамо ли ми *ше мош*иве и *зајле*те достојне античке драме? Колико је данашња публика спремна да прихвати *шакво* дело?*

– Не потцењујмо публику. Публика је веома перцептивна да схвати најозбиљније дилеме које пред њу поставља велика античка драма. Човек је у души, да тако кажем, човечан. И ово доба ће се завршити и доћи ће неко друго, али ће човек и даље имати потребу за озбиљним размисљањем.

○ *Прејлављени смо осредњим књигама, представљеним често бомбастичним наградама које су, наводно, добиле. Мислише ли да *што* неће нарушити нашу књижевну сцену?*

– Српску неће, јер је наша традиција дубока и јака. Ако смо од нечега профитирали у деобном билансу Југославије то је књижевност – практично 80 одсто југословенске књижевности остало је код нас. И данас има утицај као српска књижевност. Није битно толико шта је написао Меша Селимовић колико чињеница да он и данас утиче на српске писце, а не на босанско-херцеговачке.

○ *И код нас се појављује тенденција која на Западу већ постоји – *ши*тизација писаца. То јест, кад један писац објави нешто што одјекне од њега се и надаће очекује да *и*ше у *ш*ом жанру, без обзира на идеје које има...*

– Лично, јер сам доста о томе учио, не видим разлику између овог доба и 19. века. Знате ли колико је петпарачких романа писано у том веку још од Дикенсовог доба? Ни броја им се не зна. Слично важи и за Балзаково и Золино време. Ако Зола није био удављен петпарачком књижевношћу, ако се то није десило ни Чехову, неће се то десити ни Умберту Еку, нити иједном другом добром писцу. Срећом, свако потписује своју књигу.

○ *Код Вас је *с*тално *и*рисујна *и*редсјава о некаквом *з*лајном добу – *з*лајно доба *и*ре Првог *с*вешког *р*аја, *з*лајно доба *и*и-*ј*анизма... Ми, *и*пак, живимо у *и*рилично *м*рачном времену. Има ли *на*де да *д*осегнемо *з*лајне *в*исине, *ма*кар у *не*кој *о*бласи?*

– Има наде, то каже један непоправљиви оптимиста. Време није лако нити једноставно, али ниједно време, у суштини, то није било. Кад сам 1989. дипломирао, било је то три месеца пре пада Берлинског зида. После тога смо мислили да је готово с репресијом, зидовима, некаквим комитетима. Мислили смо да постоји само ничим омеђено по-

ље маштовитости у књижевности. Шта се десило? Добили смо петпарачку књижевност. Чини се да је било боље док су постојале забране. Неки опоравак, не само српске књижевности већ и светске, видимо тек после 2000. године.

○ *Шта је *и*роузвело *ш*акав *и*аг?*

– Тешко се живело у то време, то је истина, али то не може бити оправдање за књижевност, јер књижевност је најјефтинија уметност. Кошта – ништа. Односно, мало струје, колико потроши ваш рачунар. Зато беспарица није оправдање. Али јесте једна слућеност и збуњеност временом. То се десило многим људима који су касније постали велики писци.

○ *Јесте ли и Ви били збуњени?*

– У књижевност сам ушао 1993. године с „Линијама живота“. Било је то најгоре време за било шта, па и за књижевност. Постојала је, ипак, и једна добра страна – тада сам рекао себи да ћу писати овако како пишем, па макар ме нико не читао наредних тридесет година. Тако тада, тако и сада. ■

Милена МИЛЕТИЋ

ТАЈНЕ ХАКЕРСКОГ РАТОВАЊА

Предизборну кампању у САД у 2016. години и активности у периоду од избора председника Доналда Трампа (8. новембра) до инаугурације (20. јануара 2017), између осталог, карактерисало је пренаглашено истицање наводно пресудног утицаја руских хакера на Трампову победу. Иако је наводно мешање руских (државних) хакера у америчке изборе и данас актуелно, не само због тога што је довело до трансформисања обавештајног у необавештајни облик ратовања (крајем јула ове године Амерички конгрес увео је нови пакет санкција Русији „због мешања у америчке председничке изборе“), несумњиво моћна америчка обавештајна заједница (чини је двадесетак обавештајних и безбедносних агенција) није успела да документује дотичне оптужбе. Таква немоћ, поред осталог, указује на врхунску енигматичност савременог обавештајног ратовања и истиче све израженији значај техничког метода у овој сфери. Наиме, противници Трампа поднели су лажан извештај, тзв. руски досије, који доказује да је Трамп „сарађивао“ са Москвом и да може бити уцењен. Међутим, председник Трамп је у вези с тим фамозним извештајем (13. јануар 2017) објавио на Твитеру: „Тај извештај саставили су љигави политички оперативци из редова демократа и из редова републиканаца, као и пропали шпијун“ и додао да су документ највероватније саставиле обавештајне агенције, иако су знале да немају доказе и да их никад неће имати. И Москва је одбацила оптужбе, односно тај извештај назвала будалаштином.

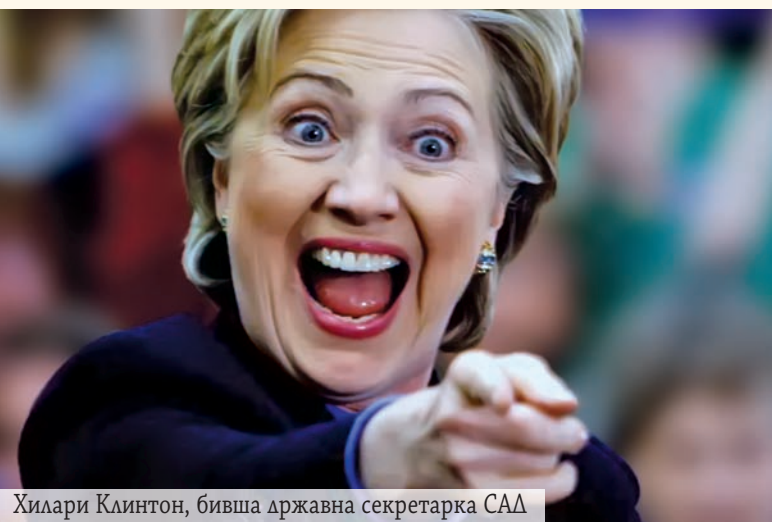
Недоказано уплитање руских хакера у америчке изборе

Као могући повод за поменуто „хаковање“ узето је у обзир неодговорно понашање Хилари Клинтон за време док је обављала дужност државног секретара САД (2009–2013) у вези са несавесним чувањем америчких (државних) тајни. Она је, према писању „Њујорк тајмса“ (март 2015), нетранспарентно водила државне послове, кршећи закон који налаже да се кореспонденција високих званичника одвија путем владиних налога и остаје у документацији владе. Није користила електронску адресу МИП-а, већ лични сервер (clintonemail.com), којим су се служили и њена кћерка Челси и неколико помоћника, а није ни наредила својим помоћницима да писма која је слала и примала пребаце на сервер Владе, што значи да је приватизовала преписку.

Део те кореспонденције достављен је администрацији почетком 2015. године на захтев Стејт департмента. Међутим, сарадници Клитонове нису открили критеријум на основу којег су бирали мејлове (55.000 страница материјала) које су послали Влади, нити су саопштили колико су писама „задржали или уништили“.

Након годину дана истраге (у јулу 2016) директор ФБИ-а Џејмс Коми није препоручио подизање оптужнице за кривично дело против Хилари Клинтон, образлажући то чињеницом да истражитељи немају доказ да су америчке тајне завршиле код страних шпијуна, нити да је америчка

Како хаковање није уређено неким универзалним законом или међународним споразумом, у дигиталној шпијунажи све је дозвољено. За разлику од метода одбране од традиционалне шпијунаже, у којој су предмет обраде били само они који су оправдано сумњиви, интернет је допринео томе да смо сви „сумњиви” и потенцијални обавештајци, терористи, криминалци, што дозвољава да постанемо и предмет обраде. Скоро да нема никакве селекције, питање је само према коме ће неки независан или државни хакер усмерити своју пажњу, доћи до компромитујућих података и искористити их за своје циљеве.

Хилари Клинтон, бивша државна секретарка САД

безбедност угрожена због понашања тадашње шефице дипломатије. Као главни разлог због којег ФБИ није препоручио подизање оптужнице за кривично дело наведено је да „федералци нису могли да пронађу да је секретарка намерно била непажљива са државним тајнама или да их је вољно прослеђивала”. Таквим наводом ФБИ је Клинтонуву јавно назвао „немарном” и „нехајном”, односно закључио да је бирајући личну мејл адресу показала слабу моћ расуђивања и да се неодговорно понела према државним тајнама. Оваквом оценом ФБИ је заправо битно утицао на њен успех у председничкој трци, а не наводно руско хаковање њене електронске поште.

Клинтонова је 31. јула 2016. у интервјуу за „Фокс њуз сандеј” изјавила: „Знамо да су руске обавештајне службе хаковале компјутере Демократског националног комитета (ДНК) и знамо да су обезбедиле да доста тих мејлова буде објављено и знамо да је Доналд Трамп показао веома забрињавајућу спремност да стане уз Путина, да подржи Путина”. Из ових њених речи искрсавају два питања: прво, да ли Клинтонова заиста није имала елементарно знање о савременој шпијунажи у електронској сфери и друго, ко, зашто и како је имобилисао америчке тајне службе да правовремено региструју, документују и спрече нехатно безбедносно понашање Клинтонове?

Лако до дигиталних информација

У вези с наведеним важно је напоменути да се дигиталне информације уносе, обрађују, складиште и преносе помоћу различитих технолошких платформи и метода, што усложњава процес њихове заштите. То потврђује и случај када су подаци о 500 милиона корисника интернет сервиса компаније „Јаху” украдени крајем 2014. године, како је саопштила та америчка фирма, наводећи да су хакери имали државну помоћ, али није открила која је држава осумњичена. Иначе, неовлашћено прибављање диги-

Председник САД Доналд Трамп

талних информација много је масовније и једноставније него информација (тајни) које су, на пример, у писаној форми, попут разних докумената који се чувају у некој просторији. Реч је о бесконачном низу спољашних и унутрашњих канала отицања информација у електронској форми, који се своди на то да постоји велики ризик да свака тајна може да постане јавна. У том контексту, из богатог арсенала примера, наводимо неке.

Едвард Сноуден, бивши службеник (дезертер) америчке Националне агенције за безбедност (НСА), који је обело-

данио размере тајног надзора грађана САД и читавог света од америчких обавештајних служби, поручио је режисерки Лори Поитрас, с којом је контактирао у жељи да обелодани доказе о надзору које је прикупио: „Од сада знај да свака граница коју пређеш, куповина или позив који обавиш, ан-

Џулијус Асанж, оснивач сајта „Викиликс“

тена мобилне телефоније поред које прођеш, пријатељ кога имаш, чланак који напишеш, сајт који посетиш, наслов сваке твоје поруке и сваки пакет који пошањеш налази се у рукама система чији је домаћај неограничен“.

Одговорност за „обијање“ тајни америчких демократа преузео је хакер Марсел Лазар (44), са надимком Луцифер, кога је Румунија изручила америчким властима. Он је 1. септембра 2016. осуђен на 52 месеца затвора зато што је неовлашћено приступио заштићеним компјутерима Хилари Клинтон док је била државни секретар, а у званичној кореспонденцији користила приватни мејл.

Руске власти оптужиле су (1. фебруара 2017) двојицу бивших обавештајаца Федералне службе безбедности (ФСБ) и менаџера компаније за сајбер безбедност „Касперски лаб“ за издају. Они су у Русији шпијунирали за Сједињене Америчке Државе. Два обавештајца из одељења за сајбер безбедност руске ФСБ Сергеј Михајлов и Дмитриј Докучајев оптужени су да су сарађивали са америчком Централном обавештајном агенцијом (ЦИА).

Средином марта ове године ЦИА је покренула велику истрагу како би ухватили инсајдера у Ленглију, односно установила ко је Џулијусу Асанжу доставио 8.761 документ који је објавио његов „Викиликс“.

На сајту „Викиликса“ објављено је (31. јануара 2017) више од 20.000 мејлова француског председника Емануела Макрона, саопштила је та организација. „Викиликс“ наводи да је аутентичност украдених Макронових мејлова проверена пре него су обелодањени. Међутим, није познато ко је одговоран за крађу мејлова.

Пошто хаковање није уређено неким универзалним законом или међународним споразумом, у дигиталној шпијунажи све је дозвољено. За разлику од метода традиционалне шпијунаже, у којој су предмет обраде били само они који су оправдано сумњиви, интернет је допринео томе да

смо сви „сумњиви“ и потенцијални обавештајци, терористи, криминалци, што дозвољава да постанемо и предмет обраде. Скоро да нема никакве селекције, питање је само према коме ће неки независан или државни хакер усмерити своју пажњу, доћи до компромитујућих података и искористити их за своје циљеве. Иза хакерских претњи могу бити различите државе и њихове институције, недржавни и транснационални субјекти – злонамерни појединци, терористички и криминални колективитети, привредни субјекти и други. То има за последицу да је мистерија хаковања све очигледнија, али је хакере и њихове мотиве све теже идентификовати. Напросто, хакерски алати постали су један од профитабилних асиметричних инструмената тајног ратовања различитих субјеката, који нису у стању да се на други начин суочавају са надмоћнијем непријатељем или супериорнијим ривалом, партнером или пријатељем.

Размотрене чињенице аргументовано указују на нове (електронске) димензије традиционалног обавештајно-контраобавештајног ратовања које и данас, ипак, првенствено зависе од кључног фактора – имаоца тајне. Реч је о томе да обавештајна служба улаже одговарајуће напоре да установи све појединости о имаоцу одређене тајне, наравно с циљем да је сазна. У обавештајном ратовању штетне последице по имаоца тајне (на пример државу), уколико је неко сазна, јесу очекиване и могуће, док остаје споредно да ли ју је њен имаоц свесно или нехатно учинио доступном неовлашћеном лицу. Уколико је нови (неовлашћени) поседник његове тајне не злоупотреби за остваривање неког свог циља, оштећени (аутентични) власник никада неће сазнати да је „проваљена“. У супротном, оштећеном преостаје да се нада да неовлашћени поседник тајне неће да је објави. Стога контраобавештајна препорука би гласила: онај ко није способан да сачува своје

тајне у електронској форми, не треба да користи електронску комуникацију. Уместо да студиозније образложемо констатовано, подсећамо на сугестију коју је Едвард Сноуден упутио режисерки Лори Поитрас.

Стварне санкције за виртуелно ратовање

На неминовну рефлексију такозваног чистог обавештајно-контраобавештајног ратовања на необавештајни облик ратовања указује одлука одлазећег председника САД Барака Обаме о протеривању 35 руских дипломата и затварању два руска представништва у Мериленду и Њујорку, крајем децембра 2016. године. „Наредио сам предузимање више акција као одговор на агресивно понашање руске владе према америчким званичницима, као и због сајбер операције Москве чија су мета били амерички избори. Ово не значи крај увођења санкција због агресивне активности Русије”, рекао је тада Обама.

Такође, Обама је наредио и увођење санкција руској Главној обавештајној управи (ГРУ) и Федералној служби безбедности (ФСБ), као и руским компанијама за које Вашингтон тврди да подржавају ГРУ. Санкције су уведене и директору ГРУ генералу Игору Коробову, као и тројци његових заменика и двојци руских држављана Алексеју Белану и Јевгенију Богачеву, за којима је ФБИ годинама трагао због наводних хакерских напада.

Поводом такве Обамине одлуке, порпарол кабинета руског председника Владимира Путина Дмитриј Песков рекао је (29. јануар 2016) да ће Русија на адекватан начин одговорити на поменуте америчке санкције. Одговор је стигао неколико месеци касније. Председник Русије Владимир Путин наредио је 30. јула ове године да 755 америчких дипломата напусти Русију, као одговор на најновије санкције Вашингтона. Реч је о санкцијама САД првенствено усмереним ка поништавању енергетских пројеката Европске уније са Русијом (допремање јевтинијег руског гаса у ЕУ), несумњиво ради обезбеђивања европског тржишта за амерички (скупљи) течни гас. С обзиром на то да је Москва нове америчке санкције оценила као акт непријатељства и као прву контрамеру објавила протеривање 755 америчких дипломата, многи основано оцењују да је поново на сцени хладни рат, чији су ток и исход неизвесни. Заправо, у савременом свету наговештен је примат необавештајног облика ратовања.

Савремене обавештајне службе представљају моћну снагу државе у решавању разноврсних спољнополитичких изазова и претњи, првенствено тако што онима који одлучују правовремено предочавају резултате обавештајне делатности. Истовремено, по њиховом налогу самостално се непосредно ангажују на извођењу разноврсних субверзивних дејстава – специјалних тајних акција и операција. Унутрашња организациона структура обавештајних служби поуздано их легитимише као актере необавештајних де-

латности. Наиме, уколико обавештајна служба неке државе у руководећем управном органу, поред организацијске јединице за оперативно-обавештајну делатност, има и јединицу за операције или специјалну подршку, то значи да се ангажује и за извођење одређених необавештајних (субверзивних) делатности. Реч је пре свега о обавештајним службама држава чију спољну политику карактерише примена силе противно Повељи ОУН и међународном праву. Таквим државама необавештајни облик ратовања представља важну компоненту спољне политике, а „образлажу” је потребом превентивне одбране од носилаца безбедносних изазова и претњи у непосредном и даљем окружењу. С тим у вези Хармут Шауер каже да су „специјалне операције треће средство спољне политике – јаче од дипломатије а мање страшне од рата” (Shauer, H.: Snage za specijalna dejstva SAD, Europaische Werkunde, 1986, p. 4). Марк Зипезауер је још конкретнији. У књизи „Највећи успеси ЦИА”, поред осталог, наглашава да је највећа заблуда у веровању да је приоритет ЦИА прикупљање података, јер „упркос њеном имену, главна сврха постојања ЦИА јесте – и увек је била, извођење тајних („прикривених”) операција које сачињавају економско ратовање, монтирање избора, атентате, па чак и геноцид”. Наводећи

Едвард Сноуден, бивши службеник америчке НСА-е

42 „највећа” успеха, односно начине њиховог остваривања, као последњи је обрадио успех под називом „Југославија”, а односи се на улогу ЦИА у разбијању комунистичке Југославије (Zipezauer, Mark, The CIA's Greatest Hits, Odopian Press, Tucson, 1997, p. 13).

Почетком фебруара ове године, реагујући на изјаву Била О’Рајлија, новинара америчке телевизије „Фокс њуз”, о томе да је руски председник Владимир Путин убица, амерички председник Доналд Трамп рекао је да „смрт сеје ЦИА, а не Путин”. У том контексту говорио је и холивудски редитељ Оливер Стоун, односно захтевао је од председника САД Доналда Трампа да објави сва тајна документа о рату у Украјини, настала у време претходне администрације, констатујући да „иза свега стоји ЦИА, а Американци живе у незнању... Америци је потребан непријатељ, јер само тако могу да одрже НАТО”. ■

(Насћавак у следећем броју)

ПРЕИСПИТИВАЊЕ ПРОШЛОСТИ

Хитлеров повереник на Балкану није био пријатељ Срба, нити изразити хуманиста, већ је увидео да масовна стрељања не само да не сламају отпор, већ напротив, и мирније становништво присиљавају да бежи у шуму и узме оружје. Нојбахер је, пре свега, желео да на миру извлачи ресурсе и добра из окупираних Србије, што му је и био првенствени задатак, који му је Хитлер поверио. Та организована и систематска пљачка домаћих руда, сировина, хране и осталих ресурса није могла да се реализује без безбедних саобраћајница, те се његов хуманизам и жеља да се прекину стрељања могу сагледати у том контексту.

У нашој стручној и научној јавности неретко се воде полемике око појединих значајних личности, о томе да ли су били српски пријатељи, непријатељи, савезници, издајници и слично. Добар пример јесте Винстон Черчил, кога део јавности сматра за човека који је „продао“ Дражу Михаиловића, окренуо му леђа и у кључним тренуцима подржао Тита, док други сматрају да је британски ратни премијер само подржао партизане као покрет који се одлучније борио са Немцима и квислинзима. Таквих примера преиспитивања прошлости у времену транзиције све је више.

Пажњу стручне и шире јавности скренула је на себе књига мемоара Хермана Нојбахера „Специјални задатак Балкан“, која пружа увид у занимљиве чињенице при проучавању историје Другог светског рата на простору југоисточне Европе. Књигу је први пут издао „Службени лист“, а колику је пажњу побудила најбоље говори податак да се без проблема може наћи комплетно објављена на интернету, наравно у пиратској варијанти. За нашу читалачку публику, посебно историчаре, најзанимљивији је део сећања у којима аутор пише о окупираној Србији, генералу Михаиловићу, Недићу, Титу...

За ширу јавност Херман Нојбахер био је мало познат окупаторски високи званичник, док је неколицина историчара познавала и његову примарну дужност у окупираној Србији за време Другог светског рата. Рођен је 24. јуна 1893. у месту Велс у Аустрији. Још пре почетка Другог светског рата, после уласка нацистичких трупа у Аустрију, марта 1938. године, обављао је дужност градоначелника Беча. Припадник је Националсоцијалистичке немачке радничке партије од 1933. године, а од почетка ратних дејстава обавља је и дипломатске послове у земљама које су биле савезнице Трећег рајха (Румунија, Бугарска, Мађарска), као и у окупираним земљама (Грчка и Србија).

По окончању Другог светског рата сведочио је на Нирнбершком процесу, а затим су га америчке војне власти испоручиле новоформираној југословенској државној управи у Београду. Повод је било сведочење током процеса генералу Драгољубу Дражи Михаиловићу, али га је нови режим задржао, процесуирао и осудио на 20 година присилног рада. Због болести Нојбахер је из затвора пуштен 1952. године, вратио се у родну Аустрију, да би од 1954. до 1956. радио као саветник етиопског цара (и Титовог пријатеља) Хаи-ла Селасија.

Нојбахер је желео да ојача Недићев положеј због лакшег сировођења немачких интереса

Херман Нојбахер

Своје успомене написао је 1953. године, први пут су штампане 1956. године (Sonderauftrag Sudost 1940–1945/Herman Neubacher), да би их код нас први пут објавили 2004. године (књига је доживела је још једно издање 2008. године), у преводу Николе Живковића и уз предговор др Косте Николића. Преминуо је као слободан грађанин, у Бечу, 1. јула 1960. године.

Представник Немачке

Од првог до петог поглавља Нојбахерови мемоари посвећени су балканским земљама, у којима је обављао високу функцију као представник Министарства спољних послова Немачке (Румунија, Бугарска, Грчка, Албанија). За нас је важно шесто поглавље – Југославија, које садржи његово виђење ратне ситуације, пре свега у Србији, али и на осталим подручјима предратне Краљевине. Крајем августа 1943. године у Хитлеровој команди, „Фиреровом Главном штабу“, добио је звање специјалног опуномоћеног изасланика Министарства спољних послова у Србији, Црној Гори и Грчкој, и од тада па до краја рата његова улога и делатност постају битни за све оне који су живели на тим просторима током ратних страха, али и за оне који данас желе дубље спознати политику Трећег рајха.

Значај Нојбахерових мемоара није у откривању епохалних података и сензационалних чињеница, јер је реч о службенику окупационе силе, који је имао велика овлашћења на терену, али који није креирао већ само спроводи зацртану политику. Херман Нојбахер залагао се за промену немачке репресивне политике у Србији, не због превелике љубави према Србима или филантропског заноса (био је ревносни нациста), већ због тога што је пре свих схватио контрапродуктивност стрељања талаца, политике која је у крајњој линији војно, политички и привредно штетила Немцима.

Стога у мемоарима тврди да је бескомпромисни противник принципа колективне одговорности и то зато што на сурови менталитет балканског човека та мера не оставља већи ефекат застрашивања: „Па ипак у свакој прилици сам скретао пажњу на то да ове методе не могу посуда да имају исти ефекат: тврди, жилави народи, као што су на Балкану, веома су равнодушни према казним мерама одмазде које се врше над недужним људима. На основу балканске традиције, најсигурнији одговор на стрељање талаца јесте крвна освета, а никако није предаја. Не би било добро за Немачку ако би се све балканске земље претвориле у неку врсту удружења крвне освете“.

Трагедија Недића

Његов покушај да утиче на промену политике према Србима, која би поред укидања репресија подразумевала и ојачавање Недићевог режима, уједињењем Србије с Црном Гором, није успео због Хитлеровог неповерења према Србима. Нојбахер је с идејом „Великосрпске федерације“, како је називао свој пројекат уједињења, иступио пред Хитлера у децембру 1943. године, па га у мемоарима и цитира: „Хитлер је имао следеће мишљење: Ми никада не смемо да допустимо да на Балкану један народ који поседује осећај политичке мисије и историјске улоге постане сувише моћан. Управо Срби су тај народ. Они су доказали да имају велику државотворну снагу, као и велике амбициозне циљеве, који иду чак до Егејског мора. Имам озбиљне

резерве према томе да такав народ у његовим настојањима и амбицијама, ја још посебно охрабрим и подржим!”.

Улога генерала Милана Недића, српског квислиншког премијера у време окупације, описана је као покушај да се поправи катастрофална ситуација српског народа, што га је, по мишљењу Нојбахера, отерало у колаборацију, а сам генерал представљен је као трагична личност. Тако је писао Нојбахер, који је чини се искрено ценио Недићеву спремност на сарадњу са нацистима и његову лојалност немачкој окупационој управи, која је чврстом стегом управљала Србијом од 1941. до 1944. године.

Михаиловићева герила

Посебно занимљиво је и Нојбахерово мишљење и однос према четницима и њиховом вођи генералу Михаиловићу, који је, према његовом суду, у Немцима видео непријатеља број два, а у Титу, који је од 1943. године био у успону, главног противника. О сарадњи четника и немачких трупа Нојбахер говори на више места у свом сећању, али напомиње: „Сам Дража Михаиловић, међутим, уздржавао се од свих преговора са Немцима и остао је противник окупатору и веран савезницима. У својим шифрованим порукама он је осуђивао своје подређене команданте због таквог понашања и називао их је издајцима. С друге старне, ја не сумњам у то да се он надао да ће од ових издајца, које су сарађивале с немачким Вермахтом, моћи да добије што је могуће више оружја”.

Немачка команда је са стрепњом гледала на пружање помоћи у оружју четницима, јер цеви уперене ка партиза-

Нојбахер је видео Тита као храброг вођу који разуме значај пропаганде

Дража Михаиловић представљен је као патриота, коме су комунисти главни противници

нима лако могу да се окрену и ка да-
родавцима. Да је Нојбахер у коман-
данту Југословенске војске у отаџби-
ни гледао не немачког сарадника већ
искреног патриоту сведочи и његова
спремност да као сведок дође на су-
ђење генералу Михаиловићу, што је
„платио“ накнадним задржавањем и
робијом од шест година.

Немци стрељају цивила у Крушевицу, крајем августа 1941. године

О маршалу Титу

Херман Нојбахер у својим сећањима посебну пажњу посветио и партизанском покрету отпора и његовом лиде-
ру, маршалу Титу, који је, према његовим речима, одлично схватао значај пропаганде и примену технике народно-
фронтске борбе најширих маса. Партизанској герили одао је признање за фанатичну упорност и бескомпроми-
сност у борби: „У бројним борбама имали су велике и кр-
ваве губитке, те су поднели нечувене напоре. Највећи део бораца који су 1941. године започели са Титом борбу, ни-
је био међу живима, јер су погинули у борбама.“

У немачком вођству рајхсфирер Хајнрих Химлер, по мишљењу Нојбахера, први је схватио да је Тито политички проблем: „Химлер ми је једном казао: То је неуморан бо-
рац. Био бих срећан кад бисмо ми имали туце људи ова-
квог кова!“. С друге старне, Нојбахер објашњава и сарад-
њу партизана са Немцима, која се одвијала преко Штаба немачког генерала у Хрватској Глаизе-Хорстенау (Glaise-
Horstenaу) и Главног штаба партизанских одреда у Хрват-
ској. Подразумевала је размену заробљеника, посебно рањеника, док сам Хитлеров изасланик Нојбахер истиче да Тито није озбиљно схватао склапање уговора с Нем-
цима: „Та сарадња му је служила само тактички, у одре-
ђеном тренутку. Дугорочно, он је размишљао о својој историјској улози и легенди и пазио је, када је већ сара-
ђивао, да се не компромитује“.

Далеко од пријатеља

Мемоари Хермана Нојбахера „Специјални задатак Балкан“ занимљиво је штиво за све истраживаче и оне ко-
ји се занимају за историју Другог светског рата у Југосла-
вији. Књига сећања написана је луцидним, лаким и читљи-
вим стилем, без непотребних и заморних података. Мемо-
ариста је веома добро информисан о традицији, историји, политици, обичајима и сукобима балканских народа, а по-
себно има обиље података о замршеним политичким (не)приликама на том простору. Аутор је покушао да представи своју личност као наклоњену Србима, док је у суштини био далеко од пријатеља, јер је верно служио са-
мо Хитлеру и његовој политици, што је донекле разумљиво за човека који је био уверени нациста и дугогодишњи члан странке.

Нојбахерови мемоари битни су и због недостатка из-
вора такозване друге ратујуће стране, односно Немаца и

представника сила Осовине, који су чак и седам деценија после рата реткост у српском преводу. Поред идеолошке баријере и предрасуда, које извори често доносе, дана-
шњем историчару (ако критички посматра прошлост) сва-
како ће помоћи да реалније сагледа проблеме Другог свет-
ског рата.

Херман Нојбахер стога представља умереније и тре-
звеније мемоаристе из хијерархије Хитлеровог режима и према неким оценама, војно-политичким ставовима и про-
суђивањима, може се, донекле, сврстати уз Алберта Шпе-
ра, као човек који се из сасвим опортунистичких разлога представља много исправнијим, чистијим и хуманијим, не-
го што је то у ратним околностима био. Можемо се закљу-
чити да је Нојбахер добро проценио ситуацију у окупира-
ној Србији и искрено закључио да би било сасвим корисно ублажити оштру одмазду (сто за једног) према домаћем становништву.

Нити је Нојбахер био пријатељ Срба, нити изразити хуманиста, већ је увидео да масовна стрељања не само да не сламају отпор, већ и мирније становништво присиљава-
ју да бежи у шуму и узме оружје. Пре свега желео је да на миру извлочи ресурсе и добра из окупиране Србије, што му је и био првенствени задатак, који му је Хитлер пове-
рио. Та организована и систематска пљачка домаћих руда, сировина, хране и осталих ресурса није могла да се реали-
зује без безбедних саобраћајница, те његов хуманизам и жељу да се прекину стрељања можемо сагледати у том контексту. ■

Др Владимир БАРОВИЋ

ИСПРАВКА ЈАВНОГ КОНКУРСА ИЗ ПРЕТХОДНОГ БРОЈА „ОДБРАНЕ“

У магазину „Одбрана“ број 292, од 15. новембра 2017, у јавном конкурс у 50. страници, у пасусу – III Рок за подношење пријаве на јавни конкурс, писало је: „Текст конкурса биће објављен на веб-страници Министарства одбране Републике Србије, у дневном листу „Политика“ и периодичном издању огласа Националне службе за запошљавање“, а треба да стоји: „Текст конкурса биће објављен на веб-страници Министарства одбране Републике Србије, у дневном листу „Вечерње новости“ и периодичном издању огласа Националне службе за запошљавање“. Извињавамо се читаоцима због грешке.

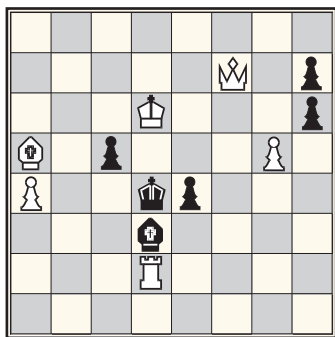

ИЗАБРАНИ ПРОБЛЕМИ

ДВОПОТЕЗИ ВИЛИЈЕМА ШИНКМАНА

Амерички композитор шаховских проблема Вилијем Антони ШИНКМАН (1847–1933) један је од великана проблемског шаха, следбеник Сема Лојда. Дајемо два Шинкманова двоветеза из његовог раног периода, а решења дајемо у следећем броју.

Проблем број 1 – Мат у 2 потеза
В. А. Шинкман, "Philadelphia Chess Record", 1874.

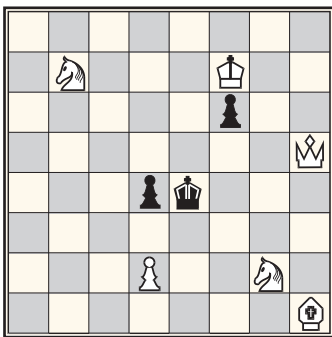

Позиција на дијаграму:

Бели: Kd6, Df7, Td2, La5,
пешаци: a4, g5 (6 фигура)

Црни: Kd4, Ld3, пешаци:
c5, e4, g6, g7 (6 фигура)

Проблем број 2 – Мат у 2 потеза
В. А. Шинкман, "Deutsche Schachzeitung", 1876.

Позиција на дијаграму:

Бели: Kf7, Dh5, Lh1, Sb6, Sg2,
пешак d2 (6 фигура)

Црни: Ke4, пешаци: d4, f6
(3 фигура)

Припремио Владимир ШАРИЋ

У колонама и редовима, водоравно и усправно, у празна поља упишите једноцифрене бројеве од 1 до 9 који недостају. Сваки број има своје место, не сме да се понови исти број ни у усправној колони ни у водоравном реду, нити у квадрату 3x3.

У	4	2							
К				3	8				
О	9							1	8
А						6	1		
Д				7	5	3			
У			1	2					
С	2	6	8	5	6	1			
		3	9	4					
								4	7

Решење коњићевих скокова: Једна топла реч може да угреје три зимска месеца; Без орача и здрава копача, не би било хлеба ни колача.

УКРШТЕНЕ РЕЧИ

Припремио Жарко ЂОКИЋ

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
17								18							19	
20									21							22
23			24							25						
26					27						28					
29							30						31			
32								33							34	
35		36								37						
38				39							40					
41						42						43				
44							45							46		
47								48								
49				50							51					

РЕШЕЊЕ ИЗ БРОЈА 291 ВОДОРАВНО: осматрач, деветина, срп, к, Агрикола, изотерма, а, ЛУР, изолован, продорно, Ортез, лепоноги, пастел, пловити, асонанса, трио, нанометар, Малинска, СД, ЕТ, керамика, еминирати, јола, атоналан, Марадик, еретик, камарила, сцена, дивокоса, анаколут, Ман, и, еротичар, канадери, нил, малинари, сценарио.

ВОДОРАВНО:

17. Погони где се врши паковање, 18. Лечење и нега болесника, 19. Средња стручна спрема (скр.), 20. Словенка из Изоле, 21. Прибежиште, азил, 23. Грчки покрет отпора из Другог светског рата, 24. Апарат за издавање новца, 25. Динамика покрета (физ.), 26. Мудра изрека, 27. Наризати, 28. Култни филм Џејмса Камерона, 29. Видарке рана, 30. Екавски изговор, 31. Славине, 32. Избор робе у продавници, 33. Пиратерија, гусарство, 34. Иницијали славне глумице Тејлор, 35. Иницијали фудбалера Тадића, 36. Штитник колена, 37. Одобравати без говора, 38. Нарови (краће), 39. Лек против жуљева (фарм.), 40. Шаливи назив за Крушевљанина, 41. Изазивање, 42. Завичај Миљевчана (у РС), 43. Ивана одмила, 44. Запушити чепом, 45. Средњовековни великаш, Ђорђе Комнин, 46. Град у Либану, 47. Који има утицај, 48. Љубити (заст.), 49. и 50. Празник рода Војске Србије 16. новембра, 51. Женско име, Андрина.

УСПРАВНО:

1. Зид као преграда, 2. Јапанска народна одећа, 3. Европска заједница (скр.), 4. Име синеасте Роселинија, 5. Руско женско име, 6. Чешки филмски режисер, 7. Изумрли народ у Јужној Америци, 8. Завичај Камикчана код Пирота, 9. Маљави, 10. Коњ (песн.), 11. Учење Томе Аквинског, 12. Мушко име одмила, 13. Један витамин, ретинол, 14. Алат за копање земље, 15. Име јапанског револуционара Итикаве, 16. Трговкиња старицама, 18. Чврсти, 19. Трапавко, 20. Васкрснуће (грч.), 21. Шпекулант, 22. Официрски чин у војсци (мн.), 24. Врста тканина, 25. Окрутна власт (мн.), 27. Лековита биљка, килавник, 28. Становник Атике, 30. Малокрвност (мед.), 31. Занатлија који израђује корита, 33. Становници Цеља, 34. Завичај Апатинаца, 36. Рачуница, 37. Рубови, 39. Пипање, 40. Наталија одмила, 42. Ташмајдан краће, 43. Ин витро дијагностика (скр.), 44. Акционарско друштво (скр.), 45. Лична замена.

КОНКУРС ЗА НОВИНАРСКУ НАГРАДУ „ИВАН МАРКОВИЋ“ ЗА 2017. ГОДИНУ

Медија центар „Одбрана“ додељује Новинарску награду „Иван Марковић“ за најбоље медијско извештавање о активностима Министарства одбране и Војске Србије у 2017. години.

Циљ награде јесте подстицање новинара који прате активности нашег система одбране на квалитетно извештавање у домаћим писаним и електронским медијима, афирмација и јавна верификација њиховог стваралаштва, као и сећање на Ивана Марковића, једног од најдаровитијих војних новинара и уредника у листу „Војска“, који је 2003. изненада преминуо у 43. години живота.

О додели Новинарске награде „Иван Марковић“, по посебном Правилнику, одлучује жири од пет чланова.

Награда се додељује у виду плакете и уручује на свечаности поводом Дана Медија центра „Одбрана“ – 24. јануара.

Право учешћа на конкурсима имају сви професионални новинари који раде за медије на територији Републике Србије, без обзира на њихов формални статус.

За новинарску награду не могу конкурисати новинари запослени у Медија центру „Одбрана“ и Управи за односе са јавношћу Министарства одбране.

Пропозиције

1. Сваки учесник на конкурсима може доставити један оригинални рад.
2. У случају да је кандидатура израз тимског рада, може да укључи највише пет особа.
3. На конкурс се шаљу прилози (интервјуи, чланци, коментари, репортаже, радио и ТВ емисије) о активностима Министарства одбране и Војске Србије који су штампани или емитовани у средствима јавног информисања Републике Србије у периоду од 1. јануара до 31. децембра 2017. године.
4. Достављени материјали не враћају се учесницима конкурса.
5. Пријаве с оригиналним штампаним текстом, исечцима или фотокопијама написа, тонским и видео-записима достављају се до 31. децембра 2017, лично или препорученом поштом на адресу: Медија центар „Одбрана“, Браће Југовића 19, 11000 Београд, с назнаком – За Конкурс за Новинарску награду „Иван Марковић“.
6. Предлоге за Новинарску награду „Иван Марковић“ могу слати и организационе јединице Министарства одбране и Војске Србије, на адресу Медија центра „Одбрана“. Предлог треба да садржи: назив рада, име аутора, датум објављивања и назив гласила у коме је рад објављен.
7. Пријаве пристигле после рока одређеног за достављање жири неће узимати у разматрање.
8. За пријаву кандидата из штампаних медија важно је да се на фотокопији или скенираном тексту јасно види лого новине, потпис аутора и датум објављивања. Телевизијски новинари треба да доставе DVD с материјалом за конкурс. Радио-новинари прилоге достављају на CD у MP3 формату. Прилог објављен на интернету треба доставити на DVD у HTML формату. Такође треба доставити интернет адресу на којој се може погледати материјал намењен за конкурс. DVD и CD треба да буду јасно обележени, с именом и презименом кандидата, и назнаком о дужини прилога.
9. Уз пријаве потребно је доставити кратку биографију аутора прилога, потврду о статусу у медијима у којима су објављени прилози (потврда о радном статусу или хонорарном ангажману), адресу, телефон и и-мејл аутора.
10. Жири ће разматрати кандидатуре на основу квалитета медијског извештавања о Министарству одбране и Војсци Србије, а приликом одлучивања у обзир ће узимати опште новинарске критеријуме, истраживачки рад, стил писања, утицај, јавну корист, оригиналност и креативност.
11. Жири задржава право да одбије учешће на конкурсима уколико буде сматрао да достављени материјал није у складу с пропозицијама.
12. Медија центар „Одбрана“ задржава право да најуспешније прилоге на конкурсима објави у магазину „Одбрана“ и на интернет презентацијама Министарства одбране и Војске Србије, те да сав достављени материјал користи ради даљег промовисања Војске Србије и Новинарске награде.
13. Пријава за конкурс биће доступна на веб-сајтовима Медија центра „Одбрана“ www.odbrana.mod.gov.rs и Министарства одбране www.mod.gov.rs.

Све информације о Конкурсу могу се добити телефоном на број 011/3241-257 или електронском поштом на адреси: odbrana@mod.gov.rs. ■

АКЦИЈА МЕДИЈА ЦЕНТРА „ОДБРАНА“ ИЗБОР НАЈБОЉЕГ СПОРТИСТЕ И СПОРТСКЕ ЕКИПЕ ВОЈСКЕ СРБИЈЕ У 2017. ГОДИНИ

Медија центар „Одбрана“, поводом Дана установе – 24. јануара, прогласиће најбољег спортисту и спортску екипу Војске Србије у 2017. години. Желимо да задатак поверен стручном жирију буде што тежи, а да признање и награда припадну спортистима чији су резултати заслужили највише пажње и поштовања.

Зато је важно да сви они који прате војни спорт и они који се њиме баве не забораве да од њихових пријава зависи да ли ће најбољи бити заиста и изабрани.

Жири, који ће бити састављен од најбољих познавалаца војног спорта, пажљиво ће прегледати све пристеле пријаве и одабрати најбоље.

Пехари ће бити уручени на свечаности поводом Дана Медија центра „Одбрана“ у Дому Војске Србије у Београду.

Пропозиције конкурса нису се мењале. За звање Спортиста године Војске Србије 2017. и Спортска екипа Војске Србије 2017. могу конкурисати официри, подофицири, цивилна лица на служби у Министарству одбране и Војсци Србије, кадети Војне академије, ученици Војне гимназије, професионални војници и војници на добровољном служењу војног рока. Исти принципи важе и за екипе, чији чланови треба да припадају једној од наведених категорија.

Предлоге могу слати команде, јединице, установе, војне школе и остале образовне институције, спортски савези, клубови, секције и појединци до 31. децембра 2017. на адресу – Редакција магазина „Одбрана“ (За избор спортисте/спортске екипе 2017. године), Браће Југовића 19, 11000 Београд или на и-мејл odbrana@mod.gov.rs.

Пријава треба да садржи податке о појединцу/спортској екипи и три најбоља резултата у спортској дисциплини у којој се појединац/екипа такмичи. Желимо да у нашу редакцију пристигне што већи број квалитетних пријава, зато што верујемо да ће ова традиционална награда бити подстицај развоју војног спорта и физичке културе свих припадника Војске Србије. ■

ОДБРАНА
Специјални прилог 179

ОСАМДЕСЕТ ПЕТ ГОДИНА
ВОЈНЕ НЕУРОПСИХИЈАТРИЈЕ

НА ПРАВОМ ПУТУ

Пуковник проф. др Ранко РАИЧЕВИЋ

пуковник у пензији проф. др Стеван ПЕТКОВИЋ

проф. др Жељко ШПИРИЋ

РЕЧ НАЧЕЛНИКА

Подсећања на значајна достигнућа у неуропсихијатрији у тешким и мање тешким временима (јер скоро да на овим просторима није било лаких и лепих) не смеју да пренебрегну ону исконску човекову потребу да се покаже и прикаже у најбољем светлу, посебно када обележавамо овако значајне јубилеје и када смо у прилици да представљамо нашу прошлост, садашњост и будућност. Повод да о томе пишемо јесте наша жеља да неке значајне људе, датуме, достигнућа и стремљења прикажемо на надам се препознатљив начин, који значи и неговање специфичности војне неуропсихијатрије, али и истрајавање на чувеној Београдској неуролошкој и психијатријској школи.

Наш нобеловац Иво Андрић каже: „Све што чинимо, и у овој прилици је оличење опште и вечне људске судбине: на једној страни опасан и неизванпут, а на другој велика људска потреба да се на овом путу не изгуби и да остави за собом трага. Треба при томе бити свестан да оно што остављамо тешко може избећи судбину свега што је људско: пролазност и заборав. Такође, многи наши напори могу остати потпуно незапажени, или уопште неће бити схваћени. Па ипак, они су потребни, као што је природно и потребно да се ми људи један другом саопштавамо и откривамо. Ако нас ти кратки и нејасни знаци не спасу од лутања и искушења, а незапаженост и несхватање не обесхрабре на том тешком путу, могу нам бити бар од помоћи да учврстимо уверење да ни у чему што нам се дешава нисмо сами, ни први ни једини.”

Или конкретније, време у којем живимо јесте време информација. У комуникацији човека и спољашњег света постоји непрекидни доток различитих информација. Информација у овом случају представља сваки догађај, сваку појаву и све околности у којима организам свесно или несвесно учествује. У оваквој „поплави“ информација постоје услови за развој неадекватног и несврхисходног одговора организма. У покушају одговора на ове изазове медицина је усмерила фокус на продоре који би омогућили формирање компетентне бране за одабир и разврставање оваквих информација, уз стварање услова за планирање најбољег одговора у дијагностичком и терапијском смислу. Ти продори су посебно присутни на пољу неурологије и психијатрије, где се током последњих двадесетак година развијају високософистициране параклиничке дијагностичке процедуре са до скорог неслућеним могућностима у визуелизацији анатомских структура, па чак и регистровању суптилних биохемијских процеса.

Све то праћено је темељним продорима у разумевању најсуптилнијих и најсложенијих дешавања на нивоу молекула, јона, неуротрансмитера и рецептора у току физиолошких процеса и код развоја патолошких стања и догађаја. Укратко, савремена медицина развија се у два правца – у правцу инструменталне и у правцу молекулске медицине. Неурологија и психијатрија на најубедљивији начин демонстрирају продоре у тим

правцима у свакодневном раду са болесницима и најупечатљивије афирмишу потребу сагледавања организма као целине у сложеним и небројеним интеракцијама „најважнијих“ и „неважних“ сегмената организма и читавог организма у комуникацији са спољном средином. То посебно наглашавамо јер смо у савременој медицинској пракси, али и у животу, сведоци уситњавања и високо стручног профилисања медицинских дисциплина. Такав тренд утиче на образовање и начин размишљања тако „формираних“ врхунских стручњака, који постају експерти за ускоспецијализоване сегменте медицинске науке. То има за последицу да огромна већина лекара клиничара придаје одлучујући значај органу или органском систему који је предмет њиховог интересовања, док се утицај других органских система минимизира или потпуно запоставља.

Такав став и начин размишљања у својој основи не поштује јединство енергије, материје и информација, а ставови формиран на таквој основи носе опасност искључивости са непосредним последицама по болесника. Ипак, и поред свега увек морамо бити свесни да ни сама супстанција нашег организма није утемељена према нашим очекивањима. Тако, наизглед само, најмање, најситније, а у суштини веома важне појаве остају недокучиве нашим напорима да их сазнамо и спознамо.

Величина медицине и јесте у томе да направи покушај уплитања у те замршене процесе, додуше на индиректан начин. Истински задатак савремене медицине, а посебно неуропсихијатрије, јесте да се при пуној светлости научних истина изврши оно што је могуће као такво и кроз савладавање тешкоћа. Зато желим и верујем да ћемо опстати и истрајати сви заједно и бити перјаница медицинске струке и науке на овим просторима као што смо то и до сада били. Односно, као што велики Његош рече: „Вјечна ватра вјечне помрчине нит догори нити свјетлост губи”.

Ове речи и све што ћемо речи у прилогу представљају мали допринос да се нека наша размишљања и сазнања документују и буду сведок наше вечне дилеме колико смо и да ли смо уопште били на правом путу.

ПЕРИОД ДО 1932. ГОДИНЕ

До Првог светског рата и после њега нервни болесници и војна лица лечени су на Унутрашњем одељењу Сталне војне болнице (СВБ). Војна неурологија и психијатрија, као део обједињене војне неуропсихијатрије (НП), у нашој земљи зачета је пре осам и по деценија. У ратовима разореној и „биолошки осакаћеној” Србији, са десеткованим здравственим кадровима, било је потребно више од једне деценије да се поставе темељи војне неуропсихијатрије. Према казивању савременика академика Јована Ристића, после Првог светског рата београдске улице биле су преплављене ратним инвалидима и бескућницима, међу којима су они са неуролошким последицама и знацима душевног растројства пружали најтужнију слику.

Одлука о оснивању Медицинског факултета у Београду донета је 1919. године. Међу изабраним наставницима 1922/23. године нашао се и бригадни генерал, хирург др Чедо Ђурђевић, шеф Сталне војне болнице Прве армијске области у звању ванредног професора ратне хирургије. Такође, 1923. године основана је и Психијатријско-неуролошка клиника, чији је управник био редовни професор др Лаза Станојевић. За збрињавање неуролошких и психијатријских болесника био је примљен руски избеглица, неуропсихијатар професор др Сергеј Лапински као „стални контрактуални службеник и консултант“, који је заједно са др Владимиром Петровићем Пасеком, такође избеглицом из Русије, био ангажован у лечењу тежих случајева оболелих.

Као резултат те сарадње и уочених потреба, а на захтев Министарства војске и морнарице, млади архитекта Мирослав Којић урадио је 1924. године „Линеарну скицу павиљона нервнoг и душевног одељења Армијске болнице Прве армијске области“ у кругу Сталне војне болнице. У том пројекту за Нервно одељење било је предвиђено 50 постеља, једна већа сала за „постројења за хидро и електро-терапију“, соба за лабораторију и соба за апотеку. За Душевно одељење планирано је 30 постеља, од чега чак шест соба са по једном постељом и свакако специјалном кошуљом „стезуљом“ за немирне болеснике. Планирано је и Затворско одељење са просторијом за стражу. Међутим, пројекат никада није реализован.

У то време на Унутрашњем одељењу Сталне војне болнице лечено је доста војних лица од енцефалитис епидемиса, паркинсонизма, епидемичног штучања, а било је и лечених од табеса, табопарализе и *lues cerebri*. Највећи број неуропсихијатријских болесника били су војници са „типичним војничким неурозама“ или упућени на посматрање због енурезе и сумње на епилепсију. Међу официрима и питомцима чести су били случајеви неурастеније и психонеурозе. Било је још и случајева „трауматичне или ратне неурозе“, који су изискивали војномедицинску процену улоге хистерије и симулације у тим обољењима. Од тежих душевних болести најчешћи су били акутни стадијуми младалачког лудила (тада – *dementia praecox*, сада – акутни психотични поремећај), маније и меланхолије, а код старијих официра параноја и прогресивна парализа.

После проглашења Краљевине Југославије 1929. године, односно 1. априла 1930. године, Стална војна болница преименована је у Главну војну болницу (ГВБ) и као орган другог степена стављена је под команду

Министарства војске и морнарице. Свечаности отварања присуствовао је и краљ Александар. Међутим, Нервно одељење ни тада није отворено, јер Главна војна болница још није имала војног неуропсихијатра.

Значајну улогу у оснивању Одељења за нервне болести имао је санитетски бригадни генерал др Жарко Рувидић, шеф Унутрашњег одељења Главне војне болнице од 1920. до 1934. године. Он је још 1924. године предлагао да се изгради и оформи посебно одељење за психијатријске и неуролошке случајеве, а највише је заслужан и за упућивање др Јордана Тасића (1890–1968) на специјализацију из неуропсихијатрије у Беч код чувеног нобеловца Вагнер-Јаурега ради једногодишње специјализације из неуропсихијатрије.

ОДЕЉЕЊЕ ЗА ЖИВЧАНЕ И ДУШЕВНЕ БОЛЕСТИ ГЛАВНЕ ВОЈНЕ БОЛНИЦЕ (1932–1950)

Одељење за живчане и душевне болести формирано је 1. јула 1932. године. Указом краља Александра Првог од 30. јуна 1932. за вршиоца дужности шефа Одељења за живчане и душевне болести Главне војне болнице постављен је потпуковник др Јордан Р. Тасић (1890–1968), који се вратио из Беча са специјализације.

Приликом оснивања Одељења за живчане и душевне болести имало је на располагању део просторија Другог унутрашњег одељења Главне војне болнице. Биле су то у десном крилу партера две велике собе за смештај нервних болесника, једна већа сала за пријем пристиглих и обраду стационараних болесника, лабораторија за лумбалне пункције, инјекције, узимање лабораторијског материјала, приручна апотека и администрација. У левом крилу партера били су смештени душевни болесници, а у подрумском делу павиљона биле су две собе за Затворско одељење, које је у стручно-медицинском погледу припадало Одељењу за живчане и душевне болести и Другом унутрашњем одељењу, али је формацијски било у надлежности Управе Главне војне болнице. Тек 1935. године Одељење је премештено у зграду која је пре тога служила као Анатомијски институт, када је на њој дозидан још један спрат. То је била зграда будуће Неуропсихијатријске клинике ВМА, која је имала 60 постеља, а Нервни одсек био је на спрату.

Једини сарадник др Тасића био је капетан друге класе др Драгољуб Јовановић. По положеном специјалистичком испиту 1936. године др Јовановић постављен је за сталног секундарног лекара на Одељењу, а већ 1939. године премештен је у Скопље где је основао неуропсихијатријски одсек при Унутрашњем одељењу Армијске болнице Треће армијске области. Почетком 1938. године на специјализацију су из тврђавске артиљерије Боке Которске дошли капетан друге класе др Радослав Рајић, а из „авијатике“ мајор др Виктор Ђаков. Такав лекарски састав био је све до 20. марта 1941, када су др Рајић и др Ђаков отишли у своје мобилизацијске јединице, а на Одељењу је остао само др Јордан Тасић.

Санитетски пуковник
др Јордан Тасић (1890–1968),
шеф Одељења за живчане
и душевне болести (1932–1945)

Број постеља био је релативно мали, али је углавном задовољавао потребе јер су на лечење примана искључиво војна лица и припадници жандармерије. Неколико година по формирању добијена је најновија апаратура за електродијагностику. Контрастне дијагностичке методе нису примењиване, осим што је у неколико

случајева рађена мијелографија. Лумбалне пукције извођене су рутински. Основне анализе крви, ликвора и

НЕОДУЖЕН ДУГ ОСНИВАЧУ

Доктор Јордан Тасић рођен је 16. априла 1890. у Врању. Гимназију је завршио у Београду 1908. године и уписао најпре Правни факултет 1908. у Београду, да би потом започео студије медицине у Берлину 1909. године. Студије је прекидао у два наврата – 1912. и 1914. године – због учешћа у балканским ратовима и у Првом светском рату. Као један од „1.300 каплара“ учествовао је у биткама од Цера и Суворора до Солунског фронта. Јуна 1917. године повучен је са фронта и упућен у Берн ради наставка студија медицине, где је дипломирао марта 1919. године. Као активни војни лекар од 1919. године најпре је био на служби у неколико гарнизона у унутрашњости, а од 1930. године био је лекар на Унутрашњем одељењу Главне војне болнице у Београду.

Када му је већ као формираном интернисти у 41. години живота дат задатак да буде оснивач војне неуропсихијатрије, он га је извршио на најбољи могућ начин. Војник од каријере, носилац Ордена белог орла другог степена и других ратних одликовања, демобилисан је у чину пуковника без пензије. По одласку из војске радио је неко време у Железничкој болници у Београду и имао приватну ординацију. Затражио је 1960. године да му се одобри војна пензија, али је одбијен са образложењем да нема законског основа. Умро је 1968. године и сахрањен без војних почаста.

болести писане су руком, а садржаји рада и резултати били су одраз времена и тадашњих могућности. Температурна листа била је „надглавна листа“ и у њу се уписивало, осим температуре, пулса и других медицински релевантних података, још 19 података о стварима које је болесник донео: ћебади, чакшира, увијача, мамуза, сабље, ножа... Када су латинске речи избегаване, тумор је био „гука“, повраћање „бљување“, раздражљивост психопата „узбудљивост“ и друго. Сва администрација вођена је на пелир-папиру, ћириличном писаћом машином.

Сачувано је 214 судско-медицинских експертиза и реферата сачињених по захтеву Суда или Војносанитетског комитета, коме је предлагана дословно формулисана одлука коју треба донети. То су текстови по обиму од 1 до 30 страна, које је у почетку потписивао сам др Тасић, а од 1936. године била је формирана Стална комисија коју су чинили др Јордан Тасић, доц. др Владимир Вујић и др Драгољуб Јовановић.

Током окупације, од 1941. до 1944. године, Одељење је остало у истој згради, али само у приземљу. На спрату је било Нервно одељење Опште државне болнице, у коме је радила неуропсихијатар др Милица Ђурковић. Шеф оба одељења био је др Тасић. Доктор Јовановић и др Рајић били су у немачком заробљеништву. После ослобођења Београда 1944. године формирана је Главна војна болница НОВ и ПОЈ. Одељење за живчане и душевне болести Главне војне болнице остало је у истој згради са капацитетом од 60 постеља. Нервни одсек био је на спрату.

Одељење за живчане и душевне болести имало је два војна неуропсихијатра – др Тасића и др Јовановића, који се вратио из заробљеништва, а касније је дошао и др Рајић. За збрињавање болесника са повредама и обољењима нервног система мобилисана је неуропсихијатар др Милица Ђурковић. Од 1946. до 1948. године на рад је био додељен и мајор др Гератовић, који је касније преведен у ваздухопловство.

Одмах по ослобођењу дошло је до наглог прилива огромног броја болесника из редова Народноослободилачке војске, и то не само из јединица стационараних у Београду, већ са свих страна, из разних јединица и удаљених области. Порастао је број оболелих од „партизанске болести“ или „јуришаната“, како су их звали у народу. Обољење су карактерисали напади хистеричног типа у којима је приказана борба, у првом реду јуриш на непријатеља. Први пут се ово обољење јавило у лето 1943. код партизана на Козари (тзв. козарска психоза).

Током 1944. број оболелих на Козари се повећао, а почели су да се појављују оболели у већем броју и у другим јединицама Народноослободилачке војске Југославије. До краја 1944. било је неколико стотина, а крајем рата 2.000–3.000 оболелих. Повећани обим посла захтевао је привремено ангажовање и неуропсихијатара из грађанства (др Хуго Клајн, др Милица Ђурковић, др Бошко Никетић). Доктор Хуго Клајн дао је значајно сведочанство о овим психичким поремећајима у својој сту-

урина вршене су у сопственој лабораторији, осим Ватерманове реакције. Све се то одвијало уз огромне тешкоће и велику оскудицу и поред напора др Тасића и његових сарадника да превазиђу проблеме. Историје

дији „Ратна неуроза Југословена“, која је заправо и настала као резултат лечења неуротичара након рата.

Драгољуб Јовановић наводи да је тај феномен представљао изузетан медицински, војнички и морално-политички проблем. „Долазећи са свих страна, у групама по 10–15, они су за кратко време преплавили једно овакво релативно мало одељење. Феноменолошки јасно је било да су по среди психогене-хистериформне реакције, неурозе у вези са нечувеним напорима у редовима НОБ, тешким доживљајима и личним конфликтним ситуацијама.“

Лечење психотерапијом и „психофизикалном“ терапијом (сугестивна апликација фарадске струје и високофреквентних таласа) није дало очекивани успех. На састанцима са управом Главне војне болнице и Санитетским одељењем Министарства народне одбране, питање смештаја на одељењу изнудило је формирање Центра за смештај и лечење „ратних психонеуротичара“ при душевној болници у Ковину. У том центру радили су пуковник др Исидор Леви, др Хуго Клајн и др Стефан Бетлхајм. Ни то, нажалост, није дало одговарајуће резултате: пацијенти су заузимали одбојан и агресиван став.

Са 1.067 хоспитализација „психонеуротичара“ у 1945. години број је нагло опао на свега 59 у 1946. години. Осека пријема наступила је средином 1946. и коинцидирала је са масовним демобилисањем, решавањем личних и службених проблема тих људи и уласком у мирнодопски живот.

Одељење за живчане и душевне болести је прве три године после ослобођења било препуњено болесницима и просечно бројно стање хоспитализованих кретало се до сто болесника. Поред психонеуротичара, ту су били и борци са ратним повредама и обољењима периферног нервног система. Како није било довољно постеља, примани су само они са последицама повреде мозга и кичмене мождине, односно непокретни. Остварена је добра сарадња са неурохирурзима ради ревизије повређених нерава и покушаја са неурорафијом. Резултати излечења оцењивани су доста повољно. Многи борци били су оспособљени за поновно враћање у јединице. Овако интензиван рад потрајао је све до 1947. године.

Када је главни талас болесника био збринут под руководством и у организацији др Тасића, он је демобилисан крајем 1945. године.

Оснивачу и утемељивачу војне неуропсихијатрије др Тасићу припадају највеће заслуге за стечени углед и велики радни допринос санитетској служби до Другог светског рата.

Крајем 1945. године за новог начелника Одељења за живчане и душевне болести постављен је мајор др Драгољуб Јовановић (1900–1960).

Одељење за живчане и душевне болести било је у истој згради, а на првом спрату формиран је Нервни одсек са физикалном терапијом. Међутим, неурологији

су много недостајала савремена помоћна средства за проширену дијагностику, која је све више примењивана у великим центрима у иностранству. На одељењу се тек 1947. године започело са нормалним мирнодопским радом.

Од 1947. године на Психијатријском одсеку почела је да се примењује терапија инсулинским комама (примењивала се краћи период), а од 1949. и електроконвулзивна терапија (ЕКТ), која се и данас примењује.

Постепено је на специјализацију пристизала велика група лекара: др Владослав Клајн, др Мира Врабић, др Никола Семзе, др Ал-

Пуковник проф. др Драгољуб Јовановић (1900–1960), начелник Одељења за душевне и живчане болести (1945–1950)

МЕЂУ ПРВИМА

Доктор Драгољуб Јовановић рођен је 9. септембра 1900. године у Београду. Медицински факултет завршио је 1927. у Београду, а од 1928. године је у војној служби најпре као трупни лекар, а од 1931. као секундарни лекар на Унутрашњем одељењу Главне војне болнице. Специјалистички испит из неуропсихијатрије положио је 1936. године. Од 1939. до почетка Другог светског рата налазио се на дужности шефа Одсека за нервне болести Унутрашњег одељења Сталне војне болнице Треће армијске области у Скопљу. Иако са више афинитета за неурологију, он је био врстан зналац и подједнако компетентан у области неурологије, клиничке психијатрије и војне неуропсихијатрије. Био је месец дана на студијском боравку у Бечу на неуропсихијатријској клиници код професора Хофа и потпуно је прихватио стил рада бечке школе.

Био је секретар Удружења неуропсихијатара Југославије и почасни члан Француског неуролошког удружења. Приликом стварања Војномедицинске академије ЈНА 1950. године, др Драгољуб Јовановић је међу првима примљен за доцента неуропсихијатрије и био је један од оснивача Већа наставника ВМА. За редовног професора неуропсихијатрије у ВМА изабран је 1957. године. Пуковник др Драгољуб Јовановић изненада је преминуо марта 1960. године, не дочекавши пензију.

Терапија инсулинском комом почела је да се примењује 1947. (лево), а електорквонвулзивна терапија 1949. године (десно)

фред Најфелд, др Бранко Кандић, др Бранко Свећенски, др Бранко Грбеша, др Максим Штернић. До 1955. године специјализацију је завршило десет лекара.

Прва неуропсихијатријска служба у ваздухопловству формирана је у саставу Ваздухопловномедицинског института (ВМИ) 1945. године. Две године касније формирана је и психолошка служба. Рад тих служби био је најпре, због своје специфичности (борбена употреба авиона, сигурност летења, селекција људства), непознат широј стручно-научној јавности. Педесетих година прошлог века стручњаци из Ваздухопловномедицинског института почели су се више повезивати са осталим установама у земљи и иностранству и њихови радови су убрзо постали познати, цењени и цитирани.

КЛИНИКА ЗА ЖИВЧАНЕ И ДУШЕВНЕ БОЛЕСТИ ВМА (1950–1983)

Оснивањем Војномедицинске академије 1950. године Одељење за живчане и душевне болести Главне војне болнице преименовано је у Клинику за живчане и душевне болести, чешће називаном Неуропсихијатријска клиника. У старој згради побољшани су услови за нормалан рад и повећан је капацитет смештајних могућности са 60 на 90 постеља. У оквиру Клинике проширене су могућности електродијагностике и физикалне терапије набавком нове опреме. Те 1950. године ВМА је добила и електроенцефалографски (ЕЕГ) апарат, који је прве две године био на Радиолошком институту.

Ментална хигијена, као медицинско превентивна дисциплина, први пут организовано почиње свој рад у Војсци 1957. године, када је основано Одељење за примењену психологију и менталну хигијену у ВМА. То одељење настало је из жеље да се војнички састав расподељује на одговарајуће дужности према својим ментално-хигијенским способностима и професионалној обучености.

За начелника Клинике за живчане и душевне болести постављен је потпуковник др Драгољуб Јовановић. Неуропсихијатријску клинику формацијски су чинили

Психијатријско одељење са 50 и Неуролошко одељење са 40 постеља, Неуропсихијатријски кабинет и Општи одсек. Од лекара специјалиста на одељењу је била само др Милица Николић, а на кабинету мајор др Радослав Рајић. На специјализацију је касније дошла и др Милица Миџор.

У настојању да се побољша та ситуација и подигне ниво стручног рада велика пажња посвећена је школовању нових лекара. Тако је др Бранко Грбеша, који се почео бавити ЕЕГ-ом, био упућен најпре у Беч код професора Хофа, а затим у Лондон код др Коба. Касније је др Грбеша изабран за доцента и постављен за начелника Неуролошког одељења. На тој дужности остао је све до 1963. године.

Клиничка обрада болесника постепено је проширивана и усавршавана, мада су историје болести све до 1960. године писане руком. У сарадњи са Радиолошким институтом и Неурохируршким одељењем тимски су се почели обрађивати и деликатнији неуролошки синдроми и обољења. Поред пнеumoенцефалографије, каротидне и вертебралне ангиографије, све више су се користиле електрофизиолошке дијагностичке методе, односно ЕЕГ. Нови дванаестоканални ЕЕГ апарат марке Alvar набављен је 1960. године, а нешто касније још један ЕЕГ марке Hellige.

Током 1959. године на Клиници је укупно било хоспитализовано 1.329 болесника, од којих је половина била на Неуролошком одељењу. Захваљујући издашном пријему цивилних лица обезбеђена је разноврсност неуролошке патологије, што је било од велике користи за лекаре на специјализацији и вежбе студената медицине Медицинског факултета у Београду. Те године било је 12 група студената медицине. Свака од њих састојала се од 22 студента, а све групе су имале по 12 вежби из неуропсихијатрије у летњем и зимском семестру.

Период после 1960. године био је врло динамичан. За начелника Клинике постављен је пуковник доцент др Бранко Кандић (1919–1994), ранији начелник Психијатријског одељења. Начелник психијатријског одељења постао је доц. Гојко Капор, а др Вера Марчетић била је прво грађанско лице постављено на рад у Клиници. Све чешће лекари Клинике објављивали су своје радове у часописима и учествовали на домаћим и страним конгресима. Врло често је неко од лекара упућиван на стручно усавршавање у иностранство. Обављано је око 20–50 судско-психијатријских експертиза годишње, а 1969. године чак 119.

Психијатријско одељење у то време постаје референтно у области форензичке психијатрије, а уз знатан допринос изради доктринарних ставова из ратне психијатрије, почиње да се примењује и митигирани ЕКТ (под анестезијом). У том периоду одбрањене су и прве докторске дисертације из области психијатрије. Радови су били посвећени проблемима психопатије у војној средини, личности pilota и отпорности према страху од летења, истраживан је ефекат психоактивне супстан-

ЗНАЧАЈНА УЛОГА ДОКТОРА КАНДИЋА

Доктор Бранко Кандић рођен је у Колашину. Студије медицине у Београду прекинуо је са избијањем Другог светског рата и као првоборац отишао у партизане, где је обављао различите дужности – од болничара до референта санитета у санитарским јединицама Генералштаба. Започете студије завршава 1949. године, уз награду Универзитета за постигнуте успехе. По личном опредељењу психијатар динамске оријентације, после вишемесечних усавршавања у САД и Лондону подједнако је омогућавао развој и психијатрије и неурологије. Као енергична личност, лекарима на специјализацији посвећивао је велику пажњу и обезбедио је да специјализанти из армијских болница полажу специјалистичке испите на ВМА. У испитној комисији редовно су била по два професора са Неуропсихијатријске клинике Медицинског факултета – Урош Јекић, Јован Ристић, Боровоје Радојичић, Јелена Госпавић. Сваке године организовао је систематске анализе рада Клинике и семинаре о појединим темама ради усаглашавања и формирања заједничких ставова о појединим областима и увођења новина.

Генерал-мајор
проф. др Бранко Кандић, начелник
Клинике за душевне и живчане
болести (1960–1974)

ске школе, уз уважавање принципа психолошке условљености у психопатологији. У соматотерапији су се збиле значајне, готово револуционарне промене. Врло брзо по увођењу транкилизера ларгактила и серпасила у лечењу психоза и мепробамата у лечењу неуроza уочена је њихова компаративна предност у односу на дотадашње методе соматотерапије. Редовно су почели да се одржавају клинички семинари и предавања у школи активних и резервних санитарских официра. Побољшање кадрoвске ситуације карактерише повећање броја спе-

це ЛСД, те структура личности као етиолошки фактор повређивања на раду.

У извештајима из педесетих година прошлог века наводи се да у дијагностиковању и терапији, уместо дотадашњег класичног конституционалистичког психијатријског приступа, почињу превладавати принципи динамске психијатриј-

цијалиста и специјализаната као и почетак рада клиничког психолога и социјалног радника од 1965. године.

У првој половини шездесетих година почиње да се практикује групна и радна терапија. Највећи број стручних и научних радова био је везан за особине и ефикасност нових психофармака. Стручни тим Клинике био је састављен од 10 лекара, два психолога и једног социјалног радника. У том периоду, углавном радовима лекара из Клинике, нарочито самог проф. др Бранка Кандића, формулисани су доктринарни принципи наше ратне психијатрије, од којих су већина и данас актуелни. Средином педесетих година почео је са радом и Кабинет Неуропсихијатријске клинике ВМА са једним лекаром (др Радослав Рајић), на коме је обављано 10.000–15.000 прегледа годишње (од чега око 6.000–8.000 систематских прегледа).

Одељење за примењену психологију и менталну хигијену прерасло је 1962. године у Институт за примењену психологију и менталну хигијену у ЈНА, а оснивач је био пуковник професор др Бранко Свећенски. Активност Института проширена је и на област социјалне психопатологије. Од Института за примењену психологију и менталну хигијену у ЈНА, 1969. године формирана су два самостална одељења: Одељење за менталну хигијену при ВМА и Одељење за селекцију и класификацију људства при Трећој управи Генералштаба. Крајем 1969. године Одељење за менталну хигијену спаја се са Одељењем за здравствено васпитање. У периоду од 1970. до 1972. године новоформирано Одељење наставља рад на задацима менталне хигијене и здравственог просвећивања у ЈНА, а 1972. прерасло је у Институт за менталну хигијену и здравствено просвећивање ВМА. Начелник новооснованог института био је генерал-потпуковник проф. др Томислав Кроња до 1972. године, а затим је дужност начелника Института преузео пуковник проф. др Миленко Јовићевић, који је остао ту до 1981. године.

На Неуролошком одељењу такође је дошло до великих промена. Доцент др Бранко Грбеша је на лични захтев отишао са Клинике 1963. године, јер је изабран за шефа Неуропсихијатријске клинике Медицинског факултета у Нишу, где је касније биран за декана Факултета и ректора Универзитета. По одласку др Грбеше за начелника Неуролошког одељења постављен је пуковник др Жељко Лесић, који је до 1963. године и скопског земљотреса био начелник неуропсихијатријског одељења Армијске болнице Треће армијске области.

Ради увођења новина у неурологији 1966. године отворене су по једна лабораторија за ЕЕГ и ЕМГ и једна мала соба за обраду података и администрацију, те још једна ЕЕГ лабораторија у подрумском делу зграде. Марта 1967. године започело се са ЕМГ-ом. За начелника Лабораторије за ЕЕГ и клиничку неурофизиологију, која је 1970. године преименована у Одељење за клиничку неурофизиологију са статусом треће организационе јединице Неуропсихијатријске клинике, постављен је др Драгољуб Ђорђевић.

НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКИ РАД ДР КАПОРА

Доктор Гојко Капор рођен је у Мириловићима код Билеће у Херцеговини. Основну школу похађао је у Мостару и у Нишу, где је завршио и гимназију као најбољи ђак у генерацији. Медицински факултет у Београду уписао је 1939. године. Због рата и окупације прекида студије 1941. године и одлази у Ниш, где ради у Грађанској болници као лекарски помоћник све до 1943. године. Тада је ухапшен због учешћа у илегалном ослободилачком покрету и затворен у логору у Смедеревској Паланци. Ту је организовао бекство групе логораша и прикључио се партизанском покрету. По завршетку рата наставио је студије на Медицинском факултету у Загребу и дипломирао 1948. године. Убрзо после дипломирања на Медицинском факултету започео је студије психологије на Филозофском факултету у Загребу, а завршио их је 1951. године.

Специјализацију из неуропсихијатрије завршио је 1953. године. Каријеру специјалисте започео је у Ваздухопловном медицинском институту, где је провео седам година, а за то време припремио је и докторску дисертацију „Личност и отпорност према страху од летења код пилота“, коју је одбранио 1960. године. Била је то прва докторска дисертација из психијатрије на Београдском универзитету. Убрзо потом наставља свој рад на Војномедицинској академији у Београду, где је постављен за начелника Одељења за психијатрију, Клинике за душевне и живчане болести. За редовног професора изабран је 1972. године.

Самостално или са сарадницима објавио је више од 130 стручних и научних радова, осам поглавља у монографијама и уџбеницима и четири књиге – „Ментална хигијена“ (1960), „Анксиозности и неуро­роза“ (1961), „Психијатрија или поремећаји личности“ (1980), „Војна психијатрија“ (1982).

Током свог стручног рада бавио се изучавањем проблема из више области психијатрије и психологије, као што су стрес, траума, психотерапија, психофармакотерапија, судска психијатрија, психометрија. За редовног члана Медицинске академије Српског лекарског друштва изабран је 1979. године. За свој допринос науци добио је три велике награде: 1980. године Октобарску награду града Београда за књигу „Психопатије или поремећаји личности“, 1982. године награду „22. децембар“ за књигу „Ратна психијатрија“, а 1994. године на предлог Медицинске академије Награду за научноистраживачки рад Српског лекарског друштва за целокупни научноистраживачки рад у медицини.

Пуковник проф. др Гојко Капор (1920–2000), начелник Клинике за душевне и живчане болести ВМА (1975–1983)

У вођењем нових неурофизиолошких метода остварен је квалитетно велики корак напред у развоју неурологије. Поред детекционе ЕМГ, мерена је и брзина провођења периферних живца, а испитивано је и функционално стање фацијалног живца.

Доктор Ђорђевић је 1973. године одбранио и докторску дисертацију на Неуролошкој клиници у

Љубљани са темом о електрофизиолошком испитивању функције фацијалиса. Као први електроенцефалографиста, радиолог пуковник др Милован Ђурчић објавио је 1952. године први рад у земљи о ЕЕГ променама код епилепсије и тумора мозга.

Почетком седамдесетих специјализацију су завршили др Драгиша Вучетић, др Станислав Никић, др Станојевић Гвозден, а нешто касније др Милун Јововић и др Бранко Матијаш.

Када је 1974. године генерал-мајор професор др Бранко Кандић отишао у пензију, за начелника Клинике за душевне и живчане болести именован је пуковник професор др Гојко Капор.

После одласка др Лесића за начелника Неуролошког одељења 1973. године постављен је потпуковник доц. др Драгољуб Ђорђевић.

У то време поново је актуелизована изградња нове ВМА. Поред задатака у обради и лечењу хоспитализованих болесника, рада са специјализантима и у Санитетској официрској школи, ангажовања у међу­клиничкој конзилијарно-консултативној служби, као и у посебној конзилијарној служби на нивоу ВМА за високе савезне функционере и стране дипломатске представнике, било је доста обавеза и у разним комисијама, укључујући и Главну војно­лекарску комисију. У таквој ситуацији наглашена су два приоритета: прво, одржати што виши ниво стручног рада у клиничкој обради болесника и друго, благовремено извршити све потребне припреме и обезбедити што боље услове за рад у новој ВМА.

Закључено је да ће Клиници за неурологији бити потребне две стандардне болесничке јединице са по 24 постеље, односно укупно 48 постеља. За Одељење за клиничку неурофизиологију, које је било лоцирано у делу за функционалну дијагностику ВМА, уместо дотадашње три лабораторије (две за ЕЕГ и једна за ЕМГ) пла-

нирано је десет лабораторија, од чега три са Фарадејевим кавезом.

Предложено је да Клиника за психијатрију има два болничка одељења (за лечење пацијената мушког и женских пола) и Дневну болницу, као и Институт за менталну хигијену, који би се бавио превенцијом менталног здравља. Укупан број постеља био би 48, од тога 30 за мушко одељење, а 18 за женско одељење Клинике за психијатрију.

За амбулантне болеснике, који су до тада збрињавани у скученим просторијама, предвиђало се да то буде заједничка служба за неуролошке и психијатријске пацијенте у оквиру Поликлинике ВМА, па је планирано седам просторија, од чега пет лекарских ординација.

Када је 1975. и 1976. године на специјализацију из неуропсихијатрије дошла већа група трупних лекара, посвећена им је највећа пажња. Били су то др Ацо Јовичић, др Перо Умићевић, др Божидар Миљановић, др Зоран Војић, др Милоје Прерадовић, др Братислав Магдић, др Стево Ерор и др Милан Макевић. Пресељењем у нову зграду ВМА 1982. године, створени су услови за формирање самосталне Клинике за психијатрију и самосталне Клинике за неурологију. Клинике су основане 1983. године. Оне до данас заједно чине групу неуропсихијатријских клиника, која је одвојена од интернистичких и хируршких клиника.

САМОСТАЛНА КЛИНИКА ЗА НЕУРОЛОГИЈУ ВМА (1983–2017)

Самостална Клиника за неурологију ВМА формирана је 27. јуна 1983. године и њен први начелник био је пуковник проф. др Драгољуб Ђорђевић. Од Неуролошког одељења основана су два клиничка одељења, у којима се хоспитализују неуролошки болесници, а као треће придодато им је Одељење за клиничку неурофизиологију.

У периоду стварања и „сазревања“ Клиника за неурологију ВМА имала је добар тим специјалиста, већ искусних неуролога, које је предводио пуковник проф. др Драгољуб Ђорђевић. Били су то потпуковник доц. др Ацо Јовичић, пуковник примаријус др Драгиша Вучетић (поч), потпуковници др Братислав Магдић, др Перо Умићевић, др Милан Макевић, цивилно лице др сц. мед Ђорђе Богуновић и неколико млађих лекара – првих дама које је

Пуковник проф. др Драгољуб Ђорђевић, начелник Клинике за неурологију ВМА (1984–1989)

Клиника за неурологију тада имала. Биле су то цивилна лица др Мирјана Томовић и др Весна Иванишевић, које су по завршетку специјализације постале стални део колектива.

У то време у Одељење за клиничку неурофизиологију стижу и стручна „појачања“, најпре цивилно лице примаријус др Миливоје Михајловић (поч), врстан електроенцефалографер и епилептолог, затим и два врсна неурофизиолога Драгица Гајић и Жужа Сперанца. Јанура 1985. године том тиму се придружује и мајор др Стеван Петковић, специјалиста неуропсихијатар.

Не треба заборавити ни извршну екипу медицинских техничара које је предводила искусна Митра Кецојевић, војни службеник друге класе, као и послужиоце болесника (болничаре), који су носили главни терет у примени терапије и нези болесника, а по чему је ова клиника била изузетно цењена и препознатљива. Упркос лечењу великог броја тешких и непокретних болесника, није се „памтио“ ниједан случај појаве „декубитуса“ код ових болесника. Такође, стопа морталитета болесника у том периоду била је изузетно ниска, што је указивало на квалитетан ниво лечења неуролошких болесника.

Постојао је изванредан спој неуролога – искусних клиничара старијег кова, какав је био пуковник проф. др Д. Ђорђевић, који је главну пажњу посвећивао минуциозном неуролошком и клиничком налазу код болесника, и неуролога какав је био потпуковник доц. др Ацо Јовичић, који је све више афирмисао патофизиолошка сазнања и савремену дијагностику у клиничкој пракси.

Како је временом у струци постајало неопходно уже усмерење и опредељење, јер се неурологија развијала великом брзином, а поштујући и неке личне афинитете, одређени су носиоци појединих ужих области неурологије у оквиру клинике. Тада је у Одељењу за клиничку неурофизиологију ВМА уведена прва квантитативна компјутерска анализа ЕЕГ сигнала (тзв. картографија) у Југославији, као и дуготрајно вишечасовно ЕЕГ снимање болесника („холтер-ЕЕГ“, видео-ЕЕГ) и анализа електроенцефалограма током спавања (тзв. полисомнографија).

Године 1981. први снимак соматосензорних евоцираних потенцијала (ССЕП) у Београду направио је потпуковник др Д. Вучетић на четвороканалном ЕМГ апарату DISA. Визуелни евоцирани потенцијали (ВЕП) снимљени су на двоканалном ЕМГ апарату Medelec MS 92.

Након стручног усавршавања потпуковника доц. др А. Јовичића (Newcastle, Енглеска, 1983) долази до увођења наведених модалитета ЕП као рутинских метода у клиничку праксу. Такође, по доласку потпуковника др С. Петковића са стручне едукације (у Институту за клиничку неурофизиологију у Љубљани, 1988) уводи се већи број нових ЕМГ метода, први пут на ВМА, а неке од њих се први пут примењују и у тадашњој Југославији (електромиографија сфинктерских мишића, примена SSEП са нивоа n. pudendus, микроелектромиографија, jitter одређивање територијалне густине мишићних влакана).

Генерал-потпуковник проф. др Ацо Јовичић, начелник Клинике за неурологију ВМА (1990–1993)

Након пензионисања пуковника проф. др Д. Ђорђевића, за начелника клинике постављен је пуковник проф. др Ацо Јовичић. У периоду 1989–1993. долази до бурних друштвених промена, распада СФРЈ, успостављања нове државе СРЈ (1992) и реорганизације ЈНА у Војску Југославије. Распламсава се грађански рат на територији Хрватске и БиХ, долази до масовног страдања становништва и појаве великог броја повређених и оболелих (п/о) на поменутим територијама, у чијем збрињавању ВМА игра одлучујућу улогу. Формирају се мобилни хируршки и неуропсихијатријски тимови, који су на лицу места збрињавали повређене и оболеле и евакуисали их на ВМА, у којој је тих година збринута на хиљаде повређених и трауматизованих.

Овај рат је окончан Дејтонским споразумом 1995. године, када долази до развоја неуролошке службе у ВМА.

Пуковник проф. др Ацо Јовичић постављен је на место заменика начелника ВМА (1993), а потом и за начелника ВМА и начелника Санитетске службе Војске Србије и Црне Горе. Пензионисан је у чину генерал-потпуковника. Професор Јовичић несебично наставља да помаже и промовише научно-публицистичку делатност, и то је период када се покреће највећи број оригиналних истраживања у којем учествују специјализанти Клинике за неурологију. То је време које де-

Пуковник проф. др Перо Умићевић, начелник Клинике за неурологију ВМА (1993–1998)

финитивно означава промоцију младих људи и њихово активно помагање и промовисање, што је и сада стратешко опредељење Клинике.

Након постављења пуковника проф. др Аце Јовичића за заменика начелника ВМА (1993), начелник Клинике за неурологију постаје пуковник доц. др Перо Умићевић, који је на тој дужности провео пет година.

У том периоду на Клиници за неурологију након специјализације остају мајор др Владо Савановић (од 1991) и цивилна лица др Весна Мартић и др Драгана Марић (од 1992), а током 1993. на специјализацију из неурологије долази неколико младих лекара, који данас чине окосницу неуролошке службе на ВМА: капетан прве класе др Ранко Раичевић и цивилна лица др Тихомир Илић, др Драгана Ђорђевић, а годину дана касније и цивилна лица др Евица Динчић и др Весна Чедић.

За начелника неуропсихијатријског кабинета Поликлинике ВМА постављен је потпуковник др Милан Макевић, а за начелника Одељења за клиничку неурофизиологију потпуковник др Стеван Петковић. Исте године ВМА напушта цивилно лице доц. др Весна Иванишевић, која одлази у иностранство, а 1996. и цивилно лице др сц. мед. Ђорђе Богуновић, који је пензионисан због болести (којој је, нажалост, подлегао неколико година касније). Крајем 1996. члан колектива Клинике постаје цивилно лице др Топлица Лепић, специјалиста неуролог.

Одељење за клиничку неурофизиологију добија инжењера Милована Рибичића (1990), који је представљао значајну стручну карику у неурофизиолошком ланцу ВМА. Његов рад обележен је значајним иновацијама у организационом и стручном раду Одељења – уводи се компјутерска администрација пацијената, створена је база података прегледаних болесника, олакшано одржавање опреме, као и научноистраживачки рад.

Начелник Клинике 1998. постаје пуковник доц. др Братислав Магдић, уместо пуковника проф. др П. Умићевића, који је постављен на дужност председника Главне војнолекарске комисије.

Након изненадне смрти, колектив децембра 1998. напушта примаријус цивилно лице др Миливоје Михај-

Пуковник проф. др Братислав Магдић, начелник Клинике за неурологију ВМА (1998–2001)

Након изненадне смрти, колектив децембра 1998. напушта примаријус цивилно лице др Миливоје Михај-

Након изненадне смрти, колектив децембра 1998. напушта примаријус цивилно лице др Миливоје Михај-

Након изненадне смрти, колектив децембра 1998. напушта примаријус цивилно лице др Миливоје Михај-

Након изненадне смрти, колектив децембра 1998. напушта примаријус цивилно лице др Миливоје Михај-

ловић, руководилац ЕЕГ лабораторије и успешне југословенске ЕЕГ школе на ВМА, а у Одељење за неурофизиологију 1999. примљен је цивилно лице др сц. мед. Ненад Рајшић, специјалиста неуропсихијатар и субспецијалиста клиничке неурофизиологије.

Упркос великим друштвеним тешкоћама, у овој деценији (1991–2001) долази до значајних кадровских и персоналних промена унутар Клинике, али и до врхунске техничке опремљености, пре свега неурофизиолошке дијагностике, као и снабдевања најсавременијим лековима, што је омогућило спровођење значајних научноистраживачких пројеката. У том периоду лекари Клинике за неурологију одбранили су највећи број магистарских тема и докторских теза, по чему је та клиника постала водећа на ВМА. Најзаслужнији за то је дугогодишњи начелник ВМА генерал-потпуковник др Ацо Јовичић, који је, с једне стране, као неуролог одржавао непрекидни контакт са Клиником за неурологију, а с друге стране, као неурофизиолог и руководилац ВМА и Наставно-научног већа ВМА био у позицији да многим на неки начин помогне, што је и најчешће несебично чинио.

КЛИНИКА ЗА НЕУРОЛОГИЈУ ДАНАС И ЊЕНЕ ПЕРСПЕКТИВЕ

Новембра 2001. на место начелника Клинике постављен је потпуковник доц. др Ранко Раичевић. Тако је Клиника за неурологију добила првог специјалисту неуролога за начелника Клинике.

Почетком 2001. године пензионисан је пуковник прим. др Д. Вучетић, а крајем 2000. ВМА је напустио потпуковник др В. Савановић. Крајем 2006. у пензију одлазе пуковник проф. др Стеван Петковић и главни медицински техничар Клинике Светлана Ђурић.

Значајан допринос служби неурофизиологије дали су лекари Института за ваздухопловну медицину пуковник др Звонко Шундрић (електроенцефалографија) и цивилно лице др Снежана Станковић, која је накнадно постављена на то одељење као неуролог-неурофизиолог. Године 2004. на Клинику за неурологију примљени су мајор др Ђоле Јекић и цивилно лице др Смиљана Поповић, који по завршеној специјализацији остају стални чланови колектива.

Из наредне генерације лекара на специјализацији на Клиници за неурологију остају официри капетани др Жељко Крсмановић, др Жељко Бошковић и др Бобан Лабовић, а нешто касније и капетан др Божан Јовановић.

У том периоду долази до значајних организацијско-формацијских промена на ВМА, тако да се формира Функцијска дијагностика за неурологију у оквиру Дијагностичко-поликлиничког центра, а на место начелника постављен је капетан прве класе проф. др Тихомир Илић. Главни медицински техничар клинике је виши медицински техничар Данијел Мајсторовић, док је за начелника Кабинета за неурологију Функцијске

дијагностике постављен пуковник др Миливоје Зечевић из ВМЦ Карабурма.

Тај период обележава и значајна публицистичка делатност и рад на истраживачким пројектима и клиничким истраживањима, по чему Клиника за неурологију постаје препознатљива у ширим оквирима. Начелник Клинике за неурологију проф. др Ранко Раичевић изабран је за генералног секретара Удружења неуролога Србије и Црне Горе, сада Србије, а такође и за председника Неуролошке секције Српског лекарског друштва. У том периоду изабран је и за председника Етичког одбора ВМА и члана Управног одбора Лекарске коморе Србије. Све то индиректно представља признање војној неурологији, а посебно Клиници за неурологију ВМА.

Посебно место у развоју неурологије има почетак рада Одељења ургентне неурологије са Јединицом за мождани удар, која је за неколико година рада по резултатима у самом врху таквих установа у Србији, а сада по свим елементима одговара Напредној јединици ургентне неурологије. По отварању тог одељења, као појачање сталном кадру Клинике, долазе цивилна лица мр сц. мед. Снежана Чолић и др Сања Пејовић. Доктор Ђоле Јекић напушта Клинику и прелази у Клинички центар Крагујевац, а др Миливоје Зечевић одлази у пензију.

У протеклих пет година још једна генерација младих лекара специјалиста постала је део Клинике за неурологију: мајори др Александар Марковић и др Виктор Пасовски и цивилна лица др Мирјана Стојковић и др Марија Грунауер.

Клиника за неурологију, и поред значајног подмлађивања кадра, има значајне организационо-формацијске капацитете са могућностима даљег унапређивања рада, како на пословима лечења, тако и на пољу научноистраживачког рада.

Клинику и данас чине три клиничка одељења – два са по 24 постеља и треће, Одељење ургентне неурологије, са осам постеља, те дијагностички сегмент – Функцијска дијагностика за неурологију.

Значајно подмлађен кадар је упркос младости достигао завидан стручни и научни ниво, са великим публицистичким доприносом (др Ранко Раичевић био је аутор године у „Војносанитетском прегледу“ за 1998, 1999, 2000. и 2002. годину, а 2001. и аутор године на срп-

Пуковник проф. др Ранко Раичевић, начелник Клинике за неурологију и начелник Групе НПС клиника

ском језичком подручју), уз експанзију неурофизиолошке и неуросонолошке дијагностике, којом су овладали готово сви клинички специјалисти неуролози и њену врхунску опремљеност. Већи број реализованих научноистраживачких пројеката, велики број стручних радова публикованих у домаћим и страним часописима, завидан број наставника и велики број младих лекара на специјализацији гарант су будућности неурологије на ВМА.

Као резултат тога проистекло је признање неуролошке заједнице у Србији, која је 2015. на скупштини Друштва неуролога Србије једногласно изабрала пуковника проф. др Ранка Раичевића за председника Друштва неуролога Србије. Осим тога, Клиника за неурологију је 2016. изабрана за најбољу организациону целину на ВМА.

Проф Ранко Раичевић је на предлог Владе Републике Србије изабран за члана Централне комисије за левкове РФЗО-а.

Значајну улогу у развоју Клинике имале су и многобројне генерације медицинских техничара, послужилаца болесника и администратора, чији су рад и залагање омогућили да неуролошка и психијатријска служба војног здравства буде увек пример хуманости и стручности и непроцењивог самопрегора. То је и суштински тачно, јер по природи испољавања неуролошких и психијатријских поремећаја, лекови и дијагностика немају много смисла без врхунске неге, хуманог поступања и емпатије, што рад медицинских техничара и послужилаца болесника чини веома значајним.

Пуковник проф. др Крсто Вујошевић (1921–2001), начелник Клинике за психијатрију ВМА (1984–1986)

САМОСТАЛНА КЛИНИКА ЗА ПСИХИЈАТРИЈУ ВМА (1984–2017)

Формирањем Војномедицинске академије 1950 године, Психијатријско одељење је одвојено од Неуролошког и до оснивања самосталне Клинике за психијатрију 1982. године начелници Психијатријског одељења били су др Мира Врабич, др Бранко Кандић, др Гојко Капор и др Крсто Вујошевић.

Први начелник самосталне Клинике за психијатрију био је пуковник проф. др Крсто Вујошевић.

Основана је и диспанзерска служба, уз интензивније укључивање психолога у психотерапију на одељењима. Почетком осамдесетих година специјализацију су завршили цивилна лица др Александар Јанча и др Војислав Недељковић. У клиници су у то време почели радити, осим раније поменутих стручњака, неуропсихијатри др Вера Марчетић, др Мирјана Марковић, др Војислав Новичић и др Миодраг Благојевић, психолози Нелка Богетић, Даница Грива и Нада Половина и социјални радник Благоја Јаневски.

Сарадња са лабораторијским службама и институцијама на ВМА омогућила је научна истраживања у области биохемијских поремећаја код психотичних и афективних поремећаја. Она је допринела завршетку докторске дисертације која се бавила испитивањем предвиђања клиничке ефикасности антипсихотика код акутних психоза (1986), истраживана је личност алкохоличара, односно улога и однос емоција и когнитивних способности у функционисању личности алкохоличара (докторска дисертација 1984).

Начелник Клинике за психијатрију од 1987. до 1994. године био је пуковник професор др Станислав Никић.

Ратна догађања деведесетих година 20. века Клиника за психијатрију дочекала је спремно, у чему су помогла и искуства стечена у Другом светском рату. Прилив пацијената у Клинику био је изузетно велик, те је било потребно брзо пружање по-

Пуковник проф. др Станислав Никић (1936–2017), начелник Клинике за психијатрију ВМА (1986–1994)

ПСИХИЈАТАР И ПОЕТА

Пуковник проф. др Станислав Никић рођен је 1936. године у Доњем Вуковском код Купреса. Гимназију је завршио у Бачкој Паланци, а Медицински факултет 1963. у Београду. Од 1964. до 1970. био је трупни лекар у Гарнизону амбуланти у Тузли. Специјализацију из психијатрије завршио је 1973. године. Био је први начелник Дневне болнице. Професор Никић је био и члан Удружења књижевника Србије. Аутор је четири стручне књиге и неколико белетристичких и поетских дела.

моћи, у складу са принципима ратне психијатријске доктрине.

Скоро сви лекари Клинике за психијатрију били су повремено ангажовани на терену, често и у борбеној зони, у бригадним санитетским станицама. Тежиште рада психијатара и психолога померено је ка области менталних поремећаја изазваних стресом, односно ка акутном стресу и посттравматском стресном поремећају. Радећи са војницима и људима који су били изложени траумама, као и са онима који су били у логорима, и сами психијатри су били изложени секундарној трауматизацији.

Специјализацију из неуропсихијатрије у том периоду завршили су: капетани др Витомир Вучетић, др Предраг Миљановић, др Тибор Сабо, др Милош Ајдиновић, др Недељко Бјелица, др Радомир Танчић, др Петар Никић, др Милутин Миљевић, др Миливоје Зечевић, др Жарко Каменица, те др Јасна Стојнић, др Бранка Ристић, др Јелица Величковић, др Весна Бућан, као и један број лекара из република бивше СФРЈ који су наставили своје професионалне каријере у матичним срединама.

Такође, у том периоду, специјализацију је завршила и генерација лекара која је у наредним деценијама чинила окосницу професионалних, руководећих, научних и наставних активности Клинике за психијатрију: капетан др Радомир Самарџић, др Гордана Мандић Гајић, др Гордана Дедић, мајор др Мирослав Радовановић и капетан др Жељко Шпирић.

Од 1981. до 1990. на дужности начелника Института за ментално здравље био је пуковник прим. др Стеван Петровић, а од 1990. до 1999. пуковник проф. др Братислав Петровић. Током десет година ратних сукоба сви чланови Института били су изузетно ангажовани на решавању проблема ратног психотрауматизма, нарочито насталог услед тортуре у војним затворима и концентрационим логорима.

У Институту су радили психолози Илија Добривојевић, Иван Мајерле, Оливера Фајгељ Милинковић, Вера Поповић, Љиља Дивац, М. Мићовић, Радојко Миловановић, Лазар Видаковић и лекари Споменка Пророчић Живковић, Цветко Дабовић и Зоран Војић.

Током тог времена није прекидан рад са пацијентима оболелим од „класичних“ психијатријских поремећаја, нити са цивилним осигуранцима.

За начелника Института за ментално здравље и здравствено васпитање 1990. године постављен је пуковник др Братислав Петровић. Чланови Института били су изузетно ангажовани на решавању проблема ратног психотрауматизма. Објавили су више од 60 радова из области ратног психотрауматизма, учествовали на стручним скуповима и конгресима.

Одбрањено је неколико докторских дисертација које су истраживале могућност краткорочне групне психотерапије у лечењу војника са неуротским реакцијама (1988) и психолошке факторе стреса у борбеним активностима (1994).

Од 1994. до 2003. начелник Клинике за психијатрију био је пуковник проф. др Милоје Прерадовић.

Клиника се све више отвара за сарадњу са клиникама и институтима на ВМА, као и са другим цивилним установама. На бројним симпозијумима и конгресима у земљи и иностранству представљају се стручни и научни радови. Због агресије НАТО-а на Југославију 1999. године, Клиника је поново прилагодила свој рад ванредним условима. Психијатри су били додатно оптерећени проценом способности мобилисаног становништва за Војску Србије. Ратни услови захтевали су брзе психијатријске интервенције у зони највећих ратних дешавања (КиМ), због чега су психијатри били на терену, у борбеној зони, у складу са доктрином ратне медицине и психијатрије.

С обзиром на претходна ратна искуства, истраживања у оквиру докторских дисертација фокусирана су на посттравматски стресни поремећај (ПТСП)

– повезаност хроничног ПТСП и инсулинске резистенције (2003), фактори ризика за хронични ПТСП код ветерана рата (2002), али и истраживања особина личности и манифестације маладаптивних облика понашања у периоду адаптације на војну средину (1998), као и индивидуални психолошки и средински чиниоци покушаја суицида код војника (1997).

У овом периоду специјализације завршавају капетан др Звонко Шундрић (први лекар на ВМА који је завршио специјализацију из чисте психијатрије, 1996), др Душан Пауновић, др Татјана Жујовић, мајор Драган Живковић, капетани др Миливој Панић, др Братислав Живић, др Драган Ђорђевић др Радомир Трбојевић и др Јован Југовић, те цивилна лица др Тања Вуковић, др Наташа Смиљанић, др Јелена Средановић, др Благоје Куљић, др Јадранка Антонијевић, др Радица Васиљевић, др Вукица Булатовић, др Весна Тепшић, др Јелена Крстић, др Мирјана Стојковић, др Екатерина Васева. Докторка Дубравка Колунџић 1999. године завршила је две специјализације – неурологију и психијатрију.

Психолози Маријана Петровић, Влајко Пановић, Горан Кличковић, Вера Божиновић, Нада Марковић и Тања Стојановић, као и социјални радник Марина Димитријевић, примљени су у Клинику и распоређени на место својих пензионисаних колега.

Институт за ментално здравље се 1999. године трансформише у Одељење за ментално здравље и војну психологију, које улази у састав Завода за превен-

Пуковник проф. др Милоје Прерадовић, начелник Клинике за психијатрију ВМА (1994–2003)

тивну медицину ВМА, а за начелника је постављен пуковник др Мирослав Радовановић. Одељење се бави превенцијом и аутопсијом суицида у војној средини.

Начелник Клинике за психијатрију од 2003. до 2009. био је пуковник др Мирослав Радовановић.

Тај период одликује преношење искустава млађим генерацијама војних психијатара из ратне психијатрије (њених доктринарних ставова), а пренета су и искустава рада са пацијентима који су били изложене психотрауматизму. Објављене су и две монографије: „Тортура у рату, последице и рехабилитација”, 2005. године, и „Ратна психотраума српских ветерана”, 2008. године.

Пуковник др Мирослав Радовановић, начелник Клинике за психијатрију ВМА (2003–2009)

Настављена су истраживања чији је фокус био на променама карактеристика депресије код алкохоличара у апстиненцији и превенцији суицида и алкохолизма.

У овом периоду специјализацију из психијатрије завршили су: др Александар Ерор, др Звездана Стојановић, др Сања Свирчевић, др Загорка Видић, др Драгана Милованчевић, др Татјана Марић, др Верољуб Петровић, др Тања Лаквић, др Наташа

Милошевић, др Наташа Пјешчић, капетани др Слободан Јовановић, др Драган Крстић, др Миодраг Станковић, др Саша Стојановић, те др Драгица Ћурчић, др Марина Димитријевић и др Катарина Пејић Крагујевић.

Од 2005. Одељење за ментално здравље и војну психологију је у саставу Клинике за психијатрију ВМА. Рад се заснива на превенцији менталних поремећаја, амбулантном раду са активним војним лицима, који изискује примену и фармакотерапије, али и психотерапију, уз укључивање чланова породице с обзиром на услове живота и рада активног састава.

Начелник Клинике за психијатрију од 2009. до 2013. био је пуковник доц. др Радомир Самарџић.

Проширује се рад Дневне болнице, амбулантних служби, све више пажње посвећује се превенцији менталних поремећаја. Клиника за психијатрију пружа и едукацију колегама из других психијатријских установа – Клинике за психијатрију КЦ Крагујевац, Клинике за психијатрију КЦС. Када је 2011. године Висока школа ВМА прерасла у Медицински факултет ВМА Универзитета одбране у Београду, професори, доценти, аси-

стенти, научни сарадници Клинике за психијатрију укључени су у високообразовне делатности у оквиру Медицинског факултета ВМА.

У савременим условима све већи значај добија и селекција кадра, тако да се од 2011. батерија психолошких тестова „Хедоника” користи за психолошку селекцију у склопу професионалне селекције у МО и ВС. Психолошка селекција се спроводи у четири центра: ВМА, ВБ Ниш, ВМЦ Нови Сад и ВМЦ Карабурма. У ВМА реализује се у Одсеку психолошке селекције под руководством психолога Горана Кличковића.

У овом периоду специјализацију из психијатрије завршили су: капетани др Дејан Дошлић, др Ненад Ненадовић, др Дејан Димитријевић, др Мирко Долић, др Данило Јоковић, др Ненад Милојковић и др Милан Ђокић. Доктор Славољуб Милојевић примљен је у стални радни однос у Дневну болницу Клинике за психијатрију ВМА.

Начелник Клинике за психијатрију од 2013. године је војни службеник проф. др Жељко Шпирић.

Године 2015. започет је пројекат „Арт брут студио ВМА”, у сарадњи са Удружењем „Арт брут Србија”. Пројекат је замишљен као прва етапа у оснивању сталног креативног студија при Дневној болници Клинике за психијатрију ВМА, са циљем развоја ликовног стваралаштва пацијената, као и унапређивање праксе и искуства стручног особља које се бави арт терапијом. Психолошку анализу и супервизију обавља клинички психолог Татјана Стојановић, а студио води и креира Горан Стојчетовић (дипломирани сликар и председник Удружења „Арт брут Србија”).

Професор Гордана Дедић је аутор године часописа „Војносанитетски преглед” за 2010. годину. Аутори књиге „Суицид у војној средини” проф. Гордана Дедић и др Миливој Панић 2017. године добили су награду за ауторски подухват Управе за војно здравство МО ВС.

Истраживања у другој деценији 21. века од ратних тема окрећу се фармакогенетици антидепресивне терапије. У сарадњи са лабораторијом за генетику ВМА испитују се и фактори ризика за психотични поремећај код активних старешина и њихова процена за Војску Србије. Интензивно се сарађује са Клиником за психијатрију

Пуковник доц. др Радомир Самарџић, начелник Клинике за психијатрију ВМА (2009–2013)

Професор др Жељко Шпирић,
начелник Клинике за психијатрију

Клиничког центра Србије и поново актуелизује питање електроконвулзивне терапије и истраживање ефекта ЕКТ на когнитивне функције.

У том периоду специјализацију је завршио капетан др Игор Радуловић, а 2017. при крају специјализације су лекари: Ивана Поповић, Марија Вранић, Благоица Старчева Арсова, Бојан Николић и

Владимир Лазаревић. Психолози Маја Матејић и Тамара Баковић примљене су у стални радни однос.

Војни психијатри и психолози по потреби су и даље ангажовани у свакој ванредној ситуацији у земљи, као што су земљотрес у Краљевицу (2010), поплава у Обреновцу (2014), експлозија у Техничко-ремонтном заводу у Крагујевцу (2017). Након поплава у Обреновцу, осам психијатара Клинике за психијатрију ВМА било је ангажовано у лакој пољској болници пружајући психијатријску помоћ угроженом становништву ради што адекватнијег превазилажења стреса.

Поред ангажовања у ванредним ситуацијама, од 2005. до 2017. четири психијатара и три медицинска техничара Клинике за психијатрију били су ангажовани у међународним мировним мисијама као чланови санитарних тимова.

СТРУЧНИ РАДОВИ

Лекари Клинике за неурологију и Клинике за психијатрију објавили су више од 200 радова са SCI листе и били аутори значајних поглавља у више од 50 књига и монографија од међународног и националног значаја. Цитирани су у међународним и домаћим часописима више хиљада пута.

Када је реч о научно-публицистичкој делатности, стручњаци Клинике за неурологију ВМА урадили су осам магистарских радова (од 1995. до 1999), 17 докторских теза (од 1984. до 2016) и објавили 17 књига – монографија (од 1995. до 2017), а научно-стручни посленици са Клинике за психијатрију ВМА написали су четири магистарска рада (од 1989. до 2014), урадили 17 докторских теза (од 1960. до 2016) и објавили 22 књиге – монографије (од 1961. до 2015). Једна је у штампи.

У временском периоду који је краћи од просечног људског века наша војна неурологија и психијатрија прошле су дуг пут од гукe и естезиометра до соматосензорних евоцираних потенцијала и магнетне резонанце, од електричног звонца до интернета и видео-телефона, и стигле до данас са уверењем да су и сада, као и некад, савремене. Осврт на прошлост указује на примере и даје инспирацију, а поглед у будућност нуди подстицаје и задатке који ће се успешно реализовати у Клиници за неурологију и психијатрију ВМА.

НАСТАНАК И РАЗВОЈ СЕСТРИНСТВА КЛИНИКЕ ЗА НЕУРОЛОГИЈУ И ПСИХИЈАТРИЈУ ВМА

Медицинске сестре у војном здравству имају дугу традицију и дале су значајан допринос развоју и унапређењу сестринства на нашим просторима. Гледано кроз време до 1932. године, од оснивања прве Војне болнице (1836), затим Опште војне болнице (1909) са 400 постеља и Главне војне болнице (1930) са 780 постеља, уз лекара су радиле болничарке са завршеним вишемесечним болничарским курсом. Болничарски курсеви били су организовани при војној и државној болници, а у организацији Кола српских сестара. Период до 1932. био је испуњен ратовима за очување и опстанак отаџбине у којима су своје учешће, а често и животе дале бројне добровољне болничарке, спасавајући животе повређених и рањених.

Између два светска рата медале међународног Црвеног крста „Флоренс Најтингел“ за хумани рад добиле су: Боса Ранковић, Софија Игрошанац, Ружа Хелих, Ксенија Беренговић и Јулија Белтрам. Ушле су у историју и као утемељивачи сестринске професије у војном здравству. Након Другог светског рата то признање добила је 21 партизанска болничарка. Један број ратних болничарки школовао се у вишим школама у Лењинграду, Москви, Кијеву, Прагу и Лондону. По повратку у домовину заузимале су руководећа места у војном санитару и учествовале у оспособљавању и стварању новог кадра.

Након формирања Војномедицинске академије 1950. године, Указом председника Јосипа Броза 1956. оснивају се трогодишња Виша школа за медицинске сестре за потребе ЈНА при ВМА у Београду и Обласна војна болница у Загребу. Ову школу у Београду похађало је и завршило седам класа виших медицинских сестара и две класе средњих медицинских сестара.

Потпуковник
Митра Кеџевић

Данијел Мајсторовић

Како се развијала ВМА, тако су се развијале и одређене клинике, међу којима и Клиника за душевне и живчане болести. У том периоду главни медицински техничар био је мајор Милош Фет. Након њега функцију главног медицинског техничара од 1973. вршила је војни службеник друге класе потпуковник Митра Кецојевић, која је завршила трогодишњу Вишу школу ЈНА у Загребу.

Године 1983. од Клинике за душевне и живчане болести формирају се засебне клинике: Клиника за неурологију и Клиника за психијатрију. Први главни медицински техничар Клинике за неурологију са три одељења и 48 постеља од 1983. до 30. децембра 1994. била је сестра Митра Кецојевић, потпуковник војни службеник друге класе, вероватно непоновљива личност сестринства у неурологији. Стручна, строга, принципијелна и уважена, вешто је водила позитивну селекцију сестринског кадра Клинике и на тај начин обезбеђивала висок ниво стручног рада сестара и здравствене неге.

Од 1994. до 1996. главни техничар клинике била је ВМТ Војиславка Петровић, дугогодишњи сарадник Митре Кецојевић, која је наставила успешно да води сестринску службу, заједно са првим сарадником потпуковником вишим медицинским техничаром Урошем Гломазићем.

По одласку у пензију сестре Војиславке, на месту главног техничара од 1996. до 1999. била је ВМТ Радмила Јовић, која је преносила искуства и знања усвојена од претходних генерација.

Од 1999. до 2005. главна сестра Клинике била је ВМТ Светлана Ђурић, која је дуги низ година обављала дужност главне сестре Првог одељења. На месту главног техничара од 2005. је ВМТ Данијел Мајсторовић са најближим сарадницама, главним одељенским сестрама: Драганом Благојевић, Сузаном Марковић, Горданом Мимовић и Сњежаном Пејановић.

Развојем неуролошке науке, техничких и технолошких достигнућа, пратећи светске и европске стандарде и протоколе, уз лекаре, медицинске сестре и техничари дали су и дају свој пуни допринос у лечењу, дијагностици и савременој здравственој нези. У Клиници за неурологију ВМА 2013. године оформљено је Одељење за ургентну неурологију са јединицом за мождани удар. Школовањем, континуираном медицинском едукацијом и захваљујући сарадњи са другим здравственим установама, садашња генерација медицинских сестара и техничара оспособљена је за све захтеве савремене неурологије.

Клиника за неурологију ВМА је у ширем региону била и остала препознатљива по квалитетној здравственој нези, где и најтежи болесници траже наду и излечење, „јер је тамо добра нега“. За такву негу на тој клиници од њеног оснивања заслужни су и послужоци болесника.

За првог главног техничара самосталне Клинике за психијатрију са два одељења са 48 постеља и Дневном болницом постављена је војни службеник друге класе Катарина Бојковић, виша медицинска сестра, која је завршила Вишу војну медицинску школу у Београду. Била је особа од интегритета, стручна и принципијелна, која је посебно водила рачуна о стручном раду сестара. Она 1991, по потреби службе, прелази у Институт за ментално здравље, где је радила до пензионисања 1996. године. На место главног медицинског техничара постављена је Бранка Поповић. Са завршеним Дефектолошким факултетом и одбрањеном магистарском тезом прелази у Вишу медицинску школу у Земуну, где је избрана у звање предавача.

Од 1993. до 2009. главни техничар Клинике за психијатрију био је Горан Стојановић. Он је 2005, као један од оснивача Одељења за здравствену негу ВМА, распоређен на додатну дужност у Одсеку за стручно-методолошки рад, где остаје до 2009, када прелази у Високу здравствену школу струковних студија у звању наставника практичне наставе. Године 2016. постављен је на место шефа Одсека струковних медицинских сестара и изабран у звање предавача.

Весна Цмиљанић

Рад својих претходника од 2009. успешно наставља главна сестра Клинике за психијатрију Весна Цмиљанић. Она је ангажована у раду са студентима, ученицима средње школе, као и лицима која обављају обавезно стажирање. Активна је и у континуираној медицинској едукацији за запослене на ВМА. Председник је подружнице Војномедицинске академије, председник психијатријске секције и заменик председника у Удружењу медицинских сестара, техничара и бабица Републике Србије.

Медицинске сестре и техничари запослени у Клиници за психијатрију су школовањем, континуираном медицинском едукацијом и сталним усавршавањем стекли висок ниво знања и вештина који су неопходни у раду са особама са менталним сметњама. На ВМА, као јединој референтној установи у Републици Србији, апликује се електроконвулзивна терапија у општој анестезији, око 800 на годишњем нивоу, у чему медицински техничари дају незамењив допринос. ■

ОДБРАНА

Специјални прилог 180

КРИПТОАНАЛИЗА

ИЗМЕЂУ МИТА И СТВАРНОСТИ

Пише МИЛОРАД МАРКАГИЋ

Не може се очекивати да ће свет једног дана бити без тајни. Заправо, из дана у дан све их више, а тако расте и потреба за новим методама шифровања. Са друге стране, обавештајне службе, у тежњама да дођу до скривених података, користе бројне методе прислушкивања и разбијања шифара. Тако се тајна наша и налази у зачараном кругу између криптозаштите и криптоанализе.

Криптоанализа има велику моћ, убитачнија је од многих оружја. Она изазива или спречава ратове, војсковођама помаже да добију битке, дипломатији да има предност над супарником. Њоме се решавају историјске и текуће загонетке. Декриптовање, односно откривање шифри, и данас је један од најважнијих начина сазнавања тајних информација у модерном свету. Оно даје мноштво прецизних информација и много утиче на политику држава и влада. Ипак, све тајне службе немају довољно квалификованог кадра за декриптовање, те се зато свакодневно труде да пронађу и оспособе особље за ту делатност.

Премда постоје и званична признања и неке јавне публикације о бројности и раду криптоаналитичких служби, ипак је за разумевање њиховог деловања и утицаја на ток неких историјских догађаја потребно мало дубље познавање историјских облика сакривања информација и начина њиховог откривања. Од криптоанализе користи могу имати и државе, али и компаније и појединци, јер је велики део комуникација и пословања из класичног, пренет у свет виртуелног и електронике.

Правци развоја криптоанализе од прастарих времена, односно од прве појаве тајног комуницирања међу људима, па све до данас, пратили су ток цивилизацијског развоја и техничко-технолошки напредак. За обичног читаоца или историчара криптоанализа представља скуп података и начин сазнања како се и на који начин пресрећу, прате, прислушкују и откривају информације и подаци, док је за виртуозе, који су живот посветили тој области, криптоанализа са једне стране изазов да се открије непријатељска шифра, а са друге стране да се доведе до савршенства сопствени вид тајног комуницирања и непробојности шифре или кода.

Криптолози аматери, криптоаналитичари/декриптиери професионалци и сви други заинтересовани за ту област не могу да нађу информације о начинама деловања и нападима на шифре у званичним публикацијама, научним часописима или их чути у средствима јавног информисања. То пре свега зато што ниједна држава, влада или озбиљнија компанија ни по коју цену не објављује јавно ни своје методе заштите, нити пак методе праћења противне стране, већ се то у свету подводи под најстроже чуване државне и пословне тајне.

Не желећи да читаоца оставимо у заблуди, да кажемо одмах да постоје савршене методе сакривања порука, тако да у неким сегментима, без обзира на технолошки развој и све расположиве капацитете, дешифровање не даје никакве резултате.

Историјски гледано, праћењем архивске грађе, али и књижевне литературе, уочава се да је свака шифра или начин сакривања информација имала своје добре и лоше стране, као и употребну вредност у одређеном периоду. Ни шифранти, ни криптоаналитичари/дешифранти не деле своје интелектуалне моћи. Чак ни међусобно.

И то није све.

Због покушаја да се тајном прогласи и оно што то није, често се упадне у сопствену замку, па се грешке и отицање информација дешавају ненамерно, што умногоме повећава могућности пробоја шифре.

И даље у архивама и библиотечкој грађи постоји мноштво неистражених рукописа, поготово оних који су заробљени, па нису дешифровани, и због сплета околности остављени у запећку. Било да се радило о одлуци да је вредност информације, а самим тим и тајност прошла, било да се дошло до закључка да не постоји начин пробоја, или пак због смрти или дезертерства дешифратора, познати су примери да велики број тајних пресретнутих порука никада није „отворен“.

Могућност коришћења примарних извора сведена је на минимум, сазнања обавештајних служби су веома мало и ретко доступна, јавних публикација на научној основи нема, те се улога криптоанализе у дипломатији или рату мора повезивати и са низом других објективних околности и чињеница које су доприносиле развоју криптоанализе. Такав приступ доприноси да ову тематику ни раније, ни данас у савременом свету не смемо издвојити из области шпијунске и аутентичне области јавне дипломатије или политике државе. Идентификовати криптоанализу само њом самом представљало би затварање у круг из кога нема излаза.

Основни појмови

Отворени текстови, односно поруке класификују се по значају, врсти, степену тајности и хитности. Као резултат тога произилази и коришћење различитих техника за шифровање јасне поруке, која се претвара у нејасан текст. Када се користи пермутација на отвореном тексту, као метода сакривања/шифровања поруке, знакови тада поремете своју нормалну структуру и секвенцу, па остају у шифрату, али са другим местом, односно другачијим распоредом у речи.

фрату, али са другим местом, односно другачијим распоредом у речи.

За дешифровање, односно криптоанализу таквих текстова користи се метода статистичких карактеристика језика – фреквенција слова. Тако се на узорку текста, када се препозна језик на коме је писан, простим бројањем понављања слова у шифрату, шифарским заменама по статистици опредељују слова по фреквенцији у „нормалном“ писању. Када се заврши бројање, пронађу фреквенције слова и доделе онима у шифрату, те се упореде са отвореним значењима, сасвим је довољно да се на узорку текста изврши поновна замена, те се на тај начин долази до отвореног значења.

За ову методу криптоанализе потребан је шифровани текст довољне дужине, јер се на кратком тексту не морају нужно одразити све карактеристике учесталости јављања слова у речи и реченици.

Приликом замене знакови отвореног текста замењују се другим, унапред дефинисаним и договореним знаковима. Код тог вида сакривања поруке, као шифарске замене могу се користити друга слова, бројеви или знакови интерпункције. Овај систем заснован је на идеји еквивалентних знакова који се користе за претварање обичног у шифровани текст.

Понекад се у неким методама нуди неколико замена за исти знак. То је опција такозваних хомофонских замена, али се и том приликом у шифрату могу убацити и неке замене које не значе апсолутно ништа, односно убацивање лажних знакова у шифрат.

Дешифровање се овде такође своди на проналажење могућих места слова у речи или реченици и распознавању лажних знакова.

Код шифара замене треба направити јасну разлику између кодова и шифри.

Кодови се састоје од више хиљада речи, фраза, слова и слогова и начина на који се замењују елементи отвореног текста. У ствари, код представља огромну шифру замене, у којој су основне јединице отвореног текста речи и фразе, а самим тим и структура шифрата је другачија.

Шифре као основну јединицу користе знак или неколико знакова.

У пракси је дуго, од 14. па све до половине 19. века, доминирао вид шифровања порука који је користио комбинације шифре и кода. Такозвани номенклатори имали су посебан вид употребе, који је укључивао хомофонске замене и погодне кодове са списковима имена, речи и слогова.

Свака шифра користи неки кључ који одређује редослед знакова у шифрату, редослед мешања знакова у замени, односно почетно стања машина које су у то време коришћене за шифровање. Основу почетних стања представљала је нека фраза или број. Назив је и данас остао исти: кључна реч, кључна фраза или кључни број.

Обављање одговарајуће трансформације отвореног текста у шифрату и данас се зове шифровање или кодирање отвореног текста, а резултат се зове шифрат или код-текст.

Завршна обрађена тајна порука је у ствари криптограм. Термин „шифрат“ скреће пажњу на резултат шифровања, док термин „криптограм“ наглашава чињеницу да је у питању пренос неразумљиве поруке за трећу страну. Особе које легално имају кључ за шифровање (кодовање) дешифровањем (декодирањем) обављају инверзну трансформацију шифрата, односно код текста да би добиле отворени текст. Овај процес разликује се од криптоанализе, која има за циљ да открије отворени текст (или, другим речима, дешифровање) криптограма, од лица која немају на располагању било који улазни елеменат шифросистема, односно лица која представљају трећу страну, а то је најчешће противник или непријатељ.

Успешна криптоанализа шифре или кода често се назива „отварање“, „пробијање“ или „провала“. Напокон, криптологија и јесте наука која обухвата израду шифре (криптографију) и криптоанализу.

Све је почело доста давно

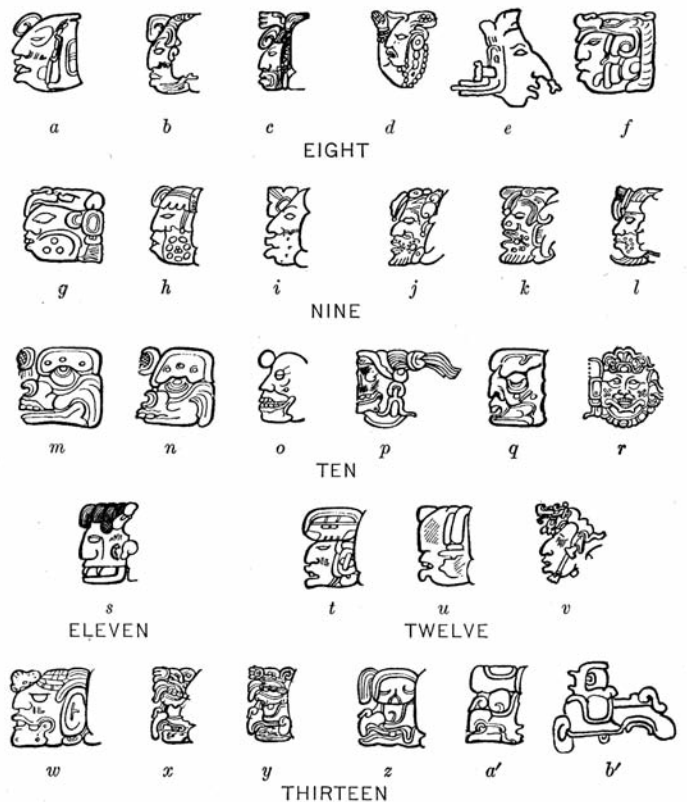
Пре скоро четири хиљаде година у древној Египту, на обалама Нила, искусан сликар нацртао је неке познате ликове како би испричао причу о животу свог господара. Тако је и не знајући постао оснивач документоване историје криптографије. Те слике нису криптографија у облику у којем је познат савременом свету. За класификацију својих натписа непознати уметник није користио неки нарочити вид енкрипције. Његов натпис, исклесан око 1900. године пре нове ере у гробници једног племића, само у неким деловима састоји се од необичних хијероглифских симбола, уместо познатих ликова. Већина њих налази се у последњих двадесет стубова, у наведеном споменику.

Непознати сликар (или писар или клесач) трудио се да текст буде лако читљив и дао му потребан значај, као што се то ради у свечаној прилици, у којој пише „године хиљаду осам стотина и педесет осме“, уместо једноставно 1858. Тако, иако није имао намеру да примени криптографију, он је несумњиво искористио један од битних елемената шифровања – намерну конверзију писаних симбола. Ово је најстарији познати текст који је прошао кроз такве промене.

Као врхунац древне египатске цивилизације јавља се усавршавање списа у гробницама мртвих, тако да конверзије текста постају све софистицираније.

Током времена писци клесари почели су да замењају конвенционалне хијероглифе другачијим облицима, иако су у суштини имали иста значења. Хијероглифи доживљавају трансформацију употребом нових знакова, тако да се изговор у суштини своди на то да је прво слово појма у ствари једино што треба прочитати, тако да ако је на слици кокле, треба прочитати само слово „к“. Дешавало се да два знака, иако различита, означавају исто слово. Ради убацивања мало мистерије поједини појмови клесани су у камену по принципу ребуса.

С временом су се из хијероглифа развили звуковни појмови па је створено савременије писмо, а хијероглифи су остали само у историји и египатског народа. Такве трансформације видљиве су у многим натписима на гробница-

Египатски (горе) и мајански хијероглифи (доле)

ма и саркофазима, те се упоредном анализом долази до закључка да има доста сличности у текстовима, што доказује да у то време није много тога требало да буде сакривено, већ је више учињено ради остављања утиска на „читаоце“, како у уметничкој структури, декорацији, тако и мистици дељених појмова.

Староегипћани су доста пажње и вере посвећивали животу после смрти, тако да је и жеља за писањем и читањем епитафа постајала већа, а самим тим и намера писаца текстова да на неки начин привуче пажњу читаоца. Из тог разлога неки текстови су и намерно писани у увијеној или скривеној форми. Тако је део криптографских знакова не-

намерно завршио у посмртним посветама. Иако је првобитна жеља била да се привуче пажња читалаца, убацивањем неразумљивих знакова, пермутацијама текста и вишеструким заменама за исте речи или појмове изазван је супротан ефекат, па је интерес за њима опадао.

Иако је то писање на гробницама и саркофазима имало за циљ да оствари краткотрајну тајност поруке, део текстова ни данас није у потпуности преведен, односно растумачен. Дакле, иако ненамерна, криптографија хијероглифима представља почетак изучавања основних атрибута криптографије и криптоанализе – тајност и сакривање.

Рађање криптологије, појавних облика тајног комуникарања одвијало се независно у многим цивилизацијама и заједно са њиховим крајем доживљавало и сопствени, док је у неким облицима криптологија ипак надживљавала нестанак цивилизација и држава и преносила се на будућност.

Поједине цивилизације сачувале су писане трагове у литератури, тако да су наредне генерације криптоаналитичара имале некакву полазну основу. Ипак, напредак није био нимало лак, јер није као у другим областима науке постојало акумулирано знање нити је било размене искустава и информација, што је умногоме и данас случај.

Интересантна је чињеница да је у древној индијској цивилизацији још у 3. веку пре нове ере написана расправа о криптографији и криптоанализи, где се дипломатама и агентима сугерише да за комуникацију користе шифровани вид писања и говора, а да слушајући разговоре у земљама у којима су ангажовани покушају да пронађу скривене појмове у свакодневnoj комуникацији. То је уједно и први писани траг о употреби криптоанализе за државне потребе и уопште први писани траг о криптоанализи у светским размерама.

Мада се не дају конкретне смернице за коришћење криптосистема и криптоанализе, већ само оквирне назнаке, а процедуре се одвијају у тајности, део је након неколико векова изашао у јавност. Радило се о томе да се употребом симбола, свакодневне и верске природе замени право значење речи, а дешифровање се вршило инверзном операцијом.

Период стагнације

До почетка ренесансе у Европи криптографија прилично стагнира. За покушаје да се и верске књиге, а највише Библија прикажу као један вид шифре, као и тумачење разних догађаја из прошлости који су тамо скривено описани, не постоји никаква научна оправданост. Јер како би најумнији људи онога времена пренебрегли чињенице као што је распад Вавилонског царства и слично, не упозоривши своје владаре на то? Данашња тумачења неких појава у појединим државама или догађајима светских размера само су плод маште, шарлатанство и трка за публицитетом и материјалном коришћу.

Криптологија у оба појавна облика, и као скуп шифра и као начин њиховог пробијања, у периоду мрачњаштва, а нарочито након раскола у хришћанској цркви, била је погођена и једном, веома развијеном, болешћу тога доба, а то је забрана бављења науком, па и вештинама по-

пут криптоанализе, због веровања да спадају у црну магију, а људи који се баве овом делатношћу сматрани су следбеницима Сатане.

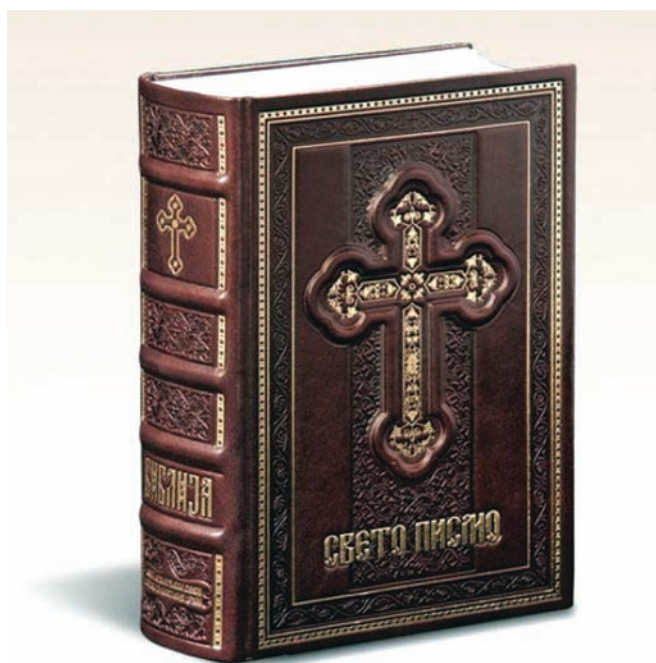
Примењивани шифросистем у Европи био је тада углавном на нивоу просте шифре замене, где су се слова премештала, мењала редослед или су нека добијала бројчану замену, затим се користило писање наопаким редом и слично. Део шифраната користио је и речи страних и старих језика.

Од почетка развоја криптографије коју данас познајемо, основна намена јој је била да сакрије садржај важних делова писаних докумената, а некада и целих докумената.

Треба имати у виду да су у стара времена поруке биле веома кратке. У једном од рукописа о магији из 3. века спомиње се употреба шифре, ради сакривања тајних рецепата, а такође се поуздано зна и да су научници у области астрономије, хемије, медицине и још неких наука своја от-

Покушаји да се верске књиге, а највише „Библија”, користе као један вид шифре

крића намерно шифровани, било да их сакрију од непожељних посматрача, или најчешће плашећи се реакција и освете цркве.

И данас је тешко доћи до ватиканске библиотеке и ископати неке рукописе, а музеји у многим земљама љубоморно чувају писану грађу као експонате и не дозвољавају да се дође до неких података, како оних шифрованих различитим методама, тако и отворених, до којих се дошло разбијањем шифри – криптоанализом.

Поред намерног шифровања писаних текстова у том периоду, приметне су појаве да се и делови фразе, речи или реченице компонују тако да настају нове речи и изрази које су познате само особама које међусобно комуницирају.

Суштина је да се одгонетну тајне коју ти појмови носе, па се разбијање тих „шифара“ сводило на методе замене редоследа слова, речи или „превођења“ у изворно-појавни облик. Тако је велики део „откривених“ порука у ствари имао потпуно другачије значење и тумачен је онако како су творци криптоанализе хтели, без обзира на то шта је порука заправо значила.

Забрана бављења криптографијом и криптоанализом допринела је томе да се велики део открића, пре свега у сфери астрономије, медицине, хемије и још неких наука, намерно шифрованих одређеним симболима, обележавају и данас на исти начин.

У то време криптоанализа је у широкој популацији, без обзира на ниво образовања или положај у друштву, сврставана у ред прорицања, јер се продирање у нешто сакривено и нејасно сматрало немогућим и несхватљивим. Ипак, након 14. века, када се уводе софистицираније методе шифровања, када се производе прве просте машине за шифровање, криптографија писаних текстова добија на већем значају, а паралелно са њом и криптоанализа.

Поред разбијања шифри или кодова велика пажња посвећивала се и коришћењу и откривању писања тајним мастилама. Тако се, осим ретких примера у древним цивилизацијама, за почетак озбиљније криптоанализе узима време од почетка 15. века.

Криптоанализа у арапској култури

Арапска цивилизација, једна од најнапреднијих у средњем веку, имала је огромне заслуге у многим областима науке, као што су математика, филозофија, медицина, наука о језику, као и у делу који се тиче криптоанализе. Такође, дошли су до многих открића која се тичу вербалних слагалица, загонетки и игре речи, али и откривања тако конципираних текстова, те стога први детаљно описани поступци за криптоанализу припадају баш тој култури и цивилизацији.

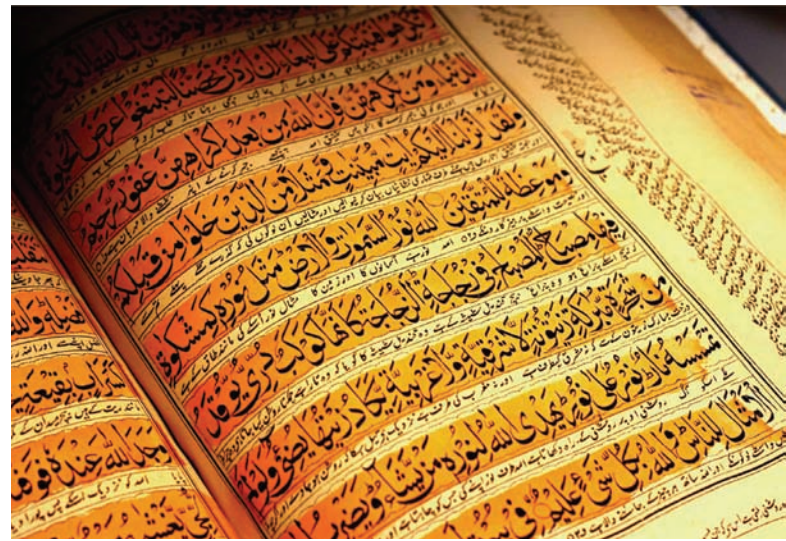
Као део граматике изучавана је криптографија. Нажалост, због погрешног или намерно изврнутог текста *Курана*, убрзо је дошло до забране ширења цивилизацијских и научних тековина арапске културе на шире просторе.

Иако криптоанализа код Арапа датира још из 855. године, о чему постоји и књига са описаним методама и поступцима, најпознатија је модификована верзија крипто-

графије која је била састављена од хебрејских слова и која је искоришћена за откривање преписке алжирског регента. Искуства из ове области детаљно су описана у енциклопедији од 14 томова, где се два поглавља односе на криптографију и криптоанализу. Једно поглавље односи се на видове тајног комуницирања – шифре, а друго на невидљива мастила и криптоанализу.

Први пут у историји шифре тада се наводи и метод транспозиције, односно система и замене система шифровања. Ту се први пут спомиње и листа кодова који се користе за вишеструку замену. Део који се односи на криптоанализу у потпуности је засенио први део који се односи на заштиту сопствених порука.

Интензивна и детаљна проучавања верских књига, али и истраживања у школама граматике довела су да се изучава фонетика сопственог језика, али и слова или речи позајмљених из других језика. Такав развој лексикографије неминовно је пратио и развој криптоанализе. На пример, када је састављан први речник арапске културе велика пажња, проистекла из сазнања из области криптологије, посвећена је појавама учесталости слова у речи. Тако је, раме уз раме са развојем науке о језику и писму, и криптоанализа ширила своје поље деловања.

Криптоанализа код Арапа датира још из 855. године

Један од највећих теоретичара криптоанализе Калкасанди описује главну криптоаналитичку методу тог времена: сазнати језик на коме је порука писана, и ако га не разумеш или говориш. Након тога треба сазнати да ли је порука шифрована за политичке, војне или верске потребе, јер је учесталост употребе речи и слова у њима потпуно другачија за различите области.

Наставак криптоанализе своди се, пре свега, на бројање слова, и статистичко утврђивање који се знак колико пута јавља, те формирање таблице фреквенције слова.

Следећи корак био би да се у шифрованом тексту, по статистици, уместо шифарских замена стављају претпостављена слова датог језика. Уколико има поклапања наставља се са заменом, а уколико нема онда се претпоставка мења и узима наредна фреквенција слова. Након неко-

лико покушаја и доласком до једне трећине отворених замена, даљи поступак шифарских замена веома је олакшан. Када се уклопи и последњи еквивалент дође се до садржаја отворене информације.

У то време јавља се и метод биграма и триграма, односно законитости везивања слова у отвореном тексту, а које прате њихове шифарске замене. Интересантан је и податак да су још у оно време изучаване појаве дужине, односно структуре речи, те се за сваки криптограм, уз претпоставку његове намене, тумачила и дужина речи односно број слова у њима.

Много пажње изазвала је и идеја описана у дешифровању једне поруке, за коју се претпоставило да је шифрована употребом поезије, односно једне песме, где су читаве речи мењане речима из поезије, а након тога спајане у целину без размака и знакова интерпункције.

Историја ћути о мери у којој су Арапи користили своје бриљантне криптоаналитичке способности. Иако су криптографија и криптоанализа имале огроман утицај на развој ислама, сва сазнања стављена су у запећак. Тако се штуро и скромно спомиње догађај када је марокански султан Ахмед Ал-Мансоур послао свог изасланика на енглески двор код краљице Елизабете Прве да склопе савез против Шпаније. Изасланик је из Енглеске свом владару послао криптовани телеграм, али није узео у обзир, или није знао, достигнућа Арапа у области криптоанализе. Његово писмо пресрели су и врло брзо одгонетнули скривену поруку у њему, чиме су дошли до значајних и веома корисних информација.

Успон Запада

Западноевропска цивилизација средњег века почела је да користи криптографију као наставак старовековних шифросистема. Може се рећи да се тада није много одмакло од претходних неколико векова, односно да је криптологија у то време још имала статус науке у повоју. Употреба шифре све до средине прошлог миленијума је ретка и нестабилна, како у државним, тако у црквеним круговима. Иако институција са највећим утицајем, црква не одмиче далеко у коришћењу шифре, већ као и друге догме, основне ставове држи као једину свету ствар у криптологији. Истраживачи су успели да уђу у траг криптографском документу који се сматра најстаријим сачуваним на Западу. Данас се чува у ватиканској архиви и представља шифрована имена Египћана и Израелаца. И у венецијанској архиви сачуван је један документ који представља неки вид шифре, где су самогласници замењени тачкама или ознаком крста. Криптоанализа тих порука састојала се у томе да се за више самогласника који су мењани само са два симбола нађе отворено значење и место у речи.

Шифра скитале

Антипапа Климент Трећи, који је у другој половини 14. века пребегао у Авињон и почео да ради на раздору Католичке цркве, јер је себе сматрао наследником папског престола, а до њега није стигао, имао је око себе моћну машинерију следбеника, а међу њима и шифранте. Наредио је да се оформи књига нових кодова за комуникацију са осталим следбеницима широм градова-држава. Његова метода комбинације шифри и кодова, први познати номенклатор и хибридни систем шифровања, остаће у употреби на Западу, са неким модификацијама, пуна четири века.

Појава хомофонских шифри почетком 15. века умногоме је поништила знања криптоаналитичара, те су се технике пробијања морале мењати. Иако је продор ислама на тло Европе веома допринео да „стара дама“ искористи, пре свега, знања из математике и других природних наука, нажалост, арапска дела о криптографији и криптоанализи нису преведена ни на један европски језик.

Криптографија и криптоанализа се у Европи, нарочито у западној, масовно почињу примењивати са наглим развојем дипломатије, иако је неких појавних облика било и раније. Познати и као „пријатељски шпијуни“, већина дипломата слала је депеше у матичну земљу, користећи легална или нелегална средства за сазнања о земљи домаћину. Имајући у виду да је у њима било доста ствари које је требало сакрити, те да се огроман број преписки онога времена пресретао и „копирао“, а затим поново враћао у легалне токове, јавила се потреба за шифровањем и дешифровањем порука. То је условило и формирање посебних служби које су дешифровале пресретнуте поруке покушавајући да дођу до пуне отворене информације. Скоро сви дворови тадашње западне Европе имали су посебно организоване службе криптоанализе, састављене од врских стручњака из обла-

Краљица Елизабета I

сти математике и лингвистике. Први познати декриптер био је шеф кабинета Млетачке републике Ђовани Соро, о коме постоји више писаних трагова.

Познат је догађај када је Соро, слававши папу Климента XIV да не може декриптовати поруке, створио илузију о непробојности ватиканске шифре, те су плодови његове обмане убирани веома дуго. Њему је канцеларија била на двору владара Млетачке републике и извесно време вођен је документ о његовим успесима и успесима његова два помоћника у криптоанализи текстова написаним на италијанском, шпанском, француском и још неким језицима, али је нажалост „изгубљен“.

Иако је црква у почетку сатанизовала декриптере, од 16. века своју кореспонденцију и шпијунирање туђих и она у потпуности базира на криптографији и криптоанализи.

На двору енглеског краља, као и владара Француске, Данске и још многих земаља у то време формирају се одељења, кабинети који су намењени искључиво праћењу, откривању и декриптовању преписки страних дипломата.

Записан на једном пергаменту и данас је доступан милански текст о криптоанализи шифара, који показује

тринаест основних правила за рад на разбијању кодова и шифри.

Вртоглави развој науке и технике допринео је да се и поље шифри шири и преузима сва позната достигнућа, тако да се отварање и дешифровање телеграма које је некада трајало данима и недељама, скратило на неколико часова.

Развој и успеси криптоанализе неминовно су условили и успехе на изналажењу нових и сигурнијих шифросистема. Искористивши као основу Цезарову шифру, француски дипломата Блез де Вижнер створио је такав шифарски систем који је скоро три века био у употреби и до данас остао „непроваљен“. Сви покушаји криптоанализе тог система падали су у воду, јер је кључ као основа шифровања толико јак, таблица шифри променљива, а постулати шифровања познати су само двома странама учесницама у кореспонденцији.

Све до 19. века у скоро свим западним земљама појединачно се успостављају криптоаналитичке службе које су се бавиле троструком делатношћу. Први задатак им је био пресретање и отварање поште, преписивање порука и враћање у првобитно стање, те слање примаоцу. Друга ствар је била и тежишна, а односила се на тумачење шифара, њихово разбијање и долазак до отворених информација. Трећи део њиховог посла, иако не директно везан за криптологију, био је стварање тајних мастила и/или проналажење реагенаса за читање скривених порука писаних неким тајним (невидљивим) мастилом.

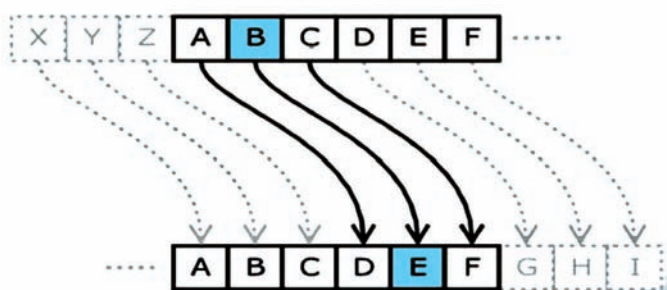
Технички развој средстава телекомуникација, почевши од проналаска Морзеовог кода и телеграфа, изи-

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
A	X	#	C	e	v	e	w	2	e	h	!	z	e	s	w	a	e	q	e	s	u	g	u	g	e	E
B	j	e	g	u	9	*	U	s	p	+	w	a	=	a	R	a	h	h	a	t	h	2	S	e	t	H
C	4	@	u	q	A	&	e	c	S	h	a	x	e	c	r	a	p	r	a	j	a	-	e	*	e	!
D	h	&	-	&	w	r	u	q	a	C	h	5	C	r	a	?	h	a	g	a	#	u	-	w	k	
E	u	z	3	\$	u	h	g	e	6	=	#	c	e	y	u	v	\$	3	a	d	a	p	r	a	d	r
F	e	x	E	g	u	7	a	c	U	x	8	p	r	e	f	r	u	#	U	F	r	e	P	a	5	h
G	#	d	8	e	s	7	e	d	R	3	s	e	P	r	a	c	9	+	r	e	2	u	y	u	p	e
H	m	e	b	#	h	5	s	t	U	#	U	d	R	e	q	u	4	!	e	p	H	U	J	=	p	u
I	@	U	j	e	!	a	r	U	M	a	x	E	j	u	r	e	K	A	s	a	Z	a	m	A	s	T
J	A	z	u	+	p	e	q	u	w	u	p	U	w	r	A	g	a	s	t	a	r	A	p	H	a	w
K	R	#	t	E	F	?	q	e	#	r	u	b	3	+	k	a	r	U	c	e	=	r	a	n	e	v
L	@	S	3	u	c	R	A	v	e	x	a	s	p	u	d	r	E	c	e	w	e	N	E	n	s	v
M	u	w	e	D	u	j	e	D	?	u	k	u	=	a	Q	C	&	u	@	A	D	S	!	t	A	n
N	5	#	e	t	H	A	t	r	u	g	e	P	r	a	z	a	F	E	m	e	s	w	T	r	u	
O	d	u	Q	#	r	A	t	D	#	C	H	U	S	u	f	2	H	u	b	&	e	W	r	U	b	e
P	8	6	q	e	j	a	5	a	p	h	u	t	H	3	C	-	?	e	K	6	G	a	P	h	a	q
Q	=	s	P	A	F	r	u	m	7	*	E	T	u	*	a	S	A	p	e	r	e	Y	a	w	e	R
R	u	N	e	f	e	t	e	w	r	e	b	+	w	r	a	n	e	c	H	U	P	r	u	3	e	w
S	R	E	X	a	x	a	B	r	e	s	-	a	q	U	w	4	A	n	a	w	U	k	a	w	u	w
T	e	b	u	X	e	f	E	s	9	s	u	t	h	u	t	8	e	3	r	2	b	r	e	s	e	g
U	e	6	a	t	h	8	h	u	t	2	5	u	t	r	e	q	u	n	u	w	e	w	e	c	r	
V	A	c	h	e	7	a	w	r	u	3	a	p	h	e	g	E	C	U	7	a	S	w	e	c	a	5
W	9	a	B	4	6	u	k	U	s	t	u	b	e	p	r	a	t	h	a	ch	?	8	e	6	5	
X	p	h	6	s	a	c	r	e	f	r	A	g	e	#	R	a	s	t	u	f	8	a	5	?	a	d
Y	6	k	8	5	5	a	7	h	!	e	p	r	u	*	-	z	&	c	r	e	R	e	c	#	s	t
Z	*	p	h	e	d	u	n	a	b	&	u	@	w	u	x	u	w	e	g	e	s	w	a	f	r	e

Вижнер (лево) и његова шифра

скивао је константно праћење новог вида комуникација и покушаја разбијања нових кодова.

Релативно лак за употребу Морзеов код постаје доступан великом броју људи, те се након врло кратког времена почело са шифровањем кодираних порука. Изузетан напредак у криптоанализи постизали су енглески и фран-

Цезарова шифра

A	.-	.	K	..-	..	V	..-	..	5
B	...-	...	L	..-	..	W	..-	..	6
C	..-	..	M	-		X	..-	..	7
D	..-	..	N	-		Y	..-	..	8
E	.	.	O	---		Z	..-	..	9
F	..-	..	P	..-	..	1	..-	..	0
G	..-	..	Q	..-	..	2	..--	..
H	R	..-	..	3	..-	..	,	..-	..
I	S	4	..-	..	?	..-	..
J	..-	..	T	-							

Морзеова азбука

цуски стручњаци, што је доводило до тога да су владе тих земаља, очаране успесима криптоаналитичара, велику пажњу посвећивале развоју својих шифросистема.

Ера црних кабинета

Некако истовремено у више западних земаља, а касније и у САД, формирају се „црни кабинети“, који су по структури, намени, а игром случаја и имену, били веома слични. Разликовала их је само бројност особља и начин субординације, али у суштини, сви су били везани за сам врх власти одређене државе, било при двору или у министарствима рата и спољних послова.

Најпознатији црни кабинети, бар према ономе што је историјски познато, били су аустријски, француски, енглески и амерички. Занимљиво је да је још у току грађанског рата у Америци, при штабу генерала Вашингтона, постојала добро организована декриптерска служба, чији је шеф био потчињен лично Вашингтону. У току борбених дејстава било је мноштво примера пресретања криптограма, који никада нису отворени, јер су се шифранти досетили да већ шифровану поруку поново шифрују и то другим кључем, што је знатно отежало њихово декриптовање. Након сазнања да је остварено двоструко шифровање, декриптери би одустајали од исцрпљивања снага и концентрисали се на оне криптограме који су могли да отворе.

Керховс, виртуоз и геније на пољу криптологије, поред утемељења основних принципа криптографије, даје и смернице како да поступају дешифранти, односно како се

врши криптоанализа туђих порука, било да су употребили код, кључ или номенклатор – комбинација та два.

Формално распуштање „црних кабинета“ свакако не значи и њихов крај, јер се службе оријентишу на пробијање шифара под другом „капом“, другачијим именом, али са истом наменом.

О значају америчког црног кабинета, његовим достигнућима и утицају на ток Првог светског рата исписане су многе студије и књиге. Чувена „афера Драјфус“ је такође за основу имала пробијање шифара од француских стручњака, а након тога су о том случају испредане многе легенде. Документовани су преписи телеграма који наводе на то да је он заиста био шпијун.

Први кораци књижевне криптоанализе повезани су са причом америчког писца Едгара Алана Поа „Златна буба“. Та прича и данас остаје ненадмашено уметничко дело на тему дешифровања.

Развој бежичних (радио) комуникација, односно могућност преноса гласовних порука, допринео је да се информације брже и тачније преносе, што је нарочито утицало на пољу ратних дејстава. Почетак криптозаштите, а самим тим и криптоанализе гласовних порука сводио се на употребу простих таблица и кодова, најчешће кодних речника, који су се задржали у масовној употреби све до друге половине 20. века.

Пренос порука радио-путем изискивао је увођење и новог дела обавештајних служби – прислушкивача, који су у били директној вези са дешифрантима – декриптерима и који су пресретнуте поруке достављали на криптоанализу.

Више се нису морала отворати писма да би се дошло до поруке.

Појава полупроводничке технологије, транзистора и микрочипова у телекомуникацијама и информатици дала је нове могућности за заштиту информација и пред криптоаналитичаре поставила нове изазове.

Криптологија у Русији

Иако појава криптографије у Русији датира из старијих времена, употреба криптографије за заштиту кореспонденција почела је тек за време владавине Петра Првог. Док је криптографија била у масовној употреби, криптоанализа се уводи тек у 18. веку, преузимањем тековина „црних кабинета“ са запада. Посао чланова тих кабинета био је отварање поште, преписивање, поновно неприметно затварање и враћање писама у легалне токове, а након тога би следила криптоанализа у коју су били укључени математичари, лингвисти и фалсификатори онога времена.

Велики број криптоаналитичара у Русији били су заправо странци који су уцењивани или добро плаћани и имали разне привилегије.

Запад је био прилично уљуљкан, нарочито Немачка и Француска, који нису веровали да Русија поседује службе из области криптографије и криптоанализе. Међутим, у првој половини 19. века нека успутна случајна сазнања допринела су да се добрано замисле и промене кодове и ши-

фре које су користили у кореспонденцији са својим изасланствима у Русији.

Еклатантан пример успеха руских криптоаналитичара је и њихов допринос победи над Наполеоновом војском, јер су његови генерали били слабо посвећени коришћењу шифара, а и оне које су користили, веома су лако откриване.

У доба грађанских превирања у Русији суверени су масовно користили „црне кабинете“ за добијање информација о деловањима побуњеника. Они су били формиран у поштама скоро свих већих градова онога времена, Москви, Петрограду, Кијеву, Харкову, Риги, Виљнусу и још неким.

Петар Први

Све до велике Октобарске револуције криптоанализа је била под изолованим надзором суверена и увид у рад криптоаналитичара имао је веома мали круг људи.

Након револуције нова власт је масовно наставила да експлоатише рад црних кабинета, користивши исте људе и исте или сличне методе рада, који су се задржали све до краја Другог светског рата. Међутим, баш чињеница да је у руској криптоаналитичкој служби било много странаца у неколико наврата допринела је да њихове шифре буду пробијене. Познати су примери преписки између руских обавештајца и шпанских револуционара, које је на длану западним обавештајцима дао један руски дезертер, затим бекство једног запосленог у Јапан, као и дезертерство капетана, шефа одсека у служби, који се пред почетак Другог светског рата предао Енглецима.

То је натерало власти СССР-а да из темеља промене принципе шифровања порука и да запослене бирају из сопствених редова.

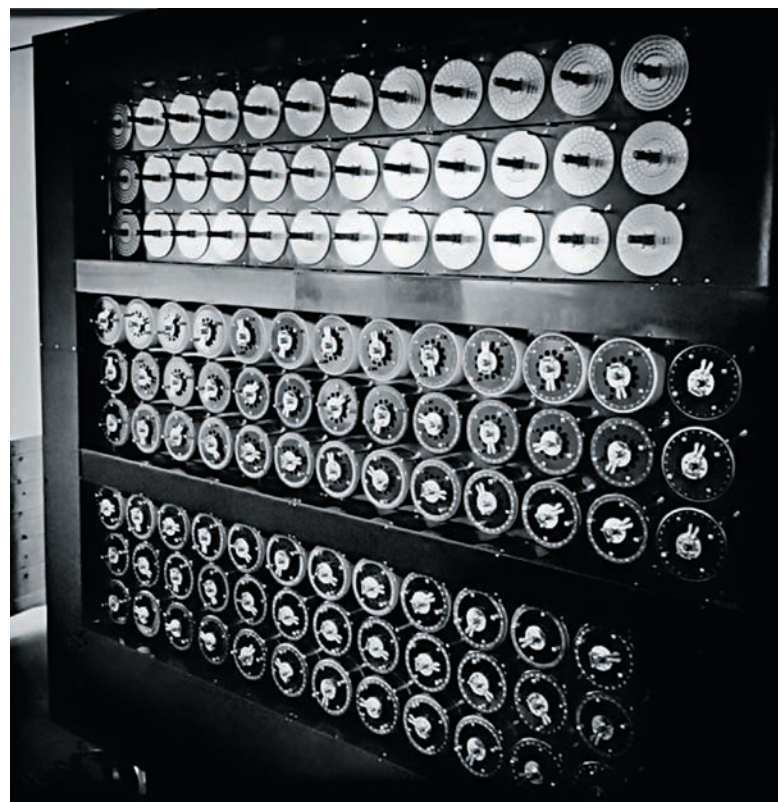
Совјетски Савез успешно је отварао кодове и шифре других земаља, чак и у иностранству, на основу незаконитих активности две агенције – тајне политичке полиције и војне обавештајне службе. Задатак тајне полиције био је да се спроведе надзор над сопственим народом, а обавештајне службе да осигура спољашњу и унутрашњу безбедност земље. Захваљујући сазнањима својих криптоаналитичких служби, СССР, а данас и Русија, створили су неколико апсолутно тајних шифарских система, који су у модификованим верзијама у употреби и данас.

Декриптерске машине

Осим раније споменутих метода дешифровања, које су се махом базирале на мануелном раду, односно коришћењу папира и оловке, проналаском машина за пренос електричних импулса, у жичним и радио-комуникацијама, јавила се потреба за стварањем машина које ће отворене текстове, пре слања на линију ка учесницима, да кодирају или криптирају. Тиме се смањивао капацитет, уз истовремено повећање брзина преноса и заштите интегритета поруке. Најчешће се код ових разматрања узима у обзир дешифровање Морзових знакова и телепринтерских импулса, односно међународног кода број 2. То је код који генерише телепринтер, састављен од струјних и беструјних импулса, а продукт је бушена (перфорирана) петоканална трака.

Шифрвало се по принципу замене знака слова, бројева или интерпункције, другим знацима, по унапред договореном алгоритму и применом неког кључа. Пошто је алгоритам био тако подешен да се није радила само проста, једнозначна замена, већ се често у шифрате намерно убацивао низ непотребних знакова или су бројеви и интер-

Тунингова бомба

Машина „енигма“

пункцијски знаци мењани словима, па затим шифровани, дешифровање је било сведено на активност пре свега превођења двоструких шифарских замена у једноструке, а затим се изводио напад на алгоритам и кључ.

Мноштво телепринтера и модема (модема) за криптоанализу, иако слични онима за обичну отворену комуникацију које су користиле разне службе, након истека рока употребе је уништавано, заједно са пратећом произвођачком и техничком документацијом, па су остале само поједине белешке, веома мало скица и цртежа, а музејски експонати могу се избројати на прсте једне руке. У много већој тајности су држани и држе се уређаји, као и методи дешифровања, од самих апарата и упутстава за употребу шифросистема.

Познате су и често спомињане Тјунингове бомбе, које су изводиле брутални напад на шифроване поруке, пре свега Немаца. Покушаји дешифровања порука шифрованих „енигмом“ остали су без успеха, све док Пољаци нису заробили један примерак машине и предали је западним савезницима, криптоаналитичарима.

Појавом шифродиска, затим применом два, а потом и три диска за шифровање, који су имали више хиљада почетних комбинација, дешифтери су доведени у неугодну ситуацију да уз помоћ математичких једначина дођу до почетних стања. Ако се узме у обзир да сваки диск има по 26 слова, пермутација само по једног на једном диску и тако све до трећег често је доводила до лутања у математичким израчунавањима, као када се тражи одређено зрно песка у пустињи или длака у јајету.

Зато су ускоро произведени дискови енкодери који су замењивали ручну претрагу криптограма и знатно скраћивали време анализе.

Савремена криптоанализа

Описивање и објашњење до сада познатих метода дешифровања је веома тежак и озбиљан професионални изазов. Закони који важе у изради шифросистема, у инверзном облику важе и за њихово разбијање. У анализи шифара увек се полази од тога којим су методом и поступком оне употребљене, да ли се штити текст, говор, слика или податак, па се на основу тога опредељује за методе које треба применити за дешифровање. Свака шифра има своје карактеристике, па самим тим не постоји општа метода криптоанализе/дешифровања. Да би се савладале методе дешифровања потребно је претходно проучити статистику језика који се користи. Први и најважнији део јесте одређивање порекла криптограма, затим којим језиком, којом шифром, односно шифросистемом је порука шифрована, те да ли су шифре моноалфабетске или полиалфабетске. Свакако да се применом рачунарске технологије време анализе смањује јер се напоран део, који се тиче структуре језика, препушта машини.

Веома важан елемент у пробијању шифре јесте и са знање о кључу за шифровање. Уколико је кључ, ма које дужине, коначан, утврди се његово растојање у шифрату, затим његова логичка структура, па се траже евентуална преклапања у криптограму. Међутим, ако је кључ непонављајући и бесконачан, све познате методе пробијања падају у воду и до отворене информације се не може доћи. Савремени шифросистеми користе као кључ за шифровање случајни или псеудослучајни низ. Први се релативно лако, уз примену познатих метода и савремене технике, могу дешифровати, док други остају вечно у тајности.

Како људски ум никада не мирује, посао обавештајних служби постаје све обимнији, разноврснији и сложенији. Непрекидно праћење иновација на свим пољима, у комуникацији и размени података не би било могуће, па чак не би имало ни сврху, јер су све важине информације заштићене, уколико се не прибегне методама њиховог дешифровања. Коришћење рачунара у криптоанализи није обелодањено, односно нема података о успешности тога рада, али уложена средства и огроман број запослених на том послу сигурно имају разлога. Проблеми везани за заштиту рачунарских података постају све израженији порастом њихове употребе. Незамислива је сфера људског деловања без примене рачунара у интерној или међузависној корелацији. У датотекама

рачунара, али и у комуникацијским мрежама и рачунарским системима налази се велики број поверљивих података.

Блистава достигнућа људског ума довела су и до упли-тања злонамерних људи у ову област. То су хакери, незави-сни појединци или стручњаци у служби државе. Не залазе-ћи у оправданост криптоанализе за државне потребе, на-поменимо да је њихова делатност усмерена на све поре друштва.

Споменимо овде тек неке методе савремене криптоа-нализе рачунарских шифара и алгоритама. Једна од њих за-снова се на својству логичке операције „или“, односно за-мени икс бита другим. Ако замислимо да нам је X један бит оригиналне поруке, а Y бит кључа, тада њихова замена, од-носно „икс ор ипсилон“ доводи до стварања новог бита ко-ји се користи у комуникацији.

Претпоставимо да имамо шифрован текст довољне дужине. Преклопимо га њим самим. Очигледно, ако га та-ко упоређујемо функција ће увек давати као резултат 1. Тачније, додајмо један карактер на почетку криптограма. Израчунавајући функцију за текст шифрован самим собом, померањем за једно место удесно, добија се вредност око 0.038. Затим померамо за још једно место удесно и то по-нављамо све док се не добије вредност за 0.05-0.07. То зна-чи да смо се померили за толико места колика је дужина кључа. Другим речима нашли смо периоду шифровања.

Остатак посла на разбијању шифре је прилично јед-ноставан ако имамо довољно дуг и уобичајен текст (ком-пликованији случајеви су такође „проваљиви“, али захтева-ју лексику за налажење речи). Лако можемо да провалимо текст где је сваки карактер замењен неким другим, тако што знамо учесталост појављивања карактера у тексту. У енглеском језику најчешће је слово e, затим u, док је у на-шем језику слово a најфреквентније. Када имамо неколико познатих онда нагађамо остатак.

Рецимо да смо пронашли да је кључ дужине три (он ће наравно бити доста дужи). Замислимо три текста тако да први садржи карактере са индексом 1, 4, 7,..., други карак-тере 2, 5, 8,..., док трећи садржи карактере са индексима 3, 6, 9,... шифрата. Сада се враћамо на једноставан про-блем замене слова. Треба да погодимо само један карак-тер у нашим замишљеним текстовима и сви остали се могу израчунати преко њега. Најчешћи знак у замишљеном тек-сту би у оригиналу требало да буде бланко знак. Урадимо операцију икс или ипсилон (енглески хор) тог знака са (20x) и добићемо први карактер кључа. Поновимо исти поступак за други и трећи замишљени текст и сазнаћемо комплетан кључ који је коришћен у криптовању оригиналног текста.

На тај начин нисмо само разбили текст, већ смо на-шли и кључ. Већина корисника користи исти кључ поново. Самим тим открили су нам њихов кључ и оставили могућ-ност да разоткривамо њихове поруке.

Криптоанализа је научна дисциплина супротна од криптографије. Бави се разбијањем шифри, декодирањем, заобилажењем система аутентификације, уопште прова-љивањем криптографских протокола. Зато проучава по-ступке откривања отвореног текста без познавања кључа, поступке откривања кључа, уз познавање отворених и/или

криptованих текстова, или уз познавање неких информација о отвореним и/или криptованим текстовима. Различите технике криptоанализе називају се нападима.

Напади на сигурност могу се раздвојити у пасивне и активне нападе. Пасивним нападом само се прислушкује послана порука, па га је много теже детектовати. Активни напад укључује мењање поруке, маскирање, поновно слање и DoS нападе.

Врсте напада

- Напад познатим шифрираним текстом је најтежи. Криптоаналитичар познаје само алгоритам криптовања и криptоване текстове.

- Напад познатим отвореним текстом подразумева да криптоаналитичар познаје одговарајући отворени текст или његов део. Криптоаналитичар зна алгоритам и један или више отворених и криptованих текстова, али не зна кључ.

- Напад одабраним отвореним текстом када криптоаналитичар бира отворени текст и криптиује га. Овај напад омогућује проналажење слабости у алгоритму. Криптоаналитичар зна алгоритам, криptовани текст и један или неколико одабраних парова отворених и криptованих текстова, али не зна кључ.

- Напад одабраним криptованим текстом када криптоаналитичар бира криptовани текст и на неки начин га декриптиује и тако добија отворени текст. Такође може одабрати неки отворени текст по својој жељи. Криптоаналитичар зна алгоритам, криptовани текст и један до неколико наводних криptованих текстова са отвореним текстовима, али не зна кључ.

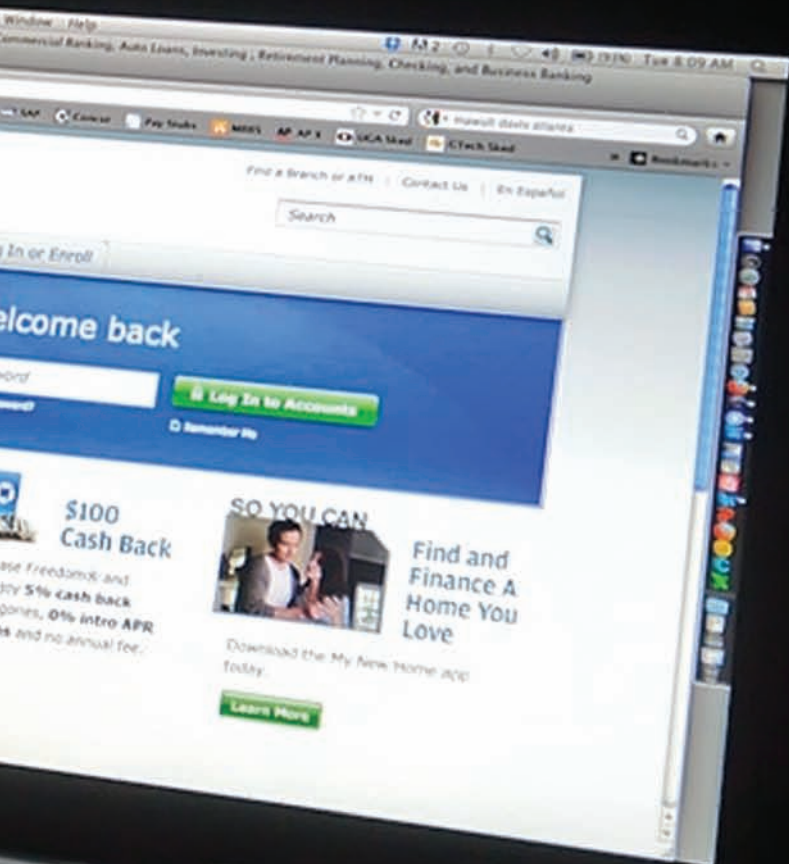
- Адаптиван напад одабраним отвореним текстом: криптоаналитичар користи напад одабраним отвореним текстом. Резултати напада користе се за бирање неког другог отвореног текста. Овим начином могуће је унапредити напад. Овај напад познат је под називом „диференцијална криптоанализа“. Криптоаналитичару је познат алгоритам, криptовани текст, одабрани отворени текст са криptованим текстом, те одабрани криptовани текст са отвореним текстом.

- Напад коришћењем сродних кључева: у овом нападу претпоставља се знање о односу између кључева у два различита криптовања. Напад може открити слабости у поступку генерисања поткључева.

- Делимично знање о кључу: нападач поседује делимично знање о тајном кључу (нпр. због „рупе“ у поступку генерисања поткључева). У добрим криптосистемама делимично знање о кључу не би требало да олакша проналажење остатка кључа. Ако није тако, лакше је извести исцрпно претраживање.

Успех криптоанализе може се класификовати према количини и квалитету откривених тајних информација:

1. потпуно пробијање кода – нападач открива кључ;
2. глобална дедукција – када нападач открива функцијски еквивалент алгоритма за криптовање и декриптовање, али не налази кључ;

3. локална дедукција – нападач открива додатне отворене текстове (или криптоване текстове), од раније непознате;

4. информацијска дедукција – нападач добија нове информације о отвореним текстовима (или криптованим текстовима), непознатих од пре;

5. алгоритам који омогућује разликовање – нападач може разликовати криптовани текст од случајне пермутације.

Претраживање целог простора решења је врста напада када нападач покушава да декриптује криптограм пробајући све врсте кључева. Спор и најједноставнији напад који није могуће спречити и на који се не може утицати. Успешност овог напада мери се временом потребним за претраживањем целог простора. Уколико нападач нема неке почетне претпоставке шансе да се сазна прави кључ су минималне.

Претраживање пола простора решења примењиво је код великог броја криптосистема, а нарочито за пробијање ДЕС-а.

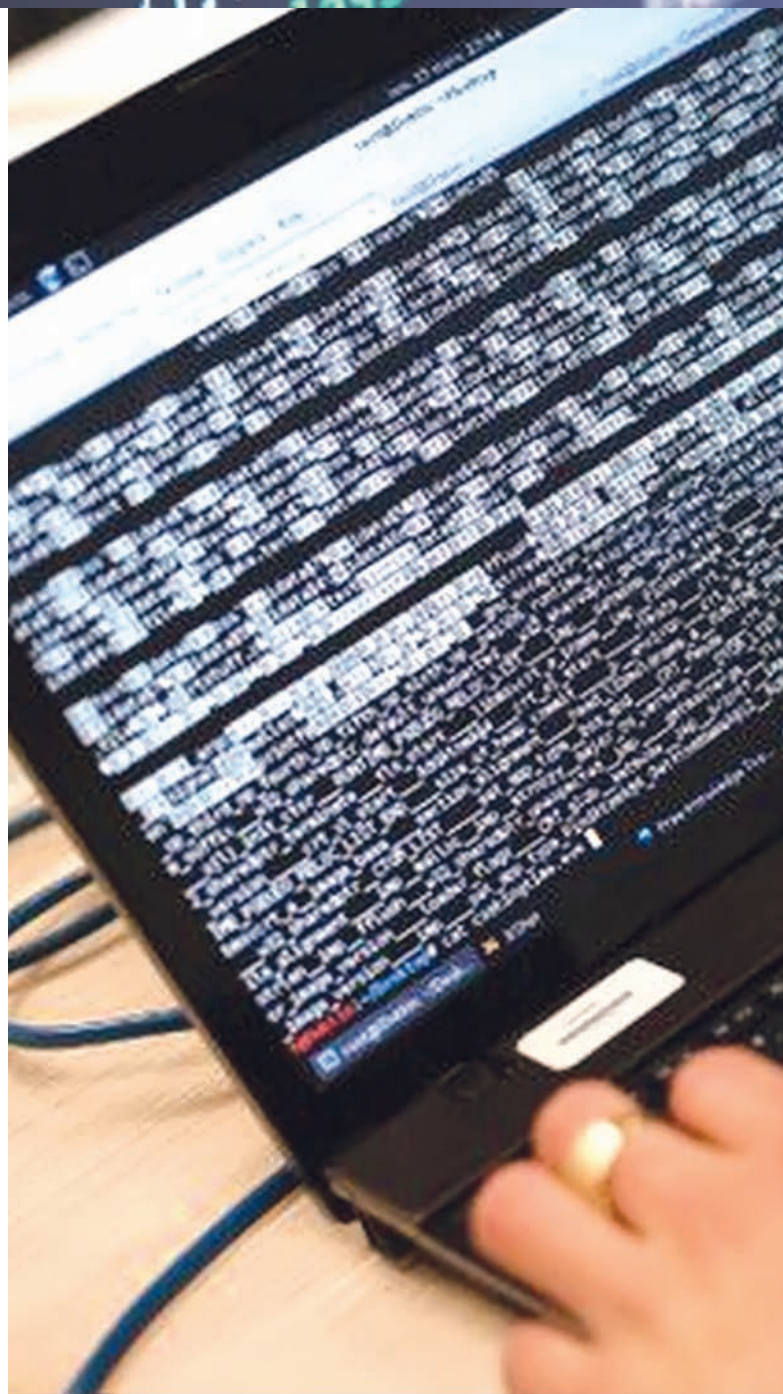
Методе су сличне као и код претраживања целог простора, али се убацивањем једног бита кључа (претпостављеног) штеди 50 одсто времена.

Диференцијална криптоанализа је техника којом се анализира учинак разлике између два иста текста и два резултирајућа криптограма. На тај начин може се одредити простор једног или више кључева.

Линеарна криптоанализа примењива је на симетричне алгоритме када се у покушају напада једнозначно одреди паритет отвореног текста и криптограма, или се претпостављена дужина кључа ефективно смањи за један бит. У пракси је доказано да се пуни ДЕС са 8 односно 12 рунди помераја може пробити коришћењем 247 криптограма за 40 секунди до 50 сати.

Разбијање шифросистема јавним кључем

Систем шифровања јавним кључем (асиметрични шифарски систем) такав је да у њему сваки учесник у комуникацији користи два кључа. Један кључ је јавни и може се слободно дистрибуирати, док је други тајни и доступан је само његовом власнику. Иако су различити, кључеви су међусобно повезани одређеним трансформацијама. Познавање једног кључа и алгоритма трансформације не омогућава добијање другог кључа. Најбитније је да се тајни кључ у целом поступку комуникације нигде не шаље јер не постоји потреба да било ко сем његовог власника буде упознат с њим. Основа израде кључева јесте у ствари факторизација великих простих бројева. Последњих година границе алгоритама целобројне факторизације су се веома прошириле, проузроковане делом Муровим законом, делом алгоритамским побољшањима. Данас је рутински раставити стоцифрени број, док је лако изводљиво и растављање стопетоцифреног броја (512 бита).

Не постоји ниједан детерминистички или случајан алгоритам, који ради у полиномијалном времену, за налажење чиниоца датог сложеног броја. Ова чињеница је од велике важности јер RSA алгоритам не би био сигуран имплементирањем таквог алгоритма.

Муров закон

Муров закон предвиђа да се густина циклуса удвостручује сваких 18 месеци или више. Наравно, ово није теорема и мора кад-тад пасти, али с годинама се показао исправним. Све док се Муров закон примењује и резултира подударношћу са моћнијим паралелним рачунарима, ми очекујемо да добијемо чврста побољшања за факторизацију, без икаквих

алгоритамских побољшања. Историјски гледано, побољшања у последњих тридесетак година проузрокована су Муровим законом и развојем нових алгоритама.

Доказивањем да је могуће применити целобројну факторизација и наћи чиниоце значи да је могуће разбити RSA у полиномијалном времену. Ако велики број може брзо да се растави на производ два велика проста броја, остатак посла на разбијању RSA криптосистема је јасан.

Можда ту има више прилаза, али то овде није важно. Описани проблем факторизације је у ствари нерешив са тренутним постигнућима у рачунарској технологији, а о другим методама излишно је и говорити. Потврда су управо пар простих бројева. Ако се испостави да је један број

исто што и он сам помножен са један, онда се може сигурно урадити факторизација у полиномијалном времену и остатак посла је такође „брз“, тако да је крајње време извршавања полиномијално.

Криптографска велесила – САД

Светске суперсиле у великој мери своју моћ дугују изузетно разгранатој комуникацијској мрежи која се користе за пренос информација. Те мреже пружају криптоаналитичарима неслућене могућности да дођу до материјала да разбију кодове и наставе својеврсно такмичење. Управо због тога САД предузимају све неопходне мере како би заштитиле своје комуникацијске канале у земљи и ван ње.

Истовремено, масовно пресрећу и дешифрију порука противничких па и пријатељских држава.

Значај тог проблема утицао је на стварање највеће криптоаналитичке организације у историји човечанства – Агенције за националну безбедност (НСА). Као непосредни повод за оснивање НСА узима се напад на Перл Харбур. Након истраживања околности под којима је Јапан извео виртуозни напад, Амерички конгрес препоручио је влади САД да створи централизовану криптоаналитичку обавештајну агенцију, иако је криптоаналитичка служба постојала и раније, нарочито при морнарици, војсци и Министарству спољних послова. Тако је 4. новембра 1952. председник Труман издао директиву на основу које се формира НСА.

Директива је првобитно степенована као строго поверљива. Током наредних неколико година није било дозвољено јавно помињање НСА у било ком документу или саопштењу. Тек 1957. године, у „Водичу америчких владиних агенција“, први пут је споменут кратак опис Агенције, али веома штуро и недоречено. Након неколико година тај опис је мало промењен и допуњен у форми три параграфа.

У прва два сажето је дата информација о настанку агенције, те да је настала директивом председника и да се налази под контролом Министарства одбране. У трећем, најважнија реченица гласи: „НСА пружа високо специјализоване техничке и координацијске функције које се односе на националну безбедност.“

Упркос неодређености овог описа, видљиво је да је функција „технички“ та да НСА пресреће све, а нарочито шифроване поруке, и врши криптоанализу порука било пријатељске или непријатељске државе. „Координација“ је функција која укључује обезбеђивање комуникације, односно организацијски део, контроле и консолидације напора свих заинтересованих агенција (Министарства одбране, Стејт департамента, ЦИА, ФБИ и других) на развоју, производњи и раду средстава за криптозаштиту.

Председничка директива по којој је НСА настала и даље се сматра тајном информацијом. Вео тајне, којом је Агенција обавијена од свог рођења, важи и данас. НСА је тако сакривенија, тиша, тајнија и суморнија организација од ЦИА. Званичници из ЦИА с времена на време дају маркар двосмислене изјаве за штампу, док припадници, па ни званичници НСА то нису никада урадили. Тако НСА остаје веома тајанствена и мистериозна организација и међу америчким тајним службама. У првим годинама након настанка

била је лоцирана у различитим објектима расутиим широм Вашингтона, да би се након неког времена изградио посебан објекат, који после извесног времена, како се Агенција ширила, постаје такође тесан за све њене припаднике.

Агенција је вртоглаво ширила своја поља деловања и самим тим и повећавала број запослених, а кадар се бирао по најстрожим селекцијама. И након запошљавања криптоаналитичари су под будним оком претпостављених, непрестано се контролишу рад и понашање, спроводи се темељна и студиозна дообука, преобука и савлађивање новина у технолошком развоју целог света. Иде се тако далеко да ни чланови најуже породице не смеју знати право радно место запослених.

Међутим, и поред свих мера предострожности, доказало се да је НСА умешана у многе скандале и пропусте у историји Сједињених Америчких Држава. У скорије време јавности су познати догађаји око цурења информација из Агенције, а најпознатији је свакако пребег једног запосленог у трећу земљу.

Запослени у НСА разврстани су по одељењима, зависно од задатака које обављају, од којих су неки: прикупљање криптограма, анализа, упоређивање и одбацавање дупликата или неинтересантних, упаривање криптограма, односно груписање у подгрупе оних који су рађени софтвером оперативних система рачунара и оних који су рађени неким одређеним шифарским системом.

Стручњаци НСА у криптоанализи користе велики број софистицираних рачунара као засебних уређаја, али и веома често умрежавају више рачунара. На тај начин рачунари обављају криптоанализу користећи само слободан простор меморије, док се за исцрпније претраге користе потпуни капацитети меморија, која се ослобађа свих процеса.

Ипак, ни у данашње доба рачунар не може заменити људски рад. Шетњом кроз историју криптоанализе, од прапочетака и примитивних замена простих чинилаца, најчешће алфабета, па до моћних рачунара и бинарног преноса и обраде информација, запазили смо да је суштина остала иста. Циљ је пронаћи метод рада на шифровању, алгоритам и кључ. Коначан исход је наравно отворена информација и то углавном писаног текста, мада је и други вид преноса шифрованих информација интересантан, али је веома мало заступљен. Било заљубљеник, ентузијаста-аматер или професионалац, ефикасном криптоанализом успешно се може бавити веома мали број људи. ■